

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

BENEDIKTAS VACHNINAS
SEMIOTIKOS STUDIJŲ PROGRAMA

Simptomas ir interpretacija psichoanalizėje (S. Freudas ir J. Lacanas)

Magistro darbas

Darbo vadovė: doc., dr. Nijolė Keršytė
Darbo konsultantas: dr. Augustas Sireikis

Vilnius
2025

Benediktas Vachninas, **Simptomas ir interpretacija psichoanalizėje (S. Freudas ir J. Lacanas)**. Magistro darbas, vadovė doc. dr. N. Keršytė, konsultantas dr. A. Sireikis, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2025, 60 p.

Raktažodžiai: Psichoanalizė, simptomas, interpretacija, simbolinė plotmė, tikrovės plotmė, reikšmė, neprasme, ženklas, Freudas, Lacanas.

Šiame darbe atliekama simptomo sampratos transformacijų Sigmundo Freudų ir Jacques'o Lacano tekstuose konceptualizacija, ją permąstant ženklų ir interpretacijos teorijų kontekste bei kritiškai įvertinant trūkumus. Darbe nustatomi keturi neurotinio simptomo psichoanalitiniai modeliai: ankstyvasis psichoanalitinis (J. Breuerio ir Freudų), froidiškas, simptomo kaip metaforos (ankstyvasis Lacano), simptomo kaip sintomo (vėlyvasis Lacano). Siekiama pagrįsti tezę, kad, Freudų ir Lacano darbuose įvyksta „simbolinės“ ir „tikrovės“ plotmių santykio pokytis, kurį lemia „neprasme“ poliaus integravimas į simptomo reikšmės lygmenį. Be to, teigiama, kad psichoanalitinis simptomas yra nepaaiškinamas pasekmės ir priežasties santykiais, dėl to turi būti atskiriamas nuo medicininės simptomo sampratos ir spėjimo paradigmos (C. Ginzburgas), o psichoanalitinio simptomo hermeneutinė interpretacija (J. Habermasas) apima tik simbolinę (reikšmės) simptomo konstituciją; tai lemia, jog nėra įvertinamas ne tik simptomo neprasme polius, bet ir ryšys su gydymo procedūra.

TURINYS

BIBLIOGRAFINIŲ SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	4
ĮVADAS.....	5
1. SIMPTOMO VARIACIJOS: PSICHOANALIZĖ, MEDICINA, ŽENKLŲ TEORIJOS	9
1.1. Kūno ir psichikos santykis psichoanalizėje	9
1.2. Simptomas ir ženklas.....	10
1.2.1. Simptomų „skaitymas“: interpretavimas ar atpažinimas?	10
1.2.2. Simptomo recepcija ženklų teorijose.....	12
1.3. Dialogo erdvė psichoanalizėje.....	14
2. FROIDIŠKAS SIMPTOMO MODELIS	16
2.1. Priežastingumas: įvykių kartotė.....	16
2.2. Reikšmė: įvykių asociacinis žaismas.....	20
2.3. Gydymas: interpretacijos efektyvumo problema.....	22
2.3.1. Kada simptomas tampa patologija?	23
2.3.2. Įvykio ir prisiminimo santykis.....	25
3. LACANO SIMPTOMO MODELIAI.....	27
3.1. Signifikanto statusas psichoanalizėje	28
3.2. Metaforos „atradimas“	29
3.2.1. Pakeitimas vietoj išstūmimo	30
3.2.2. Reikšmės ir interpretacijos santykis: atrasti ar kurti?	32
3.2.3. Neprasmė: simptomo interpretacijos ribos	33
3.2.4. Hermeneutinė ir psichoanalitinė simptomo interpretacijos	38
3.3. Sintomo „išradimas“	40
3.3.1. Sintomo vieta subjekto psichikoje	40
3.3.2. Retroaktyvus žvilgsnis į simptomą: neprasmės „interpretacija“	45
IŠVADOS	49
LITERATŪROS SĄRAŠAS	52
SUMMARY	60

BIBLIOGRAFINIŲ SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

- CP** Peirce, C.S. 1994. *The Collected Papers of Charles S. Peirce*. Eds. Hartshorne, C., Weiss P., Burks A.W. 8 vols. Cambridge: Harvard University Press.
- E** Lacan, J. 1966. *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil.
- S** Lacan, J. 1973–present. *The seminar of Jacques Lacan* Ed. Miller, J.-A. Multi-volume publication (New York: W. W. Norton & Company; Cambridge: Polity Press; Paris: Éditions du Seuil).
- SE** Freud, S. 1953–1974. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. 24 vols. London: The Hogarth Press.
- W** Peirce, C. S. 1982–2009. *Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition*. Eds. Fisch, M. H., Kloesel, C. J. W. et al. 7 vols. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.

IVADAS

Problemos aktualumas. Sąvoka „simptomas“ vis dažniau pasirodo humanitariniuose moksluose: vieni svarsto apie kultūros simptomus (Garber 1998), kiti siekia atrasti menui (Goodman 1978: 57–69) arba (at)vaizdams būdingus simptomus (Didi-Huberman 2002: 273–514; Alloa 2021: 238–274) ir pan. Tačiau šio termino paveldimas teorinis – medicininis ir psichoanalitinis – pamatas lieka nereflektuotas, dėl to reikalauja atskiros dėmesio.

Vakarų medicinos formavimosi pradžioje simptomas buvo vadinamas žodžiu, kartu reiškiančiu ir ženklą – *sēmeion* (σημεῖον) (LSJ, s.v. σημεῖον). Dėl to kai kurie mokslininkai šios sąvokos atsiradimą sieja su semiotikos pradžia¹. Kelis tūkstantmečius funkcionavusi skirtingose medicinos tradicijose ir jas savaip plėtojusiose teorijose, XIX a. pab. simptomo sąvoka buvo perkelta į psichoanalizę, siekiančią įgyti autonomiją medicinos mokslo atžvilgiu, ir tapo vienu svarbiausių jos terminų. Simptomas psichoanalizėje užima ambivalentišką poziciją: viena vertus, analizuojamas per priežastinius ryšius simptomas lieka artimas medicinai, kurioje jo susiejimas su liga leidžia pacientui suteikti atitinkamą gydymą; kita vertus, tyrinėjamas kaip reikšminis darinys simptomas virsta humanitarinių interpretacijos teorijų objektu.

Pirmuoju aspektu simptomas pasirodo kaip natūralusis ženklas. Italų istorikas Carlas Ginzburgas froidišką simptomo sampratą priskyrė „spėjimo paradigmai“ (*conjectural paradigm*), kuriai priskiriami tiek natūralieji ženklai (pėdsakai, medicininiai simptomai, pranašingi ženklai ir kt.), tiek įkalčiai (S. Holmsas), vaizduojamajosios žymės (I. Morelli) (Ginzburg 1983: 81–118; Ginzburg 1989: 96–125). Antruoju aspektu simptomas kelia interpretacijos klausimą. Prancūzų filosofas Paulis Ricėuras Freudą laikė vienu iš įtarumo hermeneutikos atstovų (šalia Karlo Marxo ir Friedricho Nietschės) (Ricœur 1970: 8; 28–36). Toks interpretacijos metodas yra paremtas reprezentacijos demaskavimu, nesąmonybės² darinių reikšmės dešifravimu arba atkūrimu (Habermas 1972: 256–272). Šiame darbe simptomo interpretacija toliau bus suprantama kaip paslėptų turinių artikuliacija kalba – *Deutung* („aiškinimas“, „interpretavimas“)³. Taigi vieni teoretikai psichoanalitinę simptomo sampratą susieja su medicininiais simptomams būdingais ženkliniais aspektais, o kiti ją sukabina su interpretacijos procedūra, simptomą paverčiančia reikšminiu objektu. Vis dėlto lieka atvira polemika,

¹ Vienas iš biosemiotikos pradininkų Thomas Sebeokas mediciną (šalia kalbotyros ir filosofijos) laikė amerikietiška semiotikos tradicija suformavusių mokslų (Sebeok 1976). Svarbu pažymėti, kad toks medicinos ir semiotikos gretinimas turėtų būti suprantamas ne kaip bendrą dviejų disciplinų vystymasis, bet kaip retrospektyvus žvilgsnis į medicinai ir semiotikai bendrą analizės kategoriją – ženklą.

² Šiame darbe Freudą sąvoką *das Unbewusste* (atitinkamai Lacano *l'inconscient*) renkama vesti „nesąmonybė“. Nepaisant to, kad „nesąmonybė“, kaip ir „nesąmoningumas“ gali asocijuotis su „nesąmonių“ semantiniu lauku (pvz., „kokia nesąmoninga užduotis“ arba „tai yra nesąmonė“), darbe naudojamas pirmas terminas, tokiu būdu pabrėžiant psichikos mechanizmo veikimą, o ne subjekto būseną.

³ „Interpretacijos“ (*Deutung*) sąvoka Freudą pirmiausia buvo naudoja sapnų analizėje o, po to pradėta taikyti kitų nesąmonybės darinių (įtraukiant simptomus) analizėse (Laplanche, Pontalis 1973: 227–229).

kaip šias perspektyvas derinti, kokie kiekvienos jų trūkumai. Šią problemą dar labiau komplikuoja tai, kad psichoanalitinė simptomo samprata nėra vienalytė: vystantis psichoanalizei tiek simptomo kaip ženklo modelis, tiek jos ryšys su interpretacija kito. Taigi kyla būtinybė iš naujo sugrįžti prie psichoanalizės ženklų ir interpretacijos teorijų kontekste.

Šio darbo rezultatai yra aktualūs Lietuvoje tuo, kad tyrimas prisidės prie vis dar menkų, bet populiarėjančių psichoanalizės tyrimų plėtojimo (Žukauskaitė 2001; Šapoka 2020; Pocius 2024; Sireikis 2025) ir simptomo fenomeno aktualizavimo humanitariniuose moksluose (Vachninas 2023: 146–158). Nors psichoanalitinė simptomo samprata pasirodo kitų užsienio autorių darbuose (Žižek 1989; Verhaeghe, Declercq 2002: 59–82; Bristow 2017; Soler 2018), tačiau nėra konceptualizuota jos raida Freudo ir Lacano tekstuose, ryšys su medicinine samprata, jos modeliais ženklinėse teorijose, ir su interpretacijos procedūra.

Darbo problema. Šio darbo analizės objektas yra psichoanalitinės simptomo sampratos transformacijos Sigmundo Freudo ir Jacques'o Lacano darbuose. Simptomo sąvoka pasirodo jau ankstyvuosiuose Freudo darbuose: iš pradžių simptomas yra suprantamas kaip medicininė patologija – išstumtos patirties rezultatas, kurį galima pašalinti gydant kalba, interpretacijos procesu artikuliuojant išstumtus prisiminimus. Josephas Breueris ir Freudas simptomą siejo su paciento praeityje sulaikyta psichine reakcija (SE 2.10), o Freudas vėliau tai aprašė kaip asociacijos tarp dviejų įvykių atsiradimą (SE 1.353–356). Vėliau simptomo sampratą iš naujo permastė Lacanas, kuris save laikė Freudo teorijos tęsėju ir siekė išgryninti savo pirmtako projektą pagal struktūrinės kalbotyros principus. Lacanas perima froidišką simptomo sampratą, bet ją reformuluoja pasitelkęs lingvisto Romano Jakobsono aprašytu metaforai būdingu pakeitimo mechanizmu (E 493–530). Čia interpretacija yra suprantama ne tik kaip paslėptų turinių artikuliuojimas, bet labiau kaip simptomo beprasmiškumo, tiksliau tariant, „neprasmes“ (*non-sens*) atskleidimas. Vėlyvuosiuose Lacano darbuose pasirodo „sintomo“ (*le sinthome*) sąvoka (S XXIII): viena vertus, sintomas žymi psichotikui būdingą stabilizacijos mechanizmą (Leader 2020: 238), kita vertus, sintomas leidžia iš naujo sugrįžti prie simptomo sąvokos permastymo (Žižek 1989: 81, 82, 138). Tai keičia simptomo ir gydymo santykį: su simptomu reikia identifikuotis, o ne siekti jį pašalinti interpretuojant.

Darbo tikslas – išanalizuoti simptomo sampratos transformacijas Freudo ir Lacano darbuose, permąstant ją ženklų ir interpretacijos teorijų kontekste bei kritiškai įvertinant jų trūkumus. Tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai:

- 1) nustatyti simptomo sampratos prielaidas, leidžiančias atskirti medicininį ir psichoanalitinį požiūrius į simptomą, ir atlikti medicininės simptomo sampratos recepcijos ženklų teorijose analizę;
- 2) rekonstruoti Breuerio-Freudo ir Freudo simptomo modelius, nustatant jų ryšį su trauma, reikšme bei patologija, ir parodyti, kaip psichoanalitinė simptomo samprata transformuoja medicininę;

3) atskleisti, koks pokytis įvyksta Freudo simptomo modelyje, Lacanui jį performuluojuant metaforos mechanizmo terminais, ir kaip pasikeičia psichoanalitinės simptomo sampratos ryšys su interpretacija ir gydymu, į ją žvelgiant sintomo sampratos kontekste;

4) atliktų rekonstrukcijų pagrindu konceptualizuoti psichoanalitinių simptomo modelių santykį su ženklų ir interpretacijos teorijose išryškinamais psichoanalitinės simptomo sampratos aspektais.

Darbo tezė. Darbe siekiama parodyti, kad Freud ir Lacano darbuose įvyksta „simbolinės“ (*le symbolique*) ir „tikrovės“ (*le réel*) plotmių santykio pokytis, kurį lemia neprasmes poliaus integravimas į simptomo reikšmės lygmenį. Darbe taip pat teigiama, kad psichoanalitiškai suprantamas simptomas negali būti aiškinamas pasekmės ir priežasties santykiais, dėl to turi būti atskiriamas nuo medicininės simptomo sampratos, o psichoanalitinio simptomo hermeneutinė interpretacija (ją plėtoja Habermasas ir kt.) apima tik simbolinę (reikšmės) simptomo konstituciją. Tai lemia, jog nėra įvertinamas ne tik simptomo neprasmes polius, bet ir ryšys su gydymo procedūra. Akcentuojant kompleksiską ryšį tarp simptomo ir jo interpretacijos (paciento nenorą interpretuoti simptomo reikšmę, interpretuoto ir pašalinto simptomo atsinaujinimą, ankstyvosios patirties reikšmių daugį ir kt.), atskleidžiama neprasmes ir reikšmės, tikrovės ir simbolinės plotmių įtampa, kuri pasirodo kaip subjekto santykio su simptomu pokyčio galimybė.

Darbo struktūra. Siekiant konceptualizuoti santykį tarp medicininės ir psichoanalitinės perspektyvos, pirmoje dalyje yra nustatomos medicinos ir psichoanalizės teorijų prielaidos, kurios formuoja požiūrį į kūno ir psichikos santykį ir skirtingas simptomo sampratas. Taip pat apžvelgiama simptomo sąvokos raida medicinoje, jos recepcija semiotikų darbuose ir parodoma, kaip medicinoje ir psichoanalizėje numatomi skirtingi paciento ir mediko ir analitiko santykiai yra susiję su simptomo samprata. Antroje dalyje yra atliekama Breuerio-Freudo ir Freud simptomų modelių konceptualizacija, atskleidžiant tris psichoanalitinio simptomo pjūvius – priežastingumą, reikšmės ir patologijos. Tai įgalina nustatyti psichoanalizėje įvykstantį simptomo sampratos pokytį ir jo ryšį su interpretacija. Trečioje dalyje, nustačius Lacano perimamas struktūrinės kalbotyros prielaidas, atliekama simptomo-metaforos mechanizmo ir jo ryšio su neprasme analizė, leidžianti Freud ir Lacano simptomų sampratoje fiksuoti pokyčio tašką, kuris galiausiai yra susiejamas Jürgeno Habermaso ir Slavojaus Žižeko polemika, parodant skirtumą tarp hermeneutinės ir psichoanalitinės perspektyvos. Ši dalis baigiama sintomo sąvokos rekonstrukcija ir jos aktualumo atskleidimu, grįžtant prie rekonstruotų psichoanalitinių simptomų modelių paliekamos problemos – kaip interpretuoti simptomo neprasmes polių.

Tyrimo metodai. (I) *Lyginamoji analizė.* Siekiant atskleisti simptomo sampratos pokytį – jai pereinant iš medicinos į psichoanalizę, ir transformuojantis Freud ir Lacano darbuose – atliekama skirtingų simptomų modelių rekonstrukcija ir lyginimo būdu atskleidžiami jų panašumai ir skirtumai.

(II) *Filosofinis interpretavimas ir konceptualizavimas*. Atliktų rekonstrukcijų pagrindu yra kritiškai analizuojamos ne tik skirtingos simptomo sampratos, bet ir parodoma jų sąsaja psichoanalizėje, ryšiai tarp simptomo interpretacijos ir gydymo; taip pat nustatomas psichoanalitinių simptomo modelių santykis su ženklų ir interpretacijos teorijose išryškinamais psichoanalitinės simptomo sampratos aspektais. (III) *Filologinė analizė*. Skaitant neverstus į lietuvių kalbą Lacano tekstus originalo (prancūzų) kalba, siūlomas darbui reikšmingų sąvokų vertimas į lietuvių kalbą.

1. SIMPTOMO VARIACIJOS: PSICHOANALIZĖ, MEDICINA, ŽENKLŲ TEORIJOS

Šiame skyriuje lokalizuojama psichoanalizės vieta XIX a. pab. – XX a. pr. šalia kitų gyvybės mokslų (medicinos, psichiatrijos), fiksuojant jų pamatines prielaidas. Tai leis nubrėžti ribas ir sankirtos taškus tarp medicininio ir psichoanalitinio simptomo modelių, akcentuojant tokius aspektus: kūno ir psichikos santykį formuojantis simptomams, simptomo ir ženklo sąvokų transformacijas medicinos istorijoje, jų recepciją ženklų teorijose ir jų ryšį su paciento ir analitiko santykiu.

1.1. Kūno ir psichikos santykis psichoanalizėje

Psichoanalizės įvado paskaitose Freudas psichoanalizę aktualizuoja kaip discipliną, siūlančią naują žvilgsnį į kūno ir psichikos santykį. Vystantis medicinos mokslui buvo pastebėta, kad isterijai priskiriami simptomai (tokie kaip kūno galūnių paralyžius, nekontroliuojami judesiai, sąmonės praradimas, tikai ir kt.) negali būti paaiškinami vien mediciniškai, dėl to isterija tampa psichiatrijos tyrimų objektu. Vienas iš psichiatrijos pradininkų Jean-Martinus Charcot isteriją aiškino kaip genetiškai perduodamą ligą. Šiai idėjai tiesiogiai oponavo Freudas ir jo kolega Josephas Breueris: psichoanalizės pradininkai atskleidė, kad isterijos priežastys yra psichinės kilmės, nors jos simptomai (efektai) įgyja organinį pavidalą (SE 2.1–19; SE 3.209). Tai tampa pagrindine Freudo psichoanalizės prielaida:

„Ji [psichoanalizė] siūlo psichologinius pamatus, kurių stinga psichiatrijai, ji tikisi atrasti bendrą pagrindą, kuriuo remiantis galima būtų suprasti kūno ir psichikos priklausomybę.“ (Freud 2009: 17)

Žmogaus psichiką paversdamas pagrindu, derinančiu kūno ir psichikos polius, Freudas nesiekia psichoanalizės supriešinti su psichiatrija. Iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti, kad Freudas tiesiog apverčia psichiatriinį priežastingumo modelį – čia psichiniai reiškiniai virsta fiziologinių procesų priežastimis.

Psichiatrijoje keliama prielaida, kad psichiniai procesai koreliuoja su fiziologinėje plotmėje vykstančiais pakitimais. Kitaip tariant, kiekvienas psichikos reiškinys (pvz., nerimas) gali būti paaiškintas žmogaus kūne vykstančiais biofiziologiniais procesais. Toks požiūris, sekant Freudą kritika (Freud 2009: 17, 269, 288), išlieka medicininiamė deskripcijos lygmenyje ir yra sutelktas į ligos diagnozę, t. y. psichiatrija užsiima simptomų aprašymu, pagal kurį nustatoma psichinė liga (ir jos gydymui priskiriami atitinkami vaistai). Tačiau psichiatrija taip ir nepaaiškina, kaip šie empiriškai aprašomi simptomai yra susiję su žmogaus psichika, t. y. kaip žmogaus psichinės patirtys sąveikauja su biologiniais procesais, suformuodamos tam tikrus psichinius sutrikimus.

Nors Freudas nuo šios krypties atsiribojo, pastaraisiais dešimtmečiais buvo pradėti tyrimai, derinantys psichoanalizę su šiuolaikiniais neuromokslais, tokiu būdu parodant kūno ir psichikos tarpusavio priklausomybę (pvz., Malabou 2012)⁴. Kūniškumo klausimas natūraliai iškylo, svarstant simptomo fenomeną. Viena vertus, kaip bus atskleista toliau, nuo pat ankstyvųjų Freudo darbų simptomo formavimasis turi būti priskiriamas psichikos plotmei, o tai leidžia atskirti psichoanalizę nuo medicinos ir psichiatrijos. Kita vertus, simptomo raiška visada būna kūniška – net ir nerimas reiškiasi ir gali būti aprašomas fiziologiškai, – o tai leidžia teigti, kad neįmanoma griežtai atskirti kūno ir psichikos simptomų. Svarbu pažymėti, kad psichoanalizėje simptomas, visų pirma yra suprantamas kaip tam tikrą reikšmę pacientui turintis darinys. Jis gali įgyti skirtingas kūniškumo formas (fiziologiniai kūno sutrikimai, gestai, žodžiai ir kt), kurios atlieka reikšmės perdavimo funkciją. Būtent šį aspektą vėliau pabrėžė Lacanas, nesąmonybės darinius aprašydamas kaip signifikantus, o nesąmonybę – kaip kalbą (*langue*). Turint tai omenyje, šiame darbe kūniškumas tampa svarbus kaip dviejų toliau nagrinėjamų simptomo aspektų – reikšmės ir neprasmes – sąlyga.

1.2. Simptomas ir ženklas

Kad būtų paaiškintas pokytis, įvykstantis simptomo sąvokai pereinant iš medicinos į psichoanalizę, iš pradžių bus rekonstruojama, kaip simptomo (ir ženklo) sąvokos funkcionavo medicinoje. Poskyryje teigiama, kad simptomas ir ženklas siejasi su modernios medicinos paradigma, jei yra suprantami kaip skirtis, o jei remiamasi klasikinės (ikimodernios) medicinos arba psichoanalizės teorijomis, tuomet simptomo ir ženklo pora leidžiasi būti aprašoma kaip dvikryptis santykis. Pradedant simptomo-ženklų rekonstrukcija klasikinėje paradigmoje, parodomas jos ryšys su paciento ir mediko santykiu; po to pereinama prie simptomo ir ženklo funkcionavimo moderniosios medicinos lauke, klausiant kaip tai yra susiję su diagnozės ir atpažinimo procedūromis; galiausiai sustojama prie Freudo numatomo santykio tarp paciento ir psichoanalitiko.

1.2.1. Simptomų „skaitymas“: interpretavimas ar atpažinimas?

Vakarų medicinos pradininkas Hipokratas kalbėdamas apie įvairių ligų simptomus vartojo ne žodį „simptomas“ (*σύνπτωμα*), o „ženklas“ (*σημείον*). Sąvoka „simptomas“ medicininame kontekste įsitvirtina vėliau, ją savo tekstuose pradeda naudoti Hipokrato pasekėjas ir naujos medicininės tradicijos pradininkas Galenas (pvz., *Gal. Nat. Fac.* 7.50, 10.70). Ženklo-simptomo ištakų klausimas yra vis dar gajį problema tarp mokslininkų: vieni ženklo-simptomo ištakas sieja su

⁴ Psichikos ir kūno abipusis ryšys yra ašis kitai medicinos atšakai psichosomatikai, kurios formavimasis buvo veikiamas psichoanalizės (Greco 1998: 73, 74).

dievų siunčiamų ženklų interpretavimu ritualinėse praktikose (Manetti 1993: 39), kiti – su mitine sąmone, jungiančia biologijos, sociologijos ir psichologijos laukus (Baer 1982: 18), dar kiti kelia hipotezę, kad ženklo-simptomo samprata remiasi spėjimu grįsto žinojimo procedūromis (*τεκμαίρομαι*; *conjectural knowledge*) (Eco 1980: 277), kurios buvo naudojamos, pavyzdžiui, medžiojimo, žvejybos, jūreivinkystės praktikose (Ginzburg 1983: 91, 92). Kaip nurodo medicinos istorikas Lesteris Kingas, nuo Hipokrato laikų iki XX a. pradžios žodžiai „ženklas“ ir „simptomas“ medicinoje funkcionuoja kaip sinonimai (King 1982: 77–89).

Simptomas-ženklas (*σημείον*) žymi bet koki ligos požymį: diagnozuojant ligą lygiai taip pat svarbu atsižvelgti į, pavyzdžiui, tik paties paciento jaučiamą dilgčiojimą kojoje, kaip ir į jo raudonais taškais išbertą nugarą, kurią fiziškai gali apžiūrėti medikas. Kitais žodžiais tariant, simptomas gali apimti tiek subjektyvius paciento potyrius, tiek mediko žvilgsnio fiksuojamus (objektyvius) kūno pakitimus. Hipokrato medicinos tradicija pabrėžė dialoginį paciento-mediko santykį (Jouanna 1999: 134–136): medikas turėjo kreipti dėmesį į pacientą, ne tik užduodamas reikiamus klausimus, bet ir gebėti išklausti, interpretuoti klausimais ir apžiūra surinktą medžiagą.

Vėliau atsirandantis simptomo-ženklų supriešinimas yra susijęs ne tiek su žodžio „simptomas“ atsiradimu senovės graikų kalboje, kiek medicininės technikos (pvz., rentgenas) įsigalėjimu medicinoje (King 1982: 82, 83, 89). Tai matyti ir šių dienų didžiuosiuose žodynuose:

„subjektyvi žymė, jusliškai patiriama paciento, ją priešinant su objektyviaja arba ženklu“ (OED, s.v. symptom);

„fizinės [...] paciento patikros metu fiksuojama anomalija, kuri laikoma objektyviu tam tikros ligos indikatoriumi“ (OED, s.v. sign).

Sekant naujausioje Oksfordo anglų kalbos žodyno versijoje aptinkamais apibrėžimais, nesunku pastebėti subjektyvumo / objektyvumo opoziciją, tokiu būdu supriešinant paciento ir mediko figūras, kurių skiriamasis bruožas – medicininis žinojimas. Pacientui duotas vien juslinis žinojimas, prieinamas tik iš pirmo asmens perspektyvos, o mediko žvilgsnis yra paremtas medicininio išmanymu, kuris leidžia „perskaityti“ medicinine technika surenkamus duomenis (ženklus), juos laikant objektyvia universalių fiziologinių procesų reprezentacija, nepriklausančia nuo konkretaus stebėtojo. Tai reiškia, kad nebelieka dialoginio bendradarbiavimo principo tarp paciento ir mediko. Medikas tampa „visažinė“ figūra, reikalinga paciento gydymui. Požiūris, steigiantis hierarchiją tarp paciento ir mediko, simptomo ir ženklo, šiame darbe toliau bus vadinamas „biomedicine“ (Staiano 1986: 2) arba „moderniąja“ (McWhinney 2001: 339; Carel 2016: 15, 16) paradigma, ją atskiriant nuo klasikinės (pvz., Hipokratas).

Biomedicininė paradigma ligos ženklus paverčia medicininio žinojimo dalimi, įkūnijama nosologinių klasifikacijų. Ligų klasifikacijos medicinoje buvo pradėtos naudoti XVII a., sekant

botanikoje naudojamomis klasifikacinėmis sistemomis (King 1982: 110–112), tam, kad būtų galima vienareikšmiškai atskirti skirtingas ligas. Klasifikacinė schema (dažnai vaizduota medžio pavidalu) virsta virtualios sistemos reprezentacija, kurioje įvedami skirtumai tarp įvairių ligų, ženklus paverčiant jų skiriamaisiais požymiais. Tokiu būdu simptomai tampa medicininio žinojimo dalimis, reikšmingais tuo, kad nurodo į tam tikras ligas, funkcionuoja kaip ligų ženklai.

Skirtingi simptomo ir ženklo santykiai, numatomi dviejų medicinos paradigmų, leidžia rekonstruoti du simptomo interpretacijos tipus – diagnozę ir atpažinimą – ir jų ryšį su ligų klasifikacijomis. Diagnozei būdingos trys procedūros: (a) pasirinkimas tarp ligų klasių (pvz., COVID-19, Alzheimeris, diabetas); (b) objekto deskripcija (individo ženklai-simptomai); (c) objekto priskyrimas tam tikrai klasei (King 1982: 91). Kitaip tariant, diagnozavimas reiškiasi kaip mediko gebėjimas interpretuoti konkretaus paciento simptomus (aiškinti jų tarpusavio ryšius, atsiradimo priežastis ir kt.), juos susiejant su tam tikra liga. Tad tai, kas simptomus paverčia medicininio tyrimo objektu yra ne klasifikacinės sistemos ir ligos ženklų atpažinimas, remiantis šiomis klasifikacijomis (King 1982: 91), bet jų (ir iš paciento gaunamos informacijos) interpretavimas konkrečiu paciento atveju, tokiu būdu nustatant ryšį tarp simptomų ir ligos. Tad nors diagnozės procedūra įtraukia tam tikrą medicininį žinojimą, formuojamą klasifikacinių sistemų, mediko interpretacijos objektu išlieka konkretus pacientas – ir kaip patiriantis subjektas, kuriam tam tikru būdu reiškiasi simptomai, ir kaip gamtamokslinis objektas, ant kurio išskyla įvairių ženklų.

1.2.2. Simptomo recepcija ženklų teorijose

Viena semiotikų stovykla simptomą įvelka į biomedicininę ženklo koncepciją. Amerikietiškos semiotikos tradicijos pradininkas Charlesas Sandersas Peirce'as simptomą apibrėžė kaip „indekso“ (*index*) instanciaciją⁵: kaip lauko termometro stulpelis nurodo į atmosferos temperatūrą, taip simptomas turi ryšį su atitinkama liga (objektu), į kurią referuoja (pvz., CP 5.473, CP 7.628). Peirce'as simptomą laikė indeksu, kurio referencinis ryšys yra motyvuotas, „natūralus“⁶, o tokie semiotikai kaip Umberto Eco kelia simptomo arbitralumo idėją: simptomas yra kažką reiškiantis darinys (indeksas) tiek, kiek jis priklauso medicininiais susitarimais pagrįstai medicininio

⁵ Išimtimi, kada simptomas persinėje semiotikoje nėra tapatinamas su indeksu, gali būti laikomas fragmentas, kuriame simptomas aprašomas kaip bendrinis ženklas-reprezentamenas ir vienetinis ženklas reprezentamenas (CP 8.335). Šio darbo autorius konferencijos pranešime yra iškėlęs hipotezę, kad pastarąjį simptomo modelį vėliau išplėtojo T. von Uexküllis (Vachninas 2024: 298, 299).

⁶ Viena iš indekso ypatybių, jį atskiriantį nuo kitų ženklų tipų (ikonos ir simbolio), yra ta, kad ryšys tarp reprezentameno ir objekto atsiranda betarpiškai, nemedijuojant interpretantei (W 5:162-3; CP 7.628), vadinasi referencinis ryšys tarp reprezentameno (pvz., tuberkulo bakterijos) ir objekto (pvz., tuberkuliozės) yra universalus, nepriklausomas nuo konkrečios interpretantės (pvz., žmogaus atpažįstančio tuberkulo bakteriją) ir fiksuotas. Tačiau kalbant apie indeksus, kurie nepriklauso natūraliųjų ženklų klasei, tokius kaip žodžiai, objektas į kurį nurodo interpretantė nebūtinai turi priklausyti išorinio pasaulio plotmei (daugiau žr. Melnikova 2024: 42): pavyzdžiui, indeksas „jis“ gali būti nuoroda į romano herojų.

žinojimo sistemai (Eco 1976: 17). Kitaip tariant, simptomas tampa kažką reiškiančiu ženklu tam, kuris disponuoja medicinine kalba (medikui). Sekant Eco pateikiamu pavyzdžiu raudonų dėmių ir tymų ryšys atsiranda tada, kada raudonų dėmių ir tymų santykis yra konvencionalizuojamas, t. y. sutariama, kad raudonų dėmių (simptomo) išplitimas ant žmogaus veido srityje kiekvieną sykį indikuoja tymus (ligą). Visa tai būtų galima išreikšti tokiu sąlygos teiginiu: „jei raudoni taškai, tai tymai“, „jei A, tai B“. Tad Eco atliekamas natūraliųjų ženklų „natūralumo“ kvestionavimas trina skirtį tarp natūraliųjų ir dirbtinių ženklų.

Žvelgiant į medicinos istoriją, galima rasti tokių ligų kaip turberkuliozė pavyzdžių, kurios skiriamieji požymiai kito, transformuojantis medicininiam žinojimui (King 1982: 24, 26, 36), o tai leistų įtvirtinti Eco fiksuojamą simptomo arbitralumo idėją. Tačiau šioje vietoje svarbu pabrėžti ne tiek simptomo (ne)motyvuotumo problemą, kiek simptomo ir ligos ryšio fiksuotumo problemą, kuri atsiranda simptomą tapatinant su indekso kategorija. Tiek Eco, tiek Peirce'o simptomo modeliai implikuoja, kad (ne)motyvuotu būdu egzistuoja virtuali sistema, kuria remiantis simptomai paverčiami ligų skiriamaisiais požymiais, kurie gali būti identifikuoti, disponuojant medicininėmis žiniomis. Specifinio simptomo arba simptomų grupės (sindromo) atpažinimas leidžia padaryti išvadą, į kokią ligą šis nurodo.

Tačiau simptomą tapatinant su indeksu, simptomas izoliuojamas nuo situacijos, kurioje pasirodo, – tai gali būti paciento jaučiami, tačiau neatliekantys ligos skiriamąjo požymio simptomai, paciento ligos istorija, jo kūnui būdingos fiziologinės normos ir pan. Šiuos aspektus įtraukia Thure'o von Uexküllio konstruojama biosemiotinė simptomo samprata, įvedanti simptomo lygmenų idėją (aiškinamą Peirce'o semiotikos kategorijomis) ir pabrėžianti paciento ir mediko perspektyvos svarbą formuojantis simptomo reikšmei, o kartu ir diagnozei: biologinis lygmuo siejamas su ikoniškumo funkcija, psichinis lygmuo – su indeksalumo, sociokultūrinis lygmuo – su simboliškumo funkcija. Kiekvienas simptomo lygmuo įgyja skirtingą reikšmę priklausomai nuo to, iš kokios perspektyvos žvelgiama (paciento ar mediko), dėl to simptomo interpretacijos tikslas – atrasti tašką (*fit*), kuriame šios perspektyvos papildo viena kitą, o ne atpažinti simptomo ryšį su liga (Uexküll 1982: 205–215; Uexküll 1999: 647–655).

Roland'as Barthes'as taip pat priešinasi simptomo kaip fiksuotos nuorodos sampratai, mediciną (medicinos semiologiją) gretindamas su kalbotyros semiologija (struktūralizmu): tol, kol simptomas nėra pradedamas interpretuoti šalia kitų ligos ženklų, jis, panašiai kaip ir signifikantas, yra bereikšmis, tai patologinis faktas (*le fait morbide*), *a priori* neturintis ryšio su liga (signifikatu) (Barthes 1972: 38, 39). Kitaip nei anksčiau minėti autoriai, Uexküllis ir Barthes'as simptomo ir ligos santykį padaro kompleksiškesnį, parodydami, kad simptomo interpretacija nesutampa su simptomu ir jo ryšio su liga atpažinimu. Uexküllio simptomo samprata ypatinga tuo, kad ji reabilituoja paciento figūrą, kuri moderniojoje medicinoje redukuojama į paciento kūną.

Tad galiausiai kyla klausimas, kaip lokalizuoti Ginzburgo formuluojamą spėjimo paradigmą, kuriai priskiriama ir psichoanalitinė simptomo samprata. Viena vertus, Ginzburgo pozicija yra artima Peirce'o sampratai, nes jis simptomus (medicininę ir psichoanalitinę sampratą) priskiria nevalingiems, taigi simboliškai nemotyvuotiems, ženklams, juos atskirdamas nuo valingų (Ginzburg 1989: 101). Šią skirtį būtų galima sieti su klasikine natūraliųjų / dirbtinių ženklų perskyra, teigiant, kad pirmieji išsprūsta iš simbolinės determinacijos (nemotyvuotumo) rėmų. Remiantis šia prielaida, vienas dalykas gali būti tiesiogiai išvedamas iš kito, panašiai kaip priežastis iš pasekmės⁷. Kita vertus, panašiai kaip Uexküllis ir Barthes'as, Ginzburgas akcentuoja ne tik simptomo ir ligos ryšį, bet ir kontekstą, tam tikrą simptomų tarpusavio santykių išsidėstymą (Ginzburg 1989: 103). Tokiu požiūriu simptomas nėra indeksas. Simptomus indeksais paverčia tik jų tarpusavio interpretacija, o ne jų atpažinimas. Tačiau psichoanalizėje siekiama atlikti diagnozę, nustatant ne simptomo ir ligos priežastinį ryšį, o simptomo simbolinę determinaciją, kuri negali būti paaiškinta pasekmės-priežasties logika, nors ja remiasi visi minėti autoriai, aprašantys medicininę simptomo sampratą. Tad nors Ginzburgo, Barthes'o ir Uexküllio požiūriai, kaip ir psichoanalizė, nepriklauso biomedicinei paradigmai, vis dėlto psichoanalitinė simptomo samprata negali būti tapatinamas su jų aprašomais modeliais ir reikalauja atskiros refleksijos.

1.3. Dialogo erdvė psichoanalizėje

Siekiant užčiuopti psichoanalitinės simptomo sampratos naujumą, pirmiausia svarbu pažymėti, kad Freudas perkelia svorio centrą nuo mediko, prie paciento figūros, kuri virsta pagrindu interpretuojant simptomo reikšmę. Psichoanalitinės analizės steigties sąlyga tampa paciento ir psichoanalitiko asmeninis ryšys: jei analitikas nesukuria saugios, pasitikėjimą keliančios aplinkos pacientui, jis greičiausiai nesidalins savo intymiomis praeities detalėmis (Freud 2009: 14). Psichoanalizės praktika pasižymi tuo, kad negali „peršviesti“ žmogaus psichikos, kitaip tariant, analitikas negali psichikos paversti objektu, tirti psichiką be psichika disponuojančio subjekto. Būtent šis tarp paciento ir psichoanalitiko esantis tarpas, leidžiantis susiformuoti bendro dialogo erdvei, yra psichoanalitinio tyrimo sąlyga⁸. Kitaip nei medikas, psichoanalitikas užsiima ne paciento simptomų aiškinimu, bet veikiau atlieka sokratiškos pribuvėjos vaidmenį, suteikdamas balsą pačiam pacientui atskleisti savo simptomų prasmę. Nors psichoanalitikas remiasi išankstiniu žinojimu – šia prasme jis

⁷ Ginzburgas spėjimo ženklų paradigmą sieja su metonimijos samprata, kuri suponuoja (semantinį) dalies ir visumos ryšį (Ginzburg 1989: 103). Tačiau, kaip bus atskleidžiama Lacanui skirtoje dalyje, psichoanalitiškai suprantamas simptomas turi būti siejamas ne su metonimijos, o su metaforos mechanizmu.

⁸ Paciento figūros iškėlimas taip pat atliekamas medicinos fenomenologijoje, viena vertus, tiriant paciento „negalios“ (*illness*) patirčiai būdingus bruožus – čia sekama Sauliaus Geniušo vertimu (Geniušas 2021: 45) – kita vertus, priešinant subjektyvumo (paciento figūra) ir objektyvumo (mediko figūra) radikaliai atskirčiai (Carel 2016: 3, 17, 18; Toombs 2001: 3).

panašus į mediką, kuris leidžia tam tikru būdu interpretuoti patologinę medžiagą (paciento prisiminimus, jo simptomų raišką), – tačiau simptomų reikšmė gimsta kaip abiem kryptimis besivystančio dialogo rezultatas.

Analitiko interpretacijos teisingumas (arba klaidingumas) priklauso ne nuo to, ar pacientas su tuo sąmoningai sutinka ar nesutinka, – Freudas pastebi, kad pacientai dažnai iš pradžių priešinasi, neigia psichoanalitinius aiškinimus, – bet nuo to, kaip psichoanalitiko aiškinimas suteikia paciento pasakojimui rišlumo, ar interpretacija pašalina jo simptomus (gydymo efektyvumas) ir kt. (SE 23.263–265). Šia prasme psichoanalitikas tiria ne tai, ką pacientas nori pasakyti, bet tai, kas pasirodo anapus paciento intencijos – nesąmonybę. Dėl to Ricœuras Freudą pagrįstai laikė vienu iš įtarumo hermeneutikos atstovų, kurių tikslas – to, kas sakoma (regima, betarpiška), demaskavimas ir paslėptų reikšmių atskleidimas (Ricœur 1970: 28–36). Tad paciento ir analitiko dialogas turėtų būti suprantamas kaip kritinis santykis. Tau nereikia, kad analitikas po visais paciento žodžiais įžvelgia išstumtas idėjas, tačiau kartu negalima sakyti, kad psichoanalitikas kiekvieną paciento artikuliuotą mintį priima kaip tiesą; veikiau vienu metu derinamas ir pasitikėjimo santykis (būtina sąlyga paciento diskursui būti išsakytam), ir kritinė distancija. Būtent psichoanalitiko dialogas su pacientu ir jo diskursu (pasakymų lyginimas, prašymas juos patikslinti ir pan.) sudaro interpretacijos erdvę. Kaip bus siekiama parodyti tolesniuose skyriuose paciento pasakojimai tampa analitiko ir paciento interpretacijos diskursu⁹. Kitaip nei rašytinis tekstas, paciento pasakojimų visuma nėra uždara, turinti pradžią ir pabaigą – tai, kas buvo jau pasakyta, gali būti patikslinta naujais prisiminimais, susieta su dabarties patirtimi ir pan.

Simptomo ir ženklo sąvokų rekonstrukcija medicinos istorijoje leidžia teigti, kad psichoanalizė reabilituoja klasikinę (ikimoderniąją) paradigmą, tokiu būdu novatoriškai aktyvuodama paciento figūrą. Psichoanalitikas į pacientą žvelgia ne kaip į tiksliai išmatuojamą objektą, bet kaip į asmenį, patyrusį tam tikrus išgyvenimus, kurių pasirodymui kalboje – analizės atspirties taškui ir objektui – visų pirma reikia sukurti dialogo erdvę. Tokiu būdu psichoanalitiko „intervencija“ išvengia subjekto susvetimėjimo su savimi reakcijos, įvykstančios modernioje medicinos paradigmoje. Psichiatrijoje psichika yra atskiriama nuo paties paciento tam, kad ji galėtų būti aprašyta kaip gamtamokslinis objektas – smegenys. Psichoanalizę, priešingai, domina subjekto santykis su savimi, atsiveriantis per jo atmintį.

⁹ Šiame darbe diskursas yra suprantamas plačiąja prasme: tai elementų (akustinių, grafinių, somatinių, vizualinių ir kt.) rinkinys, kuris sudaro visumą ir įgyja tam tikrą reikšmę per interpretaciją. Nors kai kurie tyrinėtojai siūlo atskirti diskurso ir teksto sąvokas (daugiau žr. Keršytė 2016: 24, 50, 51, 91), toliau jos bus vartojamos sinonimiškai. Pats Freudas nesinaudojo nei teksto, nei diskurso sąvokomis, tačiau nesąmonybės darinius laikė reikšminiais konstruktais ir lygino su rašymo sistema (SE 13.177), ir dėl to paciento pasakojimus galima laikyti tiek tekstu, tiek diskursu. Darbe teikiama pirmenybė diskurso terminui dėl to, kad, skirtingai nei tekstas, jis nėra įspraudžiamas į užbaigtos visumos, turinčios aiškią pradžią ir pabaigą, rėmus. Paciento ir psichoanalitiko seansai kiekvieną kartą plečia paciento diskurso ribas.

2. FROIDIŠKAS SIMPTOMO MODELIS

Šiame skyriuje siekiama konceptualizuoti froidišką simptomo modelį. Freudo formuluotės kito, dėl to ieškant rišlumo tarp jo idėjų yra referuojama į skirtingus tekstus, keliant tris klausimus: pirma, kaip susiformuoja simptomas; antra, koku būdu simptomas yra interpretuojamas; trečia, koks ryšys atsiranda tarp simptomo interpretavimo ir gydymo praktikų? Bus siekiama parodyti, kad simptomo formavimosi principų apibrėžimas nustato tam tikrą simptomo kaip reikšminio darinio interpretavimo logiką, kurią atskleidžia perstūmimo bei sutirštinimo funkcijos, o simptomo interpretavimo ir gydymo procedūros sutampa. Pirmajame šio skyriaus poskyryje aprašomas simptomo formavimosi samprata, klausiant, koks yra simptomo priežastingumo pagrindas. Antrajame poskyryje simptomas rekonstruojamas kaip interpretacijos objektas, t. y. kažką reiškiantis psichinis darinys; analizuojamos sutirštinimo ir perstūmimo procedūros, ryškinama išreikšto / paslėpto simptomo turinių kompozicija. Skyrius baigiamas Freudo sveikatos ir patologijos skirties ir paciento prisiminimo ryšio su gydymu artikuliacija.

2.1. Priežastingumas: įvykių kartotė

Breuerio ir Freudo „Studijose apie isteriją“ (*Studien über Hysterie*) konstruojamas neurotinio simptomo modelis yra inovatyvus tuo, kad iškelia psichikos ir atminties vaidmenį simptomų formavimosi procese (SE 2.1–17). Nors tokie simptomai kaip žvairumas, hidrofobija, rankų traukuliai ir kt. galėtų būti aiškinami mediciniškai (kaip tam tikrų biofiziologinių pakitimų žmogaus kūne rezultatai), psichoanalizės pradininkai atskleidžia, kad isterijos atveju šie simptomai turėtų būti aiškinami per paciento praeityje įvykusias patirtis. Pavyzdžiui, vienas iš žymiosios Breuerio pacientės Anos O. simptomų buvo negalėjimas gerti vandens. Terapijos metu Anai O. prisiminė, kad kartą jos draugė šuniui leido lakti vandenį iš stiklinės vandens, o tai jai sukėlė pasibjaurėjimą (SE 2.34). Čia svarbu pažymėti kelis simptomo formavimosi ir jo interpretacijos aspektus: pirma, simptomas, skirtingai nei medicinoje, yra ne ligos, bet praeities įvykio rezultatas; antra, šis įvykis yra ypatingas tuo, kad jame lieka nerealizuota tam tikra paciento psichinė reakcija, dėl to ji, viena vertus, patenka į paciento atmintį, kita vertus, lieka jam sąmoningai neprieinama, nes yra išstumiamą; trečia, suspenduotos psichinės reakcijos susikabinimas su atmintimi lemia jos „užsikonservavimą“ laike, susiformuojant tam tikram simptomui; šia prasme tarp patirties ir simptomo užsimezga „tiesioginis“ ryšys, kuris gali būti nutraukiamas, o simptomas pašalinamas, pacientui prisiminus tikslų praeities įvykį (SE 2.4–7). Vėliau parašytuose tekstuose tokio tipo simptomus Freudas priskiria aktualiai neurozei¹⁰ (SE 3.266–270), kurios simptomų susiformavimas

¹⁰ Vėlesniuose psichoanalizės tyrimuose buvo kritikuota aktualios neurozės idėja, teigiant, kad net ir jos sukeliama fiziniai simptomai yra simboliškai įkrauti (Laplanche, Pontalis 1973: 11). Santykis tarp aktualios ir psichoneurozės paties Freudo

yra aiškinamas biocheminiais procesais, dėl to tarp simptomo ir fizinių pokyčių, panašiai kaip tarp simptomo ir įvykio, įsteigiamas priežastinis (simboliškai nemotyvuotas) ryšys.

Visai kitoku būdu Freudas aiškina psichoneurozės simptomų susidarymo mechanizmą. Freudo pacientės Emos simptomo formavimosi atvejis tampa pavyzdžiu, kuris atskleidžiančiu traumai būdingą priežastingumo tipą, kuris šiame darbe toliau bus vadinamas santykinio priežastingumu. Būdvardžiu „santykini“ norima pabrėžti Freudo įvedamą skirtį tarp būtinos (determinuojančios) ir „pakankamos“ (vok. *Veranlassungen*; angl. *efficient*) priežasčių (SE 3.193, 194)¹¹. Ema, suaugusi moteris, bijojo eiti į parduotuves; ji manė, kad to priežastis buvo įvykis (II), kada būdama dvylikos metų ji nuėjo apsipirkti į parduotuvę, tačiau staiga iš jos išbėgo, išgirdusi dviejų darbuotojų juoką, kurį neva sukėlė jos apranga; terapijos metu Ema prisiminė apie dar ankstesnę patirtį (I), kaip būdama aštuonerių ji pati viena išėjo įsigyti saldainių; parduotuvės savininkas prisilietė prie jos genitalijų (per jos rūbus) pirkimo metu (SE 1.353–356). Konceptualizuojant simptomo formavimosi ypatybes pagal šį pavyzdį svarbu atsakyti į du klausimus: kodėl Emos simptomo genezei paaiškinti, reikia įtraukti ir antrą, ir pirmą įvykį; koku būdu šie epizodai yra vienas su kitu susiję? Atsakymai reikalauja atidžiai peržvelgti būtinų ir pakankamų priežasčių skirtumą, kurį Freudas suformuluoja viename iš ankstyvųjų straipsnių „Isterijos etiologija“ (*Zur Ätiologie der Hysterie*).

Pastarajame straipsnyje keliamas tikslas nustatyti isterijos simptomų atsiradimo kriterijus¹². Freudas kelia ir grindžia hipotezę, kurią jis plėtos iki pat gyvenimo galo: isterinių simptomų susiformavimas nurodo ne į bet kokias, bet į vaiko lytinės brandos laikotarpiu išgyventas seksualines patirtis (SE 3.199–201). Šia prasme pirmasis simptomų vystymosi etapas įgyja universalias laikines koordinatas, būdingas visiems žmonėms. Kitaip nei svarstymuose su Breueriu, – psichoanalitikai kelia prielaidą, kad trauminė patirtis (pirminė ligos formavimosi fazė) gali vykti bet kuriuo žmogaus gyvenimo etapu, priklausomai nuo individualių jo patirčių – Freudas isterijos simptomų genezės pradžią sukabina su ankstyvosiomis seksualinėmis patirtimis, įgyjančiomis būtinos priežasties

buvo suprantamas kaip problema, klausiant, kaip biofiziologinių pokyčių sukelti pakitimai santykiauja su paciento praeitimi (SE 11.224)

¹¹ (i) Traumos formavimosi mechanizmo atveju žodis „santykini“ turėtų būti atskiriamas nuo tokių būdvardžių kaip „reliatyvus“, „arbitralus“, kurie humanitarinių mokslų diskurse yra įgiję iliuziškumo, ontologinio destruktivumo konotacijas – tokios etiketės yra neretai klijuojamos postruktūralistams (R. Barthes'as, J. Derrida ir kt.) juos priešinant su naujosiomis ontologijomis (Q. Meillassoux, M. Ferraris ir kt.) (žr. daugiau Šerpytė 2019: 182–215). Šiame darbe siekiama parodyti, kad tiek Freudo, tiek Lacano simptomo (taigi ir traumos) sampratos išlaiko tam tikrą ontologinį pagrindą, leidžiantį kelti užkalbinės tikrovės klausimą. (ii) Būtinos – tiksliau pasakant, priežasties, „turinčios reikalingą tinkamumą veikti kaip determinantę“ (SE 3.193) – ir pakankamos priežasčių skirtis turėtų būti atsiejama nuo mechaninio priežastingumo, kuris bus aptariamas toliau. Kaip parodo Catherine Malabou ši Freudo perskyra yra artima kantiškam priežasčių skirstymui, kuriame priežasties veiksnumą (*character*) sukelti priežastis užtikrina priežastingumo dėsnis (*law of causality*) (Malabou 2012: 7, 23). Šiame darbe Malabou interpretacija nėra atmetama, tačiau Freudo priežasčių skirtis siejama su traumos mechanizmu, kuris galėtų būti apibrėžiamas kaip santykini priežastingumas.

¹² Nors straipsnio pradžioje Freudo tikslas yra pristatyti isterijos simptomams būdingus formavimosi mechanizmus, jau straipsnio pabaigoje nurodoma, kad tas pats modelis gali būti pritaikomas ir kitam neurozės tipui – obsesijai (SE 3.219).

statusą. Emos aprašyme tai būtų įvykis (I), metas, kada mergaitė dar nėra lytiškai subrendusi, tačiau (pati to nesuprasdama ir negalėdama to patirti) išgyvena seksualinį įvykį¹³.

Freudas nutolsta nuo prieš tai aptartos simptomo formavimosi idėjos, suponuojančios priežastingumo (mechaninio priežastingumo) ryšį tarp trauminių įvykių ir isterijos simptomų, pirmuosius laikydamas priežastimi, o antruosius – pasekme. Mechaninį priežastingumą suprantant plačiąja prasme, galima sakyti, kad priežastis laikiškai visada yra ankstesnė nei pasekmė. Būtent tuo remiasi indeksams priskiriamų natūraliųjų ženklų (modernioji simptomo samprata) struktūra – tarkime, tam, kad pamačius dūmus būtų galima daryti išvadą „dega laužas“, laužas turi jau degti. Tačiau tai, kas mechanistinėje scheme yra laikoma priežastimi nebūtinai gali sukelti padarinius. Ryškindamas skirtį tarp būtinų ir pakankamų priežasčių, Freudas pateikia medicinoje pasitaikančią asimptomatikos fenomeną, kuris gali būti fiksuojamas ir psichoanalitinėje simptomų interpretacijoje (SE 3.209): kaip žmogus gali nesirgti tuberkulioze tuo pat metu savyje turėdamas tuberkulo bakteriją (tuberkuliozės kaip ligos skiriamasis požymis), taip suaugusiam individui gali nepasireikšti isterijos simptomai, nors šis ir išgyveno ankstyvuosius seksualinius patyrimus. Todėl ankstyvosios seksualinės patirtys negali būti suvokiamos kaip tiesioginės simptomų priežastys, kurios steigia referencinį (indeksinį) ryšį.

Grįžtant prie Emos pavyzdžio, galima teigti, kad simptomo (ne)pasireiškimas priklauso nuo ankstyvosios seksualinės patirties santykio su vėlesnėmis patirtimis, tiksliau tariant, nuo tarp (I) ir (II) įvykių per panašumus ir skirtumus atmintyje susiformuojančio asociacinio ryšio. Scena (I) tampa traumine ne dėl seksualinio pobūdžio ir vaiko amžiaus *per se*, bet dėl asociacinio ryšio, kurį sužadina vėliau išgyventas patyrimas (II), ir kuris gali būti laikomas simptomo susidarymo (pakankama) priežastimi. Čia galima klausti, kas yra tie „segtukai“ (asociacinė jungtis) sukabinantys pirmą (I) ir antrą (II) scenas. Pirmiausia krenta į akį tai, kad abi patirtys įvyksta parduotuvės erdvėje, kurioje Ema yra viena, tačiau esminiu asociaciniu elementu tampa juokas: per drabužius liesdamas mergaitės genitalijas parduotuvės savininkas išsiviepia (I), o parduotuvės darbuotojai juokiasi balsu (II); darbuotojų juokas mergaitės atmintyje sužadina drabužių elementą, dėl to ji galvoja, kad yra juokiamasi iš jos drabužių; tad galima sakyti, kad (II) scenoje darbuotojų juokas Emai veikia kaip drabužių nuoroda ir sukelia ne tik fobijos efektą, bet ir seksualinį susijaudinimą, kuris dėl lytinės brandos trūkumo negalėjo realizuotis (I) atveju. Vadinasi, simptomo priežastimi negali būti laikoma

¹³ Vienas iš stereotipinių Freudui metamų kaltinimų – žmogaus patirčių, taigi ir jų reikšmės, seksualizavimas: pavyzdžiui, hermeneutas Johnas Caputo Freudą psichoanalizei prilipdo falocentrinės hermeneutikos etiketę (Caputo 1987: 155). Tačiau seksualumą svarbu suprasti ne tik kaip biologinį, bet ir simbolinį fenomeną. Kalbant apie simptomų formavimąsi, svarbu pažymėti, kad visos pirmiau išvardintos seksualumo koncepcijos remiasi prielaida, kad vaikas negali atpažinti šių patyrimų kaip seksualinių, dėl to jie lieka ikisąmoningumo (arba nusileidžia į nesąmoningumo) plotmėje. Šis tarpas, atsiveriantis tarp vaiko, jo seksualinės brandos ir seksualumo įtraukimo į jo gyvenimą, leidžia suprasti, kodėl Freudas apie nesąmonybę mąsto paraleliai su seksualumu (Laplanche 1976: 43, 44). Taip žiūrint seksualinės patirtys vaikui tampa „patologinės“ ne dėl savo nešamų turinių, bet jų santykio su vaiko gebėjimu juos suprasti brandos. Tačiau to dar nepakanka simptomo atsiradimui.

nei ankstyvoji seksualinė patirtis, nei vėliau įvykstanti scena, bet jų santykis. Pats Freudas traumos susiformavimą artikuliavo kaip „uždelstą veikimą“ (*Nachträglichkeit*) (SE 1.356), kuris leidžia formuluoti teiginį, kad trauma (ir jos simptomai) susiformuoja vėliau nei individas išgyvena ankstyvasias seksualines patirtis.

Čia svarbu išryškinti du uždelsto veikimo kaip atminties-nesąmonybės mechanizmo laikinius aspektus. Pirma, uždelstas veikimas gali būti suprantamas kaip prisiminimas – prisiminimą suprantant plačiąja prasme ir kaip intencionalų aktą, ir kaip nesąmoningus atminties procesus, – aktualizuojantis praeitį dabarties šviesoje ir suteikiantis jai naują reikšmę. Nepaisant to, kad seksualinė patirtis nebuvo sąmoningai įrašyta į Emos atmintį, šis įvykis niekur nedingo – jis buvo apdorotas nesąmonybės mechanizmų ir tam tikru momentu iškilo, tokiu būdu sukurdamas baimės simptomą, ankstyvąją patirtį apaugindamas naujomis reikšmėmis. Antra, uždelstas veikimas Freudą yra aprašomas ne tik kaip atsirandantis santykis tarp individo brandos ir nebrandos laikotarpių įvykių kaip tai galėtų pasirodyti Emos atveju (jos ankstyvoji seksualinė patirtis realizuojasi tada, kada ji jau yra lytiškai subrendusi). Būdamas maždaug vienerių metų Vilkžmogis (*Wolfsmann*) – Freudą ir kitus to meto žymius psichiatrus ir psichoanalitikus (pvz., R. M. Brunswick) aplankęs pacientas – liudija tėvų seksualinio akto sceną (ši paciento prisiminimą rekonstruoja pats Freudas), o po kelių metų (būdamas ketverių) sapnas apie vilkus jam sukelia fobiją (SE 17.37, 38). Kaip Emos, taip ir Vilkžmogio atveju, praeitis iškyla kaip vėluojanti dabartis. Būtų galima galvoti, kad pirma scena yra suprantama tada, kada atsiranda laikinis nuotolis (vėlavimas), leidžiantis atsirasti skirtumui (ir panašumui) su vėliau įvykstančia scena. Šia prasme pats traumos formavimosi mechanizmas žymi simptomo reikšmės formavimosi pradžią.

Nesunku pastebėti, kad panaši struktūra yra būdinga Jacques'o Derrida *différance* sampratai: dabartis reiškiasi per latentinę įtampą su praeitimi, o tai leidžia atsirasti skirtumams (Derrida 1972: 4–15). Šiuo požiūriu tarp praeities ir ateities, pirmos ir antros scenų atsiranda toks santykis, kuris neprivilegijuoja nei vienos iš dviejų pusių. Panašiai *Nachträglichkeit* sampratą interpretuoja Audronė Žukauskaitė, teigdama, kad trauma, panašiai kaip aristoteliška *tuche* (atsitiktinumo) kategorija, žymi atsitiktinių aplinkybių (įvykių) sutapimą (Žukauskaitė 1999: 66). Tokiu pat būdu santykiauja anksčiau minėtos būtina ir pakankama priežastys, įgalinančios simptomų formavimąsi: būtina priežastis gali aktyvuoti traumą tik tada, jei įgyja ryšį su pakankama priežastimi.

Šiame poskyryje buvo atskleista, kad Freudą aprašomo psichoanalitinio simptomo formavimasis turi būti aiškinamas ne mechaninio, bet santykinio priežastingumo, atsirandančio tarp mažiausiai dviejų įvykių, ryšiais. Bet koks traumos susiformavimas žymi ankstyvosios seksualinės patirties faktą ir lemia simptomų atsiradimą. Nors Freudą požiūris, kaip formuojasi tokios patirtys kinta, tačiau jų santykis su vėlesniais įvykiais išlieka toks pat, dėl to galima teigti, kad traumos-simptomo formavimosi, samprata išlieka tokia pati ir turi būti atskiriama nuo mechaninio

priežastingumo sampratos¹⁴. Žiūrint iš traumos mechanizmo taško, simptomas gimsta ankstyvosios seksualinės ir vėlesnės (ne)seksualinės patirties santykių, kuris pagrįstas asociaciniais ryšiais, susidaranciais konkretaus individo atmintyje-psichikoje. Buvo pažymėta, kad jau pati trauma – dviejų įvykių skirtumas ir panašumas – indikuoja simptomo reikšmės konstravimosi pradžią. Tačiau simptomo reikšmės konstitucija negali būti suprata tol, kol nėra įtraukiamos nesąmonybės atliekamos procedūros.

2.2. Reikšmė: įvykių asociacinis žaismas

Konceptualizuojant psichoanalitinę simptomo sampratą svarbu jį svarstyti ne tik priežastingumo, bet ir reikšmės lygmeniu. Kaip buvo teigiama, traumos formavimasis (*Nachträglichkeit*) leidžia atsirasti skirtumams ir panašumams, dėl to presupponuoja reikšmės slenksčio peržengimą. Tačiau šiame darbe atskiriami simptomo priežastingumo ir reikšmės lygmenys tam, kad būtų išryškintos nesąmonybės atliekamos operacijos simptomo ir kitų nesąmonybės darinių reikšmės formavimosi procese. Kaip ir kiti nesąmonybės dariniai (sapnai, riktai, juokeliai) yra reikšminiai konstruktai, dėl to nieko keista, kad tarp skirtingų jo darinių galima aptikti panašumų. Vienas tokių bendrų taškų – kompromiso struktūra. Freudas simptomus ir kitus nesąmonybės laike „kompromisu“ (*Kompromiss*) tarp (seksualinio) noro ir cenzūros (Freud 2009: 312, 374). Paprastai tariant, žmogus susiduria su tokiomis situacijomis, kada jo nesąmoningas noras dėl tam tikrų apribojimų negali realizuotis, dėl to yra cenzūruojamas ir pasirodo savo iškreiptu nesąmonybės darinio pavidalu – kompromisu. Tam, kad būtų apibrėžta simptomo reikšminė konstrukcija, simptomą galima lyginti su sapnu. Išreikšto ir paslėpto turinių skirtį, sudarančius dvipusį sapno modelį (Freud 2009: 176), būtų galima pritaikyti ir kitiems nesąmonybės dariniams: simptomo interpretacijoje ši skirtis atitiktų išorinį pavidalą (pvz., vėmimas) ir nesąmoningas patirtis, kurios asociatyviai siejasi su šiuo pavidalu.

Galima teigti, kad cenzūra lemia įvykstančią atsimetriją paslėpto ir išreikšto turinių, o noras žymi psichinę nesąmonybės darinio motyvaciją¹⁵, lokalizuojamą paslėptame turinyje. Siekdama apeiti cenzūrą, nesąmonybė aktyvuoja „perstūmimo“ (*Verschiebung*) ir „sutirštinimo“ (*Verdichtung*) procedūras, kurias galima suprasti kaip dvi to paties mechanizmo puses: paprastai tariant, perstūmimas atlieka paslėpto turinio „vertimą“ į išreikštąjį – psichiškai įkrauti elementai, kuriems būdinga psichinė motyvacija (seksualiniai norai), yra pakeičiami kasdienėmis atrodytų su psichika

¹⁴ Freudio tekstuose traumos samprata buvo nuolat permąstoma – pavyzdžiui, *Anapūs malonumo principo* pataloginių procesų susiformavimas aprašomas kaip „gyvybės pūslėlės“, atskiriančios psichikos vidų nuo išorės, pažeidimas (Freud 2019a: 60, 61), – dėl to šiame darbe sekama J. Laplanche'o interpretacijos trajektorija, kuri traumos struktūros branduoliu laiko *Nachträglichkeit* sampratą (Laplanche 1976: 35–45).

¹⁵ Motyvacijos terminas čia yra perimamas iš Émile'io Benveniste'o, kuris formuluoja teiginį, kad psichoanalizės tiriamam diskursui yra būdinga ne tik reikšmė, bet ir psichinė motyvacija, siekiai (Benveniste 1971: 65–78).

nesusijusiomis figūromis, pavyzdžiui, sapne motina yra pakeičiama rankinuko figūra; ryšys tarp paslėpto ir išreikšto turinių pagaunamas sutirštinimo procedūros, formuojančios asociacijos tinklus; tarkime, rankinukas sapnuojančiajam kelia asociacijas su buvusiu darželio auklėtoja, patinkančio spektaklio personažu, kuris turėjo konfliktingą santykį su motina, ir panašiai; sutirštinimo procedūros rezultatus Freudas dar vadina „mazgais“ (*Knotenpunkt*), t. y. tokie išreikšti turiniai, sudarantys keletą asociacinių grandinių ir galintys būti dviejų tipų – kolektyvinės arba kompozicinės figūros; minėtasis rankinukas priklausytų pirmajai figūrų grupei, o, pavyzdžiui, žmogaus figūra, turinti draugės akis ir kaimyno plaukus, antrajai (SE 4.279–284; 293; 305–308).

Vieno simptomo reikšmė gali priklausyti ir kitų simptomų sudaromiems asociaciniam tikslams. Jei simptomų atsiradimo pagrindas yra seksualinės patirtys, tai reiškia, kad visi simptomai išlaiko ryšį su jomis, sudarydami asociacines grandines. Ta pati patirtis gali priklausyti skirtingų simptomų sudaromoms asociacinėms grandinėms, kurių visumą Freudas laiko genealoginiu medžiu (SE 3.198–199). Dėl to iš pažiūros nesusiję simptomai psichoanalitinėje interpretacijoje gali įgyti ryšį, per tarpusavio sąsajas turinio lygmenyje. Taip pat Freudas pastebi, kad simptomų reikšmių atskleidimui gali būti reikšminga kitų nesąmonybės darinių interpretacija, ypač sapnų (Freud 2009: 477).

Kaip sapnams, taip ir simptomams yra priskiriami simboliniai elementai (Freud 2009: 280–282)¹⁶, kurie numato iš anksto nustatytus ryšius tarp išreikštų ir paslėptų elementų. Tačiau Freudas pabrėžia, kad simbolinis nesąmonybės darinių interpretavimo būdas tik gali papildyti¹⁷ jų konkrečių asociacinių grandinių analizę, o ne veikti kaip lygiavertė alternatyva (Freud 2009: 173, 281). Simptomo išreikštas ir paslėptas turiniai įgyja reikšmę tada, kada yra įstatomi į tam tikras asociacines grandines, tarp jų steigiančias ryšį. Nors kaip ir mediciniškai suprantamas simptomas numato ryšį su kažkuo kitu (šiuo atveju ligos elementą keičia ankstyvoji seksualinė patirtis), šiedu elementai kiekvieno paciento atveju susijungia individualiu būdu. Kitais žodžiais pasakant, nepaisant to, kad skirtingi paslėpti turiniai (tiksliau tariant, traumos formavimosi mechanizmas) gali sukelti tuos pačius išreikštus turinius (išreikštus simptomus), simptomo prasmę produkuojantis veiksnys yra asociacinės sekos. Pavyzdžiui, sapne olos elementas, dažniausiai išreiškiantis moterišką pradžią, vieno žmogaus atveju gali simbolizuoti moters, o kito žmogaus vyro idėją. Simptomo atveju galima svarstyti analogiškai, teigiant, kad parduotuvių baimė Emai reiškia seksualinį smurtą, tačiau kitam pacientui, tarkime, tai galėtų sietis su nesąmoningu noru vesti parduotuvės darbuotoją.

¹⁶ Freudo tekstuose sąvoka „simbolis“ yra vartojamas nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, *Studijose apie isteriją* Freudas naudoja sąvoką „mnemoninis simbolis“, žyminčią išstumtos trauminės scenos substitutą, kuriuos vieną su kitu sieja simbolinis ryšys (SE 2.90–93), tad šia prasme simbolis atitinka tai, ką būtų galima sieti su išreikštu simptomu pavidalu. Daugiau šios sąvokos kismą froidiškoje psichoanalizėje yra analizavęs Ricœuras (Ricœur 1970: 97; 498–505).

¹⁷ J. Laplanche'as simbolinį ir asociatyvų sapnų skaitymus supriešina kaip dvi viena kitą išstumiančias interpretacijos strategijas (Laplanche 1996: 9).

Taigi ryšys tarp simptomo ir ankstyvosios seksualinės patirties, išreikšto ir paslėpto turinių – nemotyvuotas. Tai reiškia, kad tarp šių dedamųjų užsimezgantis santykis yra individualus kiekvienam pacientui ir reikalaujantis interpretacijos akto. Kitaip tariant, tik interpretuojant su simptomu asociatyviai susijusias patirtis galima nustatyti tarp išreikšto ir paslėpto turinio nusitęsiančias asociacines grandines, kurios yra individo genealoginio medžio dalis. Šios grandinės yra tai, ką rekonstruoja analitikas, tokiu būdu per dialogą su pacientu atskleisdamas simptomų reikšmę. Ta pati strategija galioja ir simbolių interpretacijai: nors tam tikrų elementų turiniai yra linkę atsikartoti, yra fiksuoti kultūriniame reikšmių tinkle, simbolinis elementas įgyja reikšmę tik per santykį su kitais elementais artikuliuotais paciento asociacijų medyje. Galima teigti, kad nesąmonybės darinių turinių nemotyvuotumas numato įtampą tarp individualių ir kultūrinių reikšmių¹⁸.

Svarbu akcentuoti, kad grandinės yra pagaminamos perstūmimo ir sutirštinimo procedūrų, aktyvuojamų nesąmonybės apeinant cenzūrą. Tokiu požiūriu simptomo reikšmė yra konstruojama nesąmonybės, o atrandama analitiko. Dėl to lakanininkas Jacques'as-Alain'as Milleris froidiško analitiko veiklą vadina interpretacijos interpretacija arba „dešifravimu“ (Miller 2007: 5). Analitikas pasiūlo „geresnę“ simptomo interpretaciją, nei nesąmonybė ta prasme, kad ji iškreipia paslėpto turinio vaizdą. Tačiau žvelgiant iš įvykių plotmės perspektyvos, simptomo reikšmei atsirasti visų pirma reikia konkrečių patirčių, kurios tuomet yra interpretuojamos nesąmonybės. Natūraliai kyla klausimas, kas yra psichoanalitiko tyrimo objektas – nesąmonybės atliekama patirčių konstrukcija ar patys įvykiai, imanentinis diskursas ar diskurso ir praeities įvykių ryšys.

2.3. Gydymas: interpretacijos efektyvumo problema

Šiame poskyryje siekiama nustatyti santykius tarp trijų dėmenų – prisiminimo (dabarties), įvykio (praeities) ir gydymo. Jei ankstyvosios seksualinės patirtys yra išstumiamos paciento psichikos, o analitiko tikslas jas iškelti į dabarties šviesą tam, kad būtų pašalintas simptomas, kyla klausimas, koks yra atsiminimo ir įvykio ryšys: ar išstumta patirtis įgyja reikšmę (taigi ir gydymo efektyvumą) tik tuomet, jei ji atitinka paciento realiai išgyventą įvykį, ar veikiau priešingai – išstumtasis darinys gali būti tikras tiek, kiek jis kaip atsiminimas yra tikras pačiam pacientui. Pasirinkimas pirmos galimybės numatytų reprezentacinį santykį tarp paciento diskurso (prisiminimų) ir realybės (įvykių) plotmių, o antras variantas suponuotų, kad paciento prisiminimai turėtų būti

¹⁸ Vienas iš psichoanalitiko iššūkių yra paciento kultūrinės terpės išmanymas. Tai bus matyti vėliau šiame darbe pereinant prie kito Freudio paciento (pono E.) atvejo, kurio interpretacijai reikalingas ne tik vokiečių, bet ir prancūzų kalbos išmanymas. Tačiau pačiam Freudui ne visų pacientų atvejais pavyko įveikti toki išbandymą. Yra pastebėta, kad Freudio Vilkžmogio analizei galėjo būti reikšminga „vilko“ figūros reikšmė rusų folkloro tekstuose: Freudas taip ir neatsakė į klausimą, kodėl Vilkžmogio sapne pasirodo šeši (arba septyni) vilkai, o folklore vilkų skaičius turi fiksuotą reikšmę (Ginzburg 1989: 148, 149).

laikomi sau imanentišku diskursu. Taip pat gydymo dėmuo verčia svarstyti ne tik ką siekiama pašalinti, bet ir kas laikoma šalintina. Kitaip tariant, koks simptomo santykis su sveikatos ir patologijos kategorijomis. Šiame poskyryje apmąstoma froidiška ligos (patologijos) samprata, po to pereinama prie prisiminimų ir įvykių santykio problemos, atskleidžiant simptomo gydymo ir interpretavimo ryšius.

2.3.1. Kada simptomas tampa patologija?

Psichoanalitinio seanso metu kalbà siekiama pašalinti ne patį fiziologinį arba psichinį simptomą (pasekmę), bet simptomo būtinąją priežastį (ankstyvąją seksualinę patirtį) ją artikuliuojant. Tokiu požiūriu psichoanalizė seka medicinos nustatyta trajektorija – siekiama pašalinti ne simptomą, bet po juo besislepiantį sutrikimą. Tačiau Freudas suprato, kad psichoanalitiškai tyrinėjami simptomai negali veikti kaip diagnostinė kategorija, leidžianti atpažinti skirtingas ligas. Nors froidiškoje psichoanalizėje vienas nuo kito atskiriami skirtingus neurozės tipus žymintys simptomai, kurie buvo aptarti (2.1) poskyryje, vis dėlto Freudas laikosi požiūrio, kad psichoanalitinė diagnozė „negali remtis [simptomo] vardu“ (SE 11.224)¹⁹.

Freudas, vėliau jį pratęsdamas Lacanas psichinius sutrikimus siūlė apibrėžti ne pagal jų sukeliamus simptomus – tos pačios simptomų formos gali pasireikšti nesusijusių psichinių sutrikimų atvejais, – bet pagal joms būdingus mechanizmus (pvz., neurozei būdingas išstūmimas) ir kitas charakteristikas (Fink 1997: 112–117). Ankstesnėse dalyse minėta, kad vienas iš Freudų psichoanalizės tikslų buvo teoriškai paaiškinti (ir gydyti) ne tik patologinius darinius, bet ir suprasti universalius žmogaus psichikos veikimo principus, būdingus žmogui, neturinčiam poreikio apsilankyti psichoanalitiko kabinete. Kiekvienas iš mūsų sapnuojame, ištariame kažką kita nei norėjome pasakyti, pasitelkiame juokelius. Dėl to nieko keista, kad Freudas sveikatą ir patologiją apibrėžia kaip laipsnišką skirtumą, o ne kaip viena kitos priešingybę (pvz., SE 9.210).

Pirmiausia, simptomo susiformavimas yra psichikos bandymo pasveikti rezultatas. Trauma atlieka gynybos mechanizmo funkciją, išstumdama psichinį konfliktą keliančią patirtį (Ema iš pradžių neprisimena seksualinės patirties) ir suformuodama simptomą (Ema nebesilanko parduotuvėse), tokiu būdu apsaugodama nuo nemalonių patirčių kartojimosi ateityje. Tai būdinga Freudų malonumo principui, reguliuojančiam psichinius procesus, tam, kad apsaugotų žmogaus psichiką nuo išorinių dirgiklių, galinčių sukelti nemalonių patirčių (Freud 2019a: 61, 63). Tačiau simptomo įsigalėjimas

¹⁹ 1910 m. parašytame trumpame veikalame „Apie „laukinę“ psichoanalizę“ (*Über 'Wilde' Psychoanalyse*) Freudas kritikuoja kito analitiko pacientės išgyvenančios nerimą diagnozę: pačios savaime nerimo būsenos gali nurodyti į skirtingus nerimo sutrikimų tipus (pvz., nerimo neurozę arba nerimo isteriją), dėl to biofiziologinis aiškinimas – pacientei reiškiasi nerimo neurozė, nes išsiskyrusi su vyru ši pradėjo jausti seksualinio pasitenkinimo stoką – išeina už psichoanalitinės praktikos rėmų (SE 11.221–227). Psichoanalitiškai suprantamas nerimas, kaip ir bet kuris kitas simptomas, turėtų būti aiškinamas per asociacinius santykius su praeities įvykiais, tokiu būdu nerimą priskiriant vienam ar kitam nerimo sutrikimo tipui.

kasdienybėje, negalėjimas „atsisakyti ligos teikiamos naudos“ (Freud 2019b: 153) trukdo *ego* funkcionavimui ir simptomo gydymui. Tad simptomai užima paradoksalų statusą: būdami psichikos gynybos (kompromiso) mechanizmo dalimi, jie gali tapti kliūtimi, kurią siekia pašalinti psichoanalitinė interpretacija, psichikos veikimui. Viename iš vėlyviausių tekstų „Pabaigiama ir nepabaigiama analizė“ (*Die endliche und unendliche Analyse*) Freudas neurozės gydymo tikslu laiko „sudaryti geriausias įmanomas psichologines *ego* funkcionavimo sąlygas“ (SE 23.250). „Veikiantis“ *ego* reiškia gebėjimą sąmoningai rinktis, o ne priimti impulsyvius racionalių protu nepaaiškinamus sprendimus, gebėti atsiriboti nuo savo simptomų, atliekant jų interpretaciją.

Ankstesniuose tekstuose Freudas yra parodęs, kad jėga, kuri priešinasi sąmoningam psichikos pradui, pasirodo tada, kada pacientas bando artikuliuoti išstumtas ir su jomis susijusias patirtis (Freud 2009: 305, 305). Kitaip tariant, simptomas pacientui teikia tam tikrą malonumą, saugumo jausmą arba kaip rašo Freudas „ligos teikiamą išlošį“ (*Krankheitsgewinn*), kai pirminiu išlošiu yra laikomas neurozės susiformavimo faktas (tai leidžia išvengti psichinio konflikto), o antriniu – paciento užmezgamas santykis su neuroze, taigi ir jos simptomais. Pastarasis aspektas aprašomas Freud, pasitelkiant karo veterano analogiją:

„Stropus darbininkas, savo triūsą užsidirbęs duoną, per nelaimingą atsitikimą darbe tampa invalidu; dirbti jis jau negali, bet ilgai pradeda gauti nedidelę invalidumo pensiją ir išmoksta naudotis savo luošumu elgetaudamas. [...] Panaikindami jo luošumą pradžioje paliksite jį be pragyvenimo lėšų; visai neaišku, ar jis galės imtis savo ankstesnio darbo.“ (Freud 2009: 400)

Fragmente teigiama, kad neurozės simptomų artikuliuojimas pacientui pasirodo kaip psichikos atramos praradimas²⁰. Tačiau Freudui čia atrodo, kad simptomo artikuliuojimas nekelia realios grėsmės psichikai. Veikiau paciente pasireiškiantis pasipriešinimas turėtų būti suprantamas kaip simptomo keliamas saugumo (malonumo) jausmas. Viena vertus, simptomas trukdo *ego* funkcionavimui, gali kankinti pacientą, kita vertus, simptomas kelia saugumo jausmą, kurio atsisakymas galėtų būti suprantamas kaip gebėjimas atsiriboti nuo simptomo teikiamo garanto, užkertančio kelią išstumtos (nemalonios) patirties atsikartojimui. Šioje šviesoje grįžtant prie *ego* funkcionavimo, galima teigti, kad tie pacientai, kurie sugeba pasipriešinti simptomo teikiamam išlošiui – nesąmoningam norui išvengti išstumtos patirties iškėlimo į sąmonės sritį (taigi ir nemalonios patirties pasikartojimo) – rodo *ego* poliaus kontrolę.

Vis dėlto paslėptų turinių iškėlimas į kalbą nėra pakankama simptomo pašalinimo sąlyga. Artikuliuojant simptomą, jų pagrindu po kurio laiko gali atsirasti nauji simptomai (Freud

²⁰ Paradoksalu, bet simptomo pašalinimas pacientui ne tik atrodo, bet ir gali reikšti kaip psichikos stabilumo panaikinimas. Klausimas, kaip simptomai yra susiję su individo (psichine) tapatybe, taps svarbus Lacanui ir bus svarstomas antroje šio darbo pusėje.

2009: 475). Tai reiškia, kad pacientas įveikia simptomą tik tada, jei sugeba ne tik atmintyje atgaminti, bet ir išspręsti praeities konfliktus, t. y. „sukaupti visas psichines jėgas ir padaryti kitokį sprendimą“ (Freud 2009: 475). Dar Freudo laikais buvo pastebėta, kad pašalinus simptomus po kurio laiko jie sugrįždavo pacientams naujomis formomis ir vėl kankindavo pacientą. Pavyzdžiui, Freudo pacientei Dorai terapijos metu pašalinti simptomai – chroninis kosėjimas, balso praradimas, gleivinės uždegimas (kataras) – po kurio laiko sugrįžo (Deutsch 1985: 35–43). Tokiu požiūriu Freudo akcentuojamą perinterpretavimo procedūrą galima suprasti kaip bandymą spręsti interpretacijos efektyvumo gydant simptomus problemą. Radikalizuodamas šią Freudo mintį vienas žymiausių XX a. antros pusės Freudo interpretuotojų, Jean’as Laplanche’as, teigė, kad psichoanalitiko tikslas ne hermeneutinis (nesąmonybės konstrukcijų artikuliavimas), bet (de)konstrukcinis, t. y. psichoanalitikas turi pacientui padėti iškelti į sąmonės šviesą paslėptus turinius, tačiau paciento atsakomybė šiuos turinius išardyti ir perkonstruoti, suteikiant jiems naują reikšmę (Laplanche 1996: 11, 12).

Apibendrinant pažymėtina, kad Freudas numatė du psichoanalitinės gydymo procedūros etapus – interpretacijos ir perinterpretavimo. Būtų galima teigti, kad indikatoriumi, leidžiančiu atskirti sveiką psichiką nuo ligotos, tampa paciento *ego* gebėjimas atsitraukti nuo psichikos gynybos mechanizmu ir (per)interpretuoti praeities patirtis. Šioje šviesoje pasirodo anksčiau minėtas sveikatos ir patologijos laipsniškumas: Emos patologija reiškiasi tiek, kiek tai žymi jos negalėjimą eiti vienai į parduotuves; visais kitais atžvilgiais Emai nesusiduria su psichiniais sunkumais, tad šiuo požiūriu yra sveika. Vis dėlto vėlyvajame esė „sveiką“ arba normalų *ego* Freudas vadina fikcija (SE 23.239). Psichoanalitikas laikosi požiūrio, kad paciento analizė neturi galutinio taško²¹, dėl to jo gydyme tariamas „stop“ yra arbitralus, simptomai negali būti visiškai pašalinti.

2.3.2. Įvykio ir prisiminimo santykis

Pereinant prie atsiminimo ir patirties problemos, reikia pradėti nuo to, kad froidiškos simptomo gydymo praktikos objektas – paciento atminčiai duotos praeities diskursas. Freudas neieško atitikimo tarp to, ką pasakoja pacientas, ir faktinės tikrovės. Breueris, siekdamas patikrinti Anos O. žodžius, klausinėja jos giminaičius, skaito jos dienoraštį (SE 2.43), o Freudas savo analizėse apsiriboja paciento pasakojimu, suskliausdamas jo ryšį su „faktais“. Tam tikra prasme psichoanalitikui svarbu, kad paciento praeityje kažkas įvyko, o ne kas tiksliai įvyko paciento praeityje²². Ankstesniuose skyriuose minėta, kad simptomą sukėlęs „kažkas“ visada yra susijęs su

²¹ Lakanininkas P. Verhaeghe interpretacijos nepabaigiamumo idėją sieja su negalimybe artikuliacija reprezentuoti lakaniškos tikrovės plotmės, kuriai kaip bus argumentuojama toliau priklauso varos elementas, integruojamas simptomų (Vergaeghe 2002: 136).

²² Svarstant paciento prisiminimų ir faktinių įvykių santykį, verta prisiminti Freudo tekstą, kuriame jis demonstruoja, kaip psichoanalitiniai įrankiai, gali padėti teisminiuose procesuose, apklausiant nuteistuosius, tačiau baigia išvada, kad

ankstyvą seksualinę patirtimi, o paciento gydyme lemia jo priešinimąsi, artikuliuoti paslėptus turinius. Net jei pacientas galiausiai nepajėgia gydymo metu prisiminti ankstyvųjų patirčių, psichoanalitikas gali šias patirtis rekonstruoti, interpretuodamas tai, ką pacientas jam yra papasakojęs. Viena iš svarbių Vilkmogio analizės atvejo detalių yra ta, kad jis neprisimena ankstyvosios seksualinės patirties. Kad būdamas vienerių Vilkmogis liudija tėvų seksualinę sceną – Freud analizės konstruktas, paremtas kitais jam žinomais paciento prisiminimais, su kuriais scena sudaro rišlią visumą²³.

Svarbu vieną nuo kitos atskirti psichinę (arba „vidinę“) ir faktinę tikrovę (Freud 2009: 473). Analitiko tyrimo objektas yra ne praeities įvykiai – išstumtų arba užmirštų įvykių išdėstymas istorinėje laiko tiesėje, – bet atsiminimai – praeities profilių iškėlimas dabartyje. Psichoanalizei atminties mechanizmas yra svarbus tuo, kad net ir sąmoningai neprisimenami įvykiai nėra iš atminties „ištrinami“, bet perkeliama į nesąmonybės (arba sąmonės) sritį, kuri gali būti aktyvuojama dabartyje ir įgyti naujas reikšmes. Tai buvo parodyta aptariant *Nachträglichkeit* mechanizmą. Paciento prisiminimų visuma psichoanalitinėje analizėje tampa pačiu sau imanentišku diskursu. Būtent toks santykis tarp kalbos (kaip sistemos) ir užkalbinės tikrovės yra fiksuojamas sosiūriškosios kalbotyros, kuri kalbą tyrinėja iš vidaus, susklausdama jos ryšį su nekalbiniais elementais (Saussure 2014: 99–102).

Vis dėlto, grįžtant prie anksčiau minėto traumos mechanizmo, būtų galima teigti, kad tai, kas analitiko interpretuojama, yra būtent pacientui nutikę įvykiai, įtraukiant ankstyvasias seksualines patirtis. Toks ir kiti panašūs kontrargumentai patvirtina freudininko Donaldo Spence'o įžvalgą, kad Freud savo tekstuose osciliuoja tarp dviejų pozicijų, nustatančių santykį su analizės objektu (Spence 1982: 26–37). Vienu požiūriu psichoanalizei svarbi naratyvinė tiesa, t. y. paciento diskurso interpretacijos rišlumas, atsirandantis per analitiko ir paciento dialogą. Kita perspektyva atstovautų priešingai pozicijai: psichoanalitiko tyrimo objektas yra istorinė tiesa – interpretuojami turi būti realūs praeities įvykiai. Nepaisant to, remiantis prieš tai išsakytais argumentais ir iki šio taško atliktu freidiško simptomo modelio koceptualizavimu, Freudą galima priskirti pirmajai kryptčiai: pirma, traumos mechanizmas remiasi ne mechaninio, bet santykinio priežastingumo santykiais, o tai reiškia, kad trauma formuojasi ne erdvėlaikinių santykių, bet atminties erdvėje; čia tarp įvykių atsiranda skirtumai ir panašumai, užmezgantys nesąmoningas asociacijas; antra, pavyzdžiui, anksčiau minėtas Vilkmogio atvejis parodo, kad analitikas ne tik rekonstruoja, bet ir konstruoja paciento praeitį, o tai neigia analitiko praktikos kaip darbo su paciento praeities įvykiais apibrėžimą.

tokio tyrimo metu gauti rezultatai neleidžia daryti galutinio sprendimo apie įvykių tiesą/melą, todėl jais negali vadovautis teisėjas, priimdamas galutinį sprendimą (SE 9.97–114).

²³ Daugiau apie analitiko interpretaciją kaip paciento prisiminimų konstravimą Freudas yra rašęs tekste „Konstrukcijos analizėje“ (*Konstruktionen in der Analyse*) (žr. SE 23.261–266).

Tad psichoanalitinės interpretacijos „teisingumas“ priklauso ne nuo jos santykio su faktine tikrove, bet nuo psichinės realybės (Freud 2009: 384), t. y. paciento prisiminimų kaip rišlios visumos ir jos ryšio su gydymo efektyvumu (simptomų šalinimu). Subjekto psichinės tikrovės individualumas (tuo pat metu išlaikant psichikos procesų universalumą) paaiškina sveikatos – patologijos kategorijų dinamiškumą, neredukuojamą į universalias normas, preskriptyvų sveikatos – patologijos atskyrimą. Dar daugiau, kitaip nei medicinoje, psichoanalitinėje terapijoje simptomo interpretavimas (diagnozė) kartu yra jo gydymas. Tai galima sieti su keliais anksčiau aprašytais dalykais. Pirmiausia, terapijos metu pacientas, vedamas analitiko, atlieka aktyvų vaidmenį, artikuliuodamas jo atminčiai duotas viena su kita susijusias praeities patirtis. Toks interpretavimas nėra plikas praeities įvykių atstatymas, bet jų integravimas į rišlų diskursą ir, galiausiai, paciento atliekamas perinterpretavimas.

Vis dėlto Freudas ateities psichoanalitikams taip ir palieka analizės nepabaigiamumo, taigi ir simptomų atsigaminimo problemą. Kodėl (re)interpretavus-pašalinus simptomus, jie vėl sugrįžta naujomis formomis? Šią skolą paveldi Lacanas, pratęsdamas froidiškos psichoanalizės kelią.

3. LACANO SIMPTOMO MODELIAI

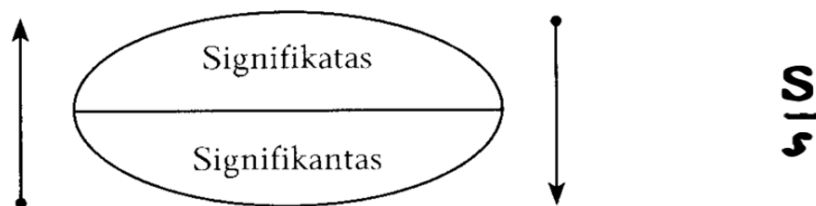
XX a. pradžioje froidiška psichoanalizė pradeda vystytis nauja kryptimi. Ankstyvieji Freudo pasekėjai, dar vadinami *ego* psichologais (A. Freud, H. Hartmannas, R. Lowensteinas ir kt.), psichoanalizę pakreipia į *ego* funkcijų stiprinimą (varų kontroliavimą, prisitaikymą prie išorinės realybės, *superego* ir kt.) ir psichoanalizės idėjų derinimą su gamtamoksliu. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad šia kryptimi pradėjo žengti pats Freudas, gydymo tikslu numatydamas *ego* funkcionavimo sąlygų gerinimą (SE 23.250). Visa tai Lacanas pradeda kritikuoti, psichoanalizės vektorių nukreipdamas į geidžiantį subjektą, save steigiantį simbolinėje plotmėje²⁴. Perėjimą nuo *ego* prie nesąmonybės analizės rodo paciento ir analitiko santykis: judviejų dialogas nėra betarpiškas, jis medijuojamas trečio elemento – simbolinės plotmės, per kurią reiškiasi nesąmonybė. Dėl to nieko keista, kad Lacanas imasi perinterpretuoti Freudo psichoanalizės projektą struktūrinės kalbotyros terminais, teigdamas, kad nesąmonybė „yra struktūruota kaip kalba“ (*est structuré comme le langage*) (E 868). Vienas iš šios slinkties padarinių – simptomo sampratos peraiškinimas.

²⁴ Lacano tekstuose perimama froidiška perskyra tarp *ego* (*Ich*), *id* (*Es*) ir *superego* (*Über-Ich*). *Ego* jis verčia įvardžiu *moi* („aš“) arba palieka lotynišką formą *ego*, *superego* – *surmoi* (virš-aš), o *id* verčia beasmeniu žodeliu *ça* (tai) arba *sujet* (subjektas) (Evans 1996: 51). *Ego* yra konstatuojamas per reprezentacinį santykį su vieningą „aš“ tapatybę žyminčiu vaizdiniu, kuris yra formuojamas per vaiko savęs atpažinimą veidrodyje kaip vientiso pavidalo, vaikui priskiriamus suaugusiųjų apibūdinimus „geras berniukas/mergaitė“ ir pan. Tokį „aš“ vaizdinį, indikuojantį subjekto susvetimėjimą su pačiu savimi, Lacanas sieja su *ego* psichologus dominančiu objektu. Tuo tarpu lakaniška psichoanalizė atsigręžia į subjektą, kuris priklauso nesąmonybės ir, atitinkamai, geismo sričiai, ir kuris diskursinėje plotmėje pasirodo tik kaip nediskursyvinis elementas (E. 417). Subjekto santykis su geismu bus išskleidžiamas tolesniuose šio darbo skyriuose.

Simptomo sampratos formuluotės Lacano tekstuose kito (Evans 1996: 205, 206; Thurston 1996: 191). Šiame darbe susitelkiama į simptomo gretinimą su metaforos struktūra (E 493–530; S III.243–262), į simptomo kaip Kito pranešimo sampratą (S V.17, 42–45) ir sintomo idėja (S XXIII). Simptomo kaip metaforos perskaitymas, galima sakyti, yra originalus Lacano žingsnis, įvelkantis simptomą į naują teorinį rūbą, o ne atkartojantis Freudo pateiktas simptomo formuluotes. Pasak paties Lacano, jo tikslas – sugrįžti prie Freudo idėjų, o ne išplėtoti savąsias (pvz., E 267). Toliau darbe siekiama parodyti, kad simptomo sampratos reformulavimas įveda reikšmingus skirtumus tarp Freudo ir Lacano, galiausiai nuvedančius iki sintomo koncepto, kuris bus svarstomas paskutiniame šio darbo skyriuje. Taip pat reikia pažymėti, kad šiame darbe simptomo samprata nagrinėjama, apsiribojant pacientų aprašymais. Simptomo „išradėju“ laikydamas Marxu (Lacan 1980: 133), Lacanas pasėja ekstrapoliacijos sėklą, suteikiančią pagrindą simptomo kategoriją taikyti ne tik individualių, bet ir kolektyvinių diskursų tyrimams (daugiau žr. Žižek 1989: 1–56; Bruno 2020: 151–169). Svarbu pažymėti, kad Freudas, svarstydamas kultūros reiškinius, atmetė tokią galimybę (SE 21.144). Perėjimas prie simptomo kaip visuomenei analizuoti tinkamo tinklelio reikalautų papildomo svarstymo, dėl to šiame darbe tai nebus daroma.

3.1. Signifikanto statusas psichoanalizėje

Lacanas perima sosiūrišką signifikanto / signifikato skirtį, radikalizuodamas dviejų ženklo pusių santykį. Kitaip nei Saussure’as, Lacanas signifikantą lokalizuoja ženklo schemas viršuje, tokiu būdu pabrėždamas ne signifikanto ir signifikato abipusiškumą, bet signifikato pavaldumą signifikantui (1 pav.):

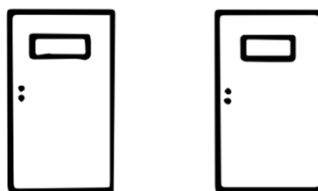

1 pav. (Kairėje pusėje) *Saussure'o signifikato ir signifikanto schema* (žr. Saussure 2014: 150); (dešinėje pusėje) – *Lacano signifikanto ir signifikato schema* (žr. E. 497)

Iliustracijos viršuje vietoj signifikato atsiranda signifikantas (S), o apačioje signifikantą keičia signifikatas (s). Taip pat svarbu pastebėti, kad ženklo schemeje nebelieka vertikalinių rodyklių ir konstruojamas skirtumas tarp didžiosios ir mažosios raidžių, kurios atskiriamos viena nuo kitos brūkšniu. Tai žymi Lacano įsteigiamą hierarchiją: signifikantas yra signifikato atsiradimo sąlyga. Dėl

to reikšmė gali būti duota tik kaip „reikšminis (signifikantinis) efektas“ (*l'effet signifiant*)²⁵ (E. 495), aprašomas tualetų durų pavyzdžiu (2 pav.). Kasdieniu žvilgsniu vaizduojamas pavyzdys galėtų pasirodyti keistas dėl to, kad grafiniai užrašai „vyrų“ (*hommes*) ir „moterų“ (*dames*) suvokiami tik per santykį su durimis. Tačiau Lacanas siekia išardyti tokį „savaime suprantamą“ fenomeną, jį paversdamas algoritmu (ženklų) ir klausdamas, kaip signifikantai „vyrų“ ir „moterų“ susikabina su durų signifikatais. Išliekant vizualinėje plotmėje, nesunku pastebėti, kad po skirtingais signifikantais atsiduriančios durų idėjos viena nuo kitos niekuo nesiskiria. Šia prasme nesvarbu ar „vyrų“ atsidurs kairėje algoritmo pusėje, ar bus sukeisti su „moterimis“ – abiem atvejais signifikantų lygmenyje susidaro skirtumas, įreikšminant identišką durų atvaizdą.

HOMMES DAMES

2 pav. Tualetų durų schema (žr. E. 499)

Žvelgiant šiek tiek plačiau, vienas su kitu signifikantai sudaro santykius, kurie gali būti aprašomi signifikantų grandinėmis. Grandinę gali sudaryti bet kokio tipo signifikantai – tiek akustiniai, tiek grafiniai, tiek gestiniai ir kt. Imami patys savaime signifikantai yra bereikšmiai, tačiau tarp jų susidarantys horizontalūs (ryšiai su šalia esančiais signifikantais) ir vertikalūs (asociacijos su kitais signifikantais) sukuria reikšmes (E. 502)²⁶.

3.2. Metaforos „atradimas“

Remdamasis signifikanto pirmumo principu, Lacanas kritikuoja neofroidininkus, kurie, panašiai kaip Carlas G. Jungas, praktikavo simbolinę sapnų interpretaciją (Evans 1996: 89). Šia

²⁵ Žodžių junginyje *l'effet signifiant* (panašiai kaip ir toliau aptarsimame *la chaîne signifiante*) vienu metu rungiasi dvi žodžio *signifiant* reikšmės: verčiant pažodžiui, *signifiant* galėtų būti pakeistas arba būdvardžiu „reikšminis“ (ar kilmininko forma „reikšmės“), arba dalyvine forma „reiškiantis“, „signifikuojantis“; tačiau kartu *signifiant* nurodo į daiktavardį „signifikantas“. Atsižvelgiant į toliau darbe plėtosimą skirtumą tarp reikšmės (*signification*) ir neprasmes (*non-sens*) (S XI. 225–227), *l'effet signifiant* bus verčiamas „reikšmini (signifikantinis) efektas“, o *la chaîne signifiante* – „signifikantų grandinė“, tokiu būdu pabrėžiant reikšmės efektą produkuojančius elementus – signifikantus.

²⁶ Signifikantų grandinių narių santykiai gali būti iliustruojami tokiu pavyzdžiu: horizontalūs santykiai atsiranda realizuotame sakinyje, tokiam kaip „Rasa išgėrė puodelį arbatos“; kiekvienas iš grandinės narių tuo pat metu siejasi (asocijuojasi) su įvairiais kontekstais, dėl to gali būti pakeistas kitais elementais (vertikalūs santykiai): „Rasa“ su „rasa“, „išgėrė“ su „alkoholiu“, „arbatos“ su „batu“ ir pan.

prasme, skirtingai nei ženklas, simbolis²⁷ remiasi iš anksto duota jungtimi tarp signifikanto ir signifikato (pvz., uola ženklinama moters figūra). Panašiai apie simbolį svarstė Saussure'as: jis teigė, kad svarstyklių (signifikantas) ir teisingumo (signifikatas) ryšys nėra visiškai arbitralus. Pabrėždamas signifikanto pirmybę, Lacanas psichoanalizę pasuka simboliniam skaitymui priešinga kryptimi. Dėl tų pačių priežasčių Lacanas medicininį požiūrį į simptomą atskiria nuo psichoanalitinės simptomato sampratos (E. 444, 445), ją susiedamas su metaforos mechanizmu.

3.2.1. Pakeitimas vietoj išstūmimo

Tam, kad būtų rekonstruota lakaniška simptomo-metaforos (simptomo kaip metaforos) samprata, iš pradžių reikia suprasti, kaip metafora yra atskiriama nuo metonimijos. Metonimija ir metafora Lacaną visų pirma domina kaip du fundamentalūs kalbos principai, o ne poetiniai tropai. Metaforos / metonimijos skirtį perimdamas iš Jakobsono, Lacanas deda akcentą ne ant panašumo ir gretimumo ryšių, atsirandančių tarp pakeistų elementų (Jakobson 1956: 77), o tarp skirtingų pakeitimo procedūrų tipų. Šiame darbe sekama tokių mokslininkų požiūriu (Grigg 1999: 59–62; Boothby 2001: 129)²⁸, kuriuo remiantis ir metafora, ir metonimija žymi „pakeitimo“ (*substitution*) procedūrą. Tai galima pagrįsti keliais argumentais: I) aprašydamas metaforą, Lacanas teigia, kad joje veikia metoniminis ryšys, kurį galima suprasti kaip ryšį tarp vieno kitą pakeičiančių signifikantų (E. 507); II) metonimijos funkcija susiejama su Freudu anksčiau aptarta perstūmimo procedūra (E. 511); III) Jakobsono metonimijos ir metaforos aprašyme, kuriuo seka Lacanas, dėmenų pakeitimas (pozicinis panašumas) būdingas ir metonimijai, ir metaforai (Jakobson 1956: 77).

Metonimijoje tarp dviejų signifikantų įvykstantį pakeitimą Lacanas vadina „žodžiu už žodį“ (*mot à mot*)²⁹ (E. 505, 506): pavyzdžiui, junginys „trisdešimt burių“ (dalis) nurodo į kitą, nesantį signifikantą „laivas“ (visuma). Metoniminio tipo pakeitimas atsiranda tada, kai „vienas dalykas yra pavadinamas kitu, kuris yra pirmojo talpykla arba jo dalis, arba tai, kas su juo sujungta.“ (S III.250) Metaforos mechanizmas taip pat lemia vieno elemento pakeitimą kitu, tačiau, kitaip nei metonimijos atveju, signifikantų grandinėje atsidūręs elementas su išstumtuoju užmezga naują santykį, kuriantį reikšmės efektą. Metafora užmezga „vienas žodis vietoj kito“ (*un mot pour un autre*) santykį. Lacanas

²⁷ Gali kilti klausimas, kodėl Lacanas, viena vertus, kritikuoja simbolio sampratą, o, kita vertus, psichoanalitinei interpretacijai vieną svarbiausių plotmių (šalia įsivaizduojamybės ir tikrovės), per kurią produkuojamas reikšminis efektas, pavadina simboline. Iš dalies tai paaiškinti leidžia Lacano perimamos Lévi-Strausso idėjos. Jis visuomenę laiko visuma, reguliuojama simbolinių (kalbos) dėsnų (pvz., giminytės ryšių sistema). Tačiau, kaip bus parodyta toliau, simbolinė plotmė Lacano psichoanalizėje tėra viena iš kalboje aptinkamų plotmių, kurią Lacanas sieja su nesąmonybės veikimu.

²⁸ Kai kurie mokslininkai laikosi kitokios pozicijos, pagal kurią pakeitimas (*substitution*) yra būdingas metaforai, o metonimijai – perstūmimas (*displacement*) (Laplanche, Leclaire 1972: 149, 150).

²⁹ Frazė *mot à mot* paprastai verčiama „pažodžiui“, tačiau Lacanas naudoja šios sintagmos pažodiškumą: „žodis už žodį“; pgl. „dantis už dantį“, „akis už akį“ ir kt.

jį iliustruoja pateikdamas citatą iš Victorio Hugo poemos „Miegantis Boazas“ (*Booz endormi*)³⁰: „Jo javų pėdas nebuvo nei šykštus, nei kandus“ (E. 506; pažodinis vertimas – BV).

Įvardis „jo“ žymi, kad nei šykštus, nei kandus „javų pėdas“ turi būti siejamas su signifikantu Bozas. Bozas kaip „paslėptasis signifikantas išlieka dalyvaujantis grandinėje per savo (metoniminį) ryšį su likusia grandinės dalimi.“ (E. 507) Taigi, metoniminį ryšį reikia suprasti ne kaip tam tikrą santykį tarp signifikantų, bet kaip įvykusių pakeitimo procedūrą – ne veltui metonimija susiejama su froidiška perstūmimo procedūra, – kuri sintaksiškai (poziciškai) susieja signifikantus. Tad, galvojant lakaniškai, metafora aktyvuoja kartu ir metonimijai būdingą pakeitimo procedūrą³¹, tačiau tarp signifikantų atsiranda metaforinis ryšys, sukuriantis naują reikšmę tarp „paslėpto“ (pakeisto) signifikanto ir jį pakeitusio signifikanto. Kol Bozas nebuvo pakeistas javų pėdu, tol tarp šių signifikantų, priešingai negu tarp burės ir laivo (dalies ir visumos), nebuvo jokio semantinio ryšio. Jeigu javų pėdas būtų įstatytas į kitą signifikantų grandinę, pėdas galėtų veikti kaip gausos, derlingumo simbolis. Tačiau cituojamoje sintagmoje javų pėdai priskiriami Boazo atributai (nei šykštus, nei kandus). Tokiu būdu Boazo pozicijoje atsидūręs signifikantas, galima sakyti, susikabina su visu poemoje Boazo nešamu asociacijų lauku:

„Kaip šykštumo ir kandumo subjektas javų pėdas gali būti identifikuojamas su Boazu jo šykštumo nebuvimo ir jo dosnumo atžvilgiu. Javų pėdas yra identiškas subjektui Bozas tiesiogine prasme dėl jų pozicinio panašumo.“ (S III.248)

Lacanas metaforos skiriamuoju bruožu laiko reikšmės efektą, „kuris yra poetiškas arba kūrybiškas“ (E. 515). Metaforą jis apibrėžia kaip dviejų signifikantų pakeitimo vienas kitu rezultatą, kai tarp jų dviejų įsteigiamas tam tikras iki tol neegzistavęs semantinis ryšys³². Būtent toks ryšys Lacano teigimu susidaro simptomo atveju tarp išreikšto (pakeitusio) ir paslėpto (pakeistojo) signifikantų. Nesąmonybės darinių, asociacinio ryšio (tarp išreikšto ir paslėpto turinių) atpažinimą Lacano teorijoje užtikrina Kito (*l'Autre*) figūra (išsamiau aptarsima tolesniuose skyriuose), kuri

³⁰ Lacano cituojamas Hugo tekstas prancūzų kalba: „Sa gerbe n’était pas avare ni haineuse...“ (E. 506)

³¹ Jei metonimija yra suprantama kaip pakeitimas, tai gali būti laikoma metaforos, kaip įreikšminančio, signifikuojančio pakeitimo, susiformavimo sąlyga. Tačiau interpretaciniu požiūriu nėra skirtumo, kuris iš dviejų elementų – metafora ar metonimija – yra kito determinacijos šaltinis. Simptomas kaip metafora aktyvuoja abi funkcijas, kurių supratimas leidžia įvykti jo interpretacijai ir gydymui. Šiuo požiūriu įmanoma nuosaikesnė (ontologinio „neutralumo“) pozicija, kuria remiantis metonimijos ir metaforos nesaisto hierarchiniai santykiai (žr. Žukauskaitė 2001: 86).

³² Nepaisant metaforos mechanizmo parankumo, aiškinant simptomo sampratą, svarbu pastebėti, kad tai susiaurina poetinių tropų aibę. Kiekviena metonimija, bet ne visos metaforos gali būti apibūdinamos per signifikantų pakeitimo principą. Nors pats sau kai kuriose vietose tam prieštarauja (pvz., E. 508), Lacanas atmeta metaforos, kaip „dviejų vaizdinių [signifikantų] sugretinimo“ apibrėžimą (E. 507). Tai reikštų, kad į Lacano metaforų apibrėžimą nepatenka tokios metaforos kaip „meilė yra karas“, „kraujo jūra“ ir pan. Tačiau, keliant prielaidą, jog nagrinėjama metafora yra nesąmonybės principais suręstas darinys, būtų galima galvoti, kad net ir tokia metafora, kurioje gretinami du signifikantai, potencialiai turi ir išstumtą signifikantą. Tarkime, analizė galėtų nustatyti, kad „karas“ yra konfliktiškų santykių su motina pakaitalas.

pranešimą (nesąmonybės darinį) sukabina su kodu (tai, kas leidžia tam tikru būdu perskaityti pranešimą) (S V.25). Šis aspektas bus svarbus tolesniuose šio darbo poskyriuose, lyginant froidišką ir lakanišką simptomo kaip metaforos sampratą.

3.2.2. Reikšmės ir interpretacijos santykis: atrasti ar kurti?

Lacanas teigia, kad simptomas-metafora „gali išnykti“ (*se résoudre*) artikuliuojant jo reikšmę, kurios subjektas sąmoningai nesuvokia (S. 518). Tai leidžia galvoti, kad simptomo-metaforos samprata išlaiko tą patį santykį su gydymo procedūra kaip ir froidiškas modelis: simptomo paslėptų turinių artikuliavimas pašalina simptomą. Tačiau simptomo-metaforos modelis neįtraukia (2.1.) skyriuje aprašytų priežastinių traumos- simptomo ryšių:

„Dviejų pakopų metaforos mechanizmas yra būtent tas mechanizmas, kuriuo psichoanalitiškai apibrėžiamas simptomas. Tarp paslaptingo seksualinės traumos signifikanto ir dēmens, pakeičiančio šį signifikantą esamoje signifikantų grandinėje, įvyksta tvykstelėjimas [lyg per trumpą sujungimą], kuris simptomė, – metaforoje, kur gyvasis kūnas (*la chair*) arba funkcija yra traktuojami kaip reiškiantys elementai, signifikantai, – fiksuoja reikšmę, neprieinamą sąmoningam subjektui, kuriame simptomas gali išnykti.“ (E. 518; vertimas ir tekstas laužtiniuose skliaustuose – BV)

Fragmente aprašomas dviejų pakopų simptomo mechanizmas turėtų būti suprantamas metonimijos / metaforos (perstūmimo / sutirštinimo) funkcijų šviesoje: pirma, įvyksta (metoniminis) signifikantų pakeitimas; antra, tarp pakeistų signifikantų atsiranda naujas (metaforinis) ryšys – „tvykstelėjimas“. Šitaip aprašant Freudą pacientės Emos atvejį, būtų galima sakyti, kad „paslaptingas“ /tvirkinimo/ signifikantas yra pakeičiamas signifikantu /baimė/, ir taip tarp jų susikuria asociacijų tinklas. Šiuo požiūriu pakeistasis ir pakeičiantis signifikantai atitiktų froidišką paslėpto / išreikšto turinio skirtį. Turint omenyje freudišką simptomo modelį, galima teigti, kad simptomo-metaforos mechanizmas apima tik reikšmės lygmenį, t. y. paaiškina, kaip nesąmonybės procedūromis yra sukuriamas simptomo reikšmė, paliekant nuošalėje simptomo ir traumos santykius. Natūraliai kyla klausimas: kur atsiduria simptomo formavimosi (traumos) mechanizmas.

Lacanas ne atsisako traumos ir jos veikimą apibrėžiančios *Nachträglichkeit* sąvokų, bet išplečia pastarąją: Freudą pavėluotą veikimą siejo su trauma, o Lacanas siekė parodyti, kad bet koks (juslinis) suvokimas, taigi ir reikšmės konstravimas, atsiranda pavėluotai, yra įreikšminamas per kalbą (Boothby 2001: 242). Tuo remdamasis slovėnų filosofas Slavojus Žižekas gali teigti, kad simptomas (efektas) determinuoja savo priežastį (paslėptą signifikantą) (Žižek 1989: 59). Kitaip tariant, praeičiai priklausantis trauminis įvykis yra suprantamas iš dabarties perspektyvos – traumos suformuoto simptomo. Tačiau toks teiginys galioja tik reikšmės konstravimo lygmenyje, nes, kaip buvo parodyta (2.1) poskyryje, simptomas ir trauma turi būti svarstomi, remiantis santykiniu, o ne mechaniniu

priežastingumo (priežasties ir pasekmės santykiai) logika. Patikslinant žižekišką interpretaciją, galima teigti, kad simptomas determinuoja palėptą signifikantą tiek, kiek užima „dygsnio taško“ (*point de capiton*)³³ poziciją.

Lacano teorijoje dygsnio taškas tampa konceptu, aiškinančiu reikšmės atsiradimą (S V.14, 15), kuris gali būti iliustruojamas vokiečių kalbos sakinio sintaksės struktūra. Panašiai kaip ir dygsnio taškas, veiksmažodis vokiškame sakinyje atsiduria paskutinėje sakinio pozicijoje, todėl tol, kol nėra pasakomas veiksmažodis, tol negali būti suprasta tai, kas parašyta ar pasakyta sakinio pradžioje. Pavyzdžiui, sakinyje *Ich habe das Buch von Plato, das er mir vor zehn Jahren geschenkt haben, nicht gelesen* neiginys *nicht gelesen* apverčia visą sakinio reikšmę. Jei iškirptume paskutinę sakinio dalį, gautume tokią reikšmę: „Aš turiu Platono knygą, kurią jis man davė prieš dešimt metų“. Prie sakinio galo prijungus *nicht gelesen*, keičiasi sakinio pradžia ir jo reikšmė: „Aš neperskaičiau knygos, kurią jis man davė prieš dešimt metų.“

Tad galima teigti, kad simptomo-metaforos mechanizmas neįtraukia priežastinio (traumos) lygmens dėl to, kad jis yra duotas tik iš dabarties taško – jau susiformavusio simptomo. Toks požiūris verčia svarstyti tokį klausimą: ar simptomo reikšmė yra analitiko interpretacijos konstruktas ar nesąmonybės atliekamų procedūrų rekonstrukcija. Iš pirmo žvilgsnio froidiškas žvilgsnis suponuotų, kad simptomo reikšmė yra atrandama (ją formuoja traumos mechanizmas, sutirštinimo ir perstūmimo procedūros), o lakaniškoje teorijoje simptomo reikšmė yra sukonstruojama iš dabarties perspektyvos. Tačiau, svarbu pastebėti, kad dygsnio taškas sukuria reikšmę ne *ex nihilo*, bet atmintyje-nesąmonybėje plaukiojančius prisiminimus įstato į tam tikras signifikantų grandines. Šia prasme dygsnio taškas apima tiek rekonstrukcijos, tiek konstrukcijos procedūras, kurios, kaip buvo parodyta, būdingos froidiškai interpretacijos procedūrai: a) analitiko interpretacija apima ne tik išstumtų (įvykių) prisiminimų atradimą, bet ir jų interpretaciją, kuri atsiranda per analitiko-paciento dialogą; b) analitikas gali tam tikrus atsiminimus sukonstruoti, remdamasis paciento artikuliuotais prisiminimais. Tad tiek Freudui, tiek Lacano interpretacijoje simptomo reikšmė nėra iš anksto duota, ji (re)konstruojama.

3.2.3. Neprasmė: simptomo interpretacijos ribos

Tiek Freudui, tiek Lacanui simptomas yra reikšminis darinys, tačiau Lacanas pastebi, kad „metafora atsiduria tokiaame taške, kuriame prasmė (*sens*) susikuria neprasmėje (*non-sens*)“ (E 508). Prasmė čia turėtų būti suprantama kaip anksčiau minėto reikšminio-signifikantinio efekto, arba

³³ Šiame darbe modifikuojamas Žukauskaitės pasiūlytas *point de capiton* vertimas. Vietoj „sankirtos taškas“ (Žukauskaitė 1999: 52) verčiama „dygsnio taškas“: *point* gali reikšti tiek dygsnį, tiek tašką, tačiau *capiton* pirmoji reikšmė žymi dygsniavimo aktą (prikimštame) audinyje susidarančias dalis (*Le Petit Robert*, s.v. *capiton*). Tad būtų galima sakyti, kad dygsnio taškas įsteigia santykį tarp dalių, o tai išryškina *point de capiton* determinuojančią funkciją formuojantis reikšmei.

reikšmės (*signification*), kurią sukuria signifikantų tarpusavio santykiai, sinonimai (Fink 2002: 764). Aiškumo dėlei toliau bus laikomasi reikšmė / neprasme³⁴ skirties. XI seminare „Keturi pamatiniai psichoanalizės konceptai“ (*Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*) reikšmė (*sens*) lokalizuojama Kito srityje, o neprasme (*non-sens*) subjekto ir Kito laukų susikirtimo zonoje (S XI.192). Kaip tai susiję su simptomo klausimu?

Viena iš froidiškos psichoanalizės neišspręstų problemų, Lacaną vertusių persvarstyti reikšmės klausimą ir interpretacijos procedūrą, – analizės nepabaigiamumo idėja, kuri numato, kad paciento simptomai negali būti visam laikui pašalinti. Jau Freudas pažymi, kad simptomai pacientams ne tik trukdo, kelia nepatogumus kasdieniniame gyvenime, bet ir teikia saugumo jausmą, malonumą. Pavyzdžiui, Freudo pacientas Žiurkžmogis (*Rattenmann*) aplinkiniams negrąžindavo skolų (simptomas): nors Žiurkžmogis žinojo, kad skolos negrąžinimas jam nesuteiks malonumo, vistiek tai darydavo (SE 10.210–214). Lacanas tokį paciento ir simptomo santykį aprašė šitaip:

„Aišku, kad tie, su kuriais susiduriame, pacientai, kaip sakoma nepasitenkina tuo, kuo jie yra. Ir visgi žinome, kad visa, kas jie yra, visa, ką jie patiria, turint omenyje ir simptomus, įtraukia pasitenkinimą. Jie tenkinasi kažkuo, kas, be abejo, yra priešinga tam, kas jiems galėtų sukelti pasitenkimą (*la satisfaction*), arba galbūt jie patenkina kažką.“ (S XI.151)

Jei simptomo kartojimas nesukelia pasitenkinimo pačiam pacientui – galima retoriškai klausti, kam jis yra malonus. Pasak Lacano, tas „kažkas“ yra froidiška vara (*pulsion*), nepavaldi malonumo principui (S XI.151–153). Taip žiūrint (ne)pasitenkinimas simptomu gali būti interpretuojamas per paralelę su *jouissance*. Pratešdamas froidišką (mirties) varos idėją, Lacanas atskyrė dvi malonumo formas – „malonumą“ (*plaisir*) ir *jouissance*³⁵ (S VII.184). Panašiai kaip vara yra biologinės būtinybės perviršis, taip *jouissance* atsiduria už malonumo principo ribos. Freudas sieja malonumą su psichiką veikiančio „dirginimo mažėjimu, silpnėjimu, nykimu, o nemalonumą – jo didėjimu“ (Freud 2009: 37). Tarkime, tai galėtų iliustruoti serialų žiūrėjimo patirtis: serijos pabaigoje sukuriamas aukščiausias įtampos (dirginimo) taškas, kuris žiūrovą verčia spėlioti, kas bus parodyta kitoje dalyje, o įsijungęs

³⁴ Kaip matyti iš kitų Lacano tekstų reikšmės, prasmės ir neprasmes santykiai kinta: pavyzdžiui, 1972 m. straipsnyje „Apsvaigęs“ (*L'étourdit*) Lacanas reikšmę (*signification*) supriešina su prasme (*sens*) ir neprasme (*non-sense*), pastarąsias sąvokas laikydamas psichoanalizės objektu (Lacan 2001: 479–481). Siekiant išvengti terminų painiavos, šiame darbe laikomasi perskyros tarp reikšmės ir neprasmes dėl tokių priežasčių: 1974 m. Lacano pranešime „Trečiasis“ (*La troisième*) prasmė yra lokalizuojama įsivaizduojamybės ir simbolinės plotmių sankirtoje, o simptomas – tarp simbolinės ir tikrovės plotmių (Dravers 2005: 11, 12); šioje šviesoje būtų galima galvoti, kad neprasme užima būtent simptomo poziciją. Kaip bus argumentuojama toliau šiame darbe neprasme žymi ryšio su tikrove atsiradimą, indikuojamą varos ir *jouissance* elementų.

³⁵ Sprendimas neversti Lacano termino *jouissance* šiame rašto darbe priimtas dėl kelių priežasčių: (i) „malonumo“ (*plaisir*) ir „mėgavimosi“ (*jouissance*) perskyra (Pocius 2024: 247; Sireikis 2025: 116) nepagauna kokybinio skirtumo tarp malonumo ir *jouissance*, nes mėgavimosi (taigi ir malonumo) semantinis laukas nepagauna kančios aspekto būdingo *jouissance*; (ii) remiantis pastaruoju argumentu atmetamas J. Katkuvienės bandymas *jouissance* versti „svaigimu“, suteikiantis žodžiui papildomų konotacijų (ekstazės, kvaitulio, šoko ir kt.), kurios tinka Barthes'o idėjoms perteikti (Katkuvienė 2012: 64), bet netinka Lacano mąstymui; (iii) neversti lakaniško *jouissance* darbe pasirenkama, pratęsiant A. Žukauskaitės vertimą (Žukauskaitė 2001) ir kitus anglakalbių tyrimus (pvz., Žižek 1989).

kitą seriją jis patiria malonumą, nes sužino įvykių tąsą. Vis dėlto Žiurkžmogio aprašomas mėgavimasis simptomu turėtų būti suprantamas kita prasme.

Jouissance tuo pat metu žymi ir malonumo, ir kančios polius. *Jouissance* suprantant kaip malonumo principo peržengimą (tarkime, siekį ištesti malonumo akimirką), paradoksalu tai, kad malonumo didinimas sukuria ne didesnę mėgavimąsi, o kentėjimą, vedantį link mirties. Būtent pastarąjį aspektą iliustruoja lietuvių menininko Julijono Urbono kūrinys „Eutanazijos kalneliai“. Skirtingai nei amerikietiškuose kalneliuose, kurie kyla ir leidžiasi, – froidiškai galvojant, kilimas sukelia dirginimą, o nusileidimas sukuria malonumą, – Urbono atrakcione yra viena įkalnė ir nusileidimas nuo jos. Šis nusileidimas ypatingas tuo, kad yra sukonstruotas kilpomis, kurios kuria nesibaigiantį malonumo potyrį, tačiau jomis nusileidęs atrakciono dalyvis miršta. Ne toks radikalus, bet sučiuopiantis *jouissance* kristalizuojamą malonumo ir kančios įtampą yra simptomo fenomenas: Žiurkžmogis patiria malonumą negražindamas skolų, t. y. darydamas tai, kas jam sukelia nemalonumą.

Dar daugiau, *jouissance* veikimą simptomu išryškina varos / geismo skirtis, ją gretinant su metaforos ir metonimijos struktūromis. Metonimiją suprantant kaip geismo struktūrą, galima teigti, kad geismas reiškiasi kaip nesibaigianti pastanga pasiekti geismo stoką užpildantį objektą (Zupančič 2017: 133). Tai, ką subjektas gauna vietoj tokio objekto (visuma) yra jo signifikantas (dalis). Dėl to kiekviena nauja pastanga įgyti santykį su visuma, baigiasi dalies pagava, taigi ir stoka. Tokia geismo struktūra žmonių gyvenimuose gali pasirodyti, pavyzdžiui, „tobulo partnerio“ paieškose: santykio su nauju mylimuoju užmezgimas kuria iliuziją, kad buvusio partnerio trūkumai įvykus pakeitimui bus užpildyti; tačiau santykiams įsibėgėjus, subjektas vėl save atranda stokos pozicijoje. „Tobulo partnerio“ mitas sakytų, kad reikia vėl ieškoti kito, iš tikrųjų „sau skirto“ partnerio, tuo tarpu mąstant lakaniškai, pastarasis sprendimas vėl aktyvuotų metoniminę grandinę, dėl to rezultatas būtų toks pat. Taigi šiuo požiūriu žmogų išstinkantis stokos patyrimas kyla ne iš paties partnerio (signifikanto), o jo paties.

Metafora reiškiasi kaip sugrįžimas prie to paties signifikanto, o ne vienų signifikantų pakeitimas kitais. Froidiška psichoanalizė simptomą nuo kitų nesąmonybės darinių (šalia simptomų gydymo-šalinimo) skiria jo pasikartojimas individo patirtyje. Kitaip tariant, geismo stoka, funkcionuojanti pagal metonimijos principą, reiškiasi per judėjimą nuo vieno signifikanto prie kito, o metaforoje ji pasirodo statiškoje pozicijoje. Metaforą siejant su vara, galima teigti, kad varos, priešingai nei geismo, galutinis tikslas yra ne kitas signifikantas (absoliutaus malonumo, nestokojančio geismo pažadas), o nuolatinis sugrįžimas prie to paties (paslėpto) signifikanto.

Šių dienų lakanistai, Paulis Verhaeghe ir Frédéricas Declercq, argumentuoja, kad (froidišką ir lakanišką) simptomo modelį sudaro du komponentai – vara ir reikšmė, kurie siejami su tikrovės ir simboline plotmėmis (Verhaeghe, Declercq 2002: 59–82). Skirtingai nei reikšmė, simptomo

aktualizuojama vara, fiksuojama simptomo paslėptame signifikante, negali būti interpretuota-pašalinta, o tai kartu susiję simptomų atsigaminimo problema. Taigi, kaip reikšminis darinys simptomas turi stoką, fiksuojamą santykio su tiek su *jouissance*, tiek vara³⁶, kuri diskursiniu lygmeniu, galima teigti, atitinka tai, ką Lacanas vadina neprasme arba pirminiu (neredukuojamu) signifikantu (S XI.225–228). Priešingai nei kiti signifikantai, pirminis signifikantas, kaip ir vara, negali būti interpretuotas, dėl to analizės tikslas yra nustatyti pastarąjį elementą.

Freudo pacientų analizėse tokio tipo signifikanto figūravimą išryškina, pavyzdžiui, laiške kolegai Wilhelmui Fliessui aprašomas pono E. simptomas – negalėjimas apsispręsti (Freud 1985: 290). Pacientas prisimena, kad būdamas 10 metų patyrė panikos priepuolį, kai norėjo sugauti „vabalą“ (*Käfer*). Daiktavardis *Käfer* vokiečių kalboje taip pat gali būti vartojamas kaip malonybinis kreipinys į moterį. Vieno terapijos seanso metu pacientas juokdamasis patikslino, kad tas vabalas buvo „boružėlė“ (*Marienkäfer*). Pirmoji asociacija, kuri iškyla Freudo pacientui, tai jo mamos vardas „Marija“ (*Marie*). Turint omenyje, kad pacientas užaugo šeimoje, kurioje kalbama ir prancūzų, ir vokiečių kalbomis, reikšmingas tampa dar vienas pono E. prisiminimas: būdamas vaikas jis nugirdo tetos ir močiutės pokalbį apie jo mamą, dvejojusią, ar tekėti už jo tėvu tapusio vyro. Negalėjimas apsispręsti prancūzų kalba gali būti pasakomas žodžių junginiu *que faire* („ką daryti“), kuris fonetiškai skamba panašiai kaip ir *Käfer*. Dar daugiau, signifikantas *Marie* kelia asociacijas su prancūzišku veiksmažodžiu *se marier* („susituokti“). Pono E. simptomą sudarantis asociacijų tinklas, galima teigti, yra konstruojamas aplink vieną signifikantą – *que faire* arba, tiksliau tariant, fonetinį garsų junginį „kiufër“, apimantį signifikantų *Käfer* ir *que faire* garsinę amplitudę. Plėtojant Freudo aprašymą, galima teigti, kad simptomas įsisteigia dėl atsitiktinio (trauminio) *que faire* santykio su *Käfer*. Būtent dėl to garsų junginys „kiufër“, o ne signifikantas *Marie* arba *se marier* turėtų būti laikomas pamatiniu. Kaip ir bet kuris signifikantas, pats savaime „kiufër“ nieko nereiškia, tačiau, skirtingai nei kiti elementai, užtikrina simptomo asociacijų tinklo susiformavimą. Tai Lacanui leidžia teigti, kad simptomas pradeda formuotis iš neprasmes, kol galiausiai sudaro apibrėžtą reikšmių audinį.

Reikšmės ir neprasmes poliai atskleidžia ambivalentišką ryšį tarp simptomo reikšmės ir priežastingumo plotmių. Lacanas siekia suderinti du simptomo interpretacijoje iškylančius polius – nesąmonybės atsitiktinumą ir nesąmonybės gaminių determinuotumą, t. y. *tuche* ir *automaton*, arba priežasties ir dėsno perskyromis (S XI.24–26; 53–62). Aristotelio filosofijoje *tuche* žymi atsitiktinių įvykių sutapimą (pvz., žmogus eidamas į turgų atsitiktinai sutinka žmogų, kuris jam yra skolingas), o *automaton* – tokį priežastingumą, kuris nepriklauso nuo aplinkybių (įvykių) sutapimo, atsitiktinumo (pvz., akmenis nupūtimas nuo uolos krašto dėl didelio vėjo gali būti aiškinamas fizikiniais dėsniais)

³⁶ Žvelgiant į žymiuosius Freudo pacientų atvejus, pastebima, kad, pavyzdžiui, mažojo Hanso fobija buvo susieta su oroline, analine ir regos varos zonomis, o Žiurkžmogio atveju – su analine ir vizualine zonomis (Verhaeghe, Declercq 2002: 60, 61).

(Aristot. *Phys.* 196b10–15). Lacanas šiuos du priežastingumo aspektus interpretuoja ne kaip dvi atskiras reiškinių rūšis, o kaip viena kitos sąlygas. Žvelgiant iš gaminio pusės, simptomas interpretacijos metu tampa „dygsnio tašku“, tokiu būdu suorganizuodamas paciento praeities signifikantus į rišlią visumą. Dėl to Lacanas teigia, kad signifikantas priklauso dėsniui sričiai (S XI.26). Tačiau traumos formavimosi atžvilgiu simptomas susiformuoja kontingentiškai, – tai šio darbo dalyje apie Freudą buvo įvardinta kaip santykinio priežastingumo, būtinės ir pakankamos priežasčių padarinys. Tokiu požiūriu neredukuojamo (trauminio) signifikanto reikšmė negali būti apibrėžta ir yra atvira skirtingiems asociaciniams santykiams³⁷. Taigi, simptomas gali būti laikomas slenksčiu tarp atsitiktinumo ir kalbinio determinuotumo, signifikacijos apibrėžtumo ir reikšmės nebuvimo.

Pono E. atveju svarbu pažymėti, kad neredukuojamas signifikantas ateina iš motinos, o lakaniškai sakant, iš Kito (*Autre*). Kad nesąmonybė, mūsų intymi tapatybės dalis, yra įsteigiama per išorę, galima matyti jau iš šiame darbe aprašytų Freudo pacientų atvejų, tačiau tai nebuvo akcentuojama psichoanalizėje tol, kol Lacanas nesuformulavo savo garsiosios tezės, kad „nesąmonybė yra Kito diskursas“ (*l'inconscient, c'est le discours de l'Autre*) (E. 16; 265). Kitas subjektui suteikia simbolines koordinates, kurios lieka nepastebimos paties individo, tačiau tai kartu užtikrina jo patirties rišlumą. Kito įsisteigimą užtikrina tėviškosios metaforos (Tėvo-Vardo) įtvirtinimas, kuris atliekamas tada, kai vaikas yra atskiriamas nuo motinos geismo, t. y. kai tarp motinos ir vaiko atsiranda trečiasis narys – Kitas (Fink 1997: 90–94). Suskliaudžiant šeimos viduje vykstančius procesus, svarbiau pažymėti, kad Kito, suprantamo kaip Tėvo-Vardo (*Nom-du-Père*)³⁸ signifikanto, atsiradimas žymi pirminės signifikacijos pasirodymą ir užtikrina darną simbolinę plotmę, per kurią reiškiasi subjekto diskursyvus santykis su aplinka, savęs supratimas ir kt.

Svarbu pažymėti, kad subjekto komunikacijoje su Kitu įvyksta pertrūkiai, kurie lemia nesąmonybės darinių susiformavimą. Simptomai gali būti suprantami kaip tokios komunikacijos „nesėkmė“, „skilimas“, „praradimas“ (S XI.28), t. y. atsitiktinės priežasties (*tuche*) sričiai priklausančios aspektai. Tai parodo, kad Kitas (taigi ir simbolinė plotmė) savyje yra stokojantis, negalintis užtikrinti simbolinės plotmės darnos. Nors ir paradoksalu, kad Kitas Lacano mąstyme tampa subjekto savasties dalimi – išorė suprantama kaip vidaus dalis – juodu skiria tarpas, neleidžiantis sutapti priežastčiai ir dėsniui, subjektui ir Kitam, t. y. neprasme.

³⁷ Žvelgiant lakaniškai, nebūtų galima sutikti su tokiais froidiškos psichoanalizės kritikais kaip George'as Steineris, kuris teigia, kad psichoanalitinė interpretacija yra nepabaigiama, laisvosios asociacijos gali būti konstruojamos iki begalybės (Steiner 1998: 47, 48). Steineris interpretacijos nepabaigiamumą sutapatina su psichoanalitinės terapijos arbitraliu pasibaigimu, tačiau tokiu būdu tarpusavyje suraizgo simbolinę (reikšmę) ir tikrovės (vara, *jouissance*) puses, būdingas simptomams. Tai, kad simptomai atsigamina, o seanso trukmę kiekvieno paciento atveju nustato pats analitikas, remdamasis gydymo efektyvumu, nereiškia, kad simptomų interpretacija yra begalinė.

³⁸ Įvesdamas Tėvo-vardo elementą, – Tėvo-vardas neturėtų būti suprantamas kaip nuoroda į biologinį tėvą, nes ne visada biologiniam tėvui pavyksta atlikti simbolinio tėvo vaidmenį, o pirmąkart bendruomenėje jį gali atlikti, pavyzdžiui, „dvasia“, – Lacanas peraiškina visą froidišką Edipo komplekso schemą (žr. daugiau Leader 2020: 69–71).

Žvelgiant į simptomo fenomeną, galima teigti, kad froidiška simptomo interpretacija pražiūri neprasmes elementą, pakliūdama į simbolinės plotmės spąstus. Froidiškos interpretacijos galutinis tikslas – atskleisti simptomų paslėptus turinius, t. y. atstatyti pažeistą komunikaciją su Kitu, parodant neredukuojamo signifikanto vietą šalia kitų signifikantų simptomo asociacijų visumoje. Nepaisant to, kad Freudas indikuoja simptomo ryšį su vara (simptomu yra mėgaujamasi, pacientas priešinasi nenorėdamas apie tai kalbėti) ir simptomo gamyba (paslėpti turiniai yra kontingencijos, o ne praeities determinizmo rezultatas), tačiau simptomo (per)interpretavimas šių aspektų neįtraukia. Tokiu būdu Freudo samprotavimai atsiremia į pilnos simbolinės plotmės buvimo premisą.

Šiame kontekste grįžtant prie (1.1.) poskyryje svarstyto kūniškumo klausimo, būtų galima teigti, kad Freudo sampratoje simptomo raiška (kūniškumas) yra subordinuojama reikšmei, o Lacano psichoanalizėje simptomo kūniškumas, tiksliau, signifikanto materialumas tampa tematizuojamas. Lacano simptomo keliamas *jouissance*, priešinimasis interpretacijai nėra tik „formalūs“ simptomo raiškos elementai, taigi ir prielaidos, išplečiančios simptomo kaip reikšminio darinio interpretaciją: viena vertus, simbolinė plotmė nėra pati sau pakankama, tad joje besiformuojanti simptomo reikšmė būtinai remiasi į neprasmes polių (tikrovės plotmę); kita vertus, simbolinės plotmės stoka (neprasme) gali pasirodyti tik per simptomo reikšmės artikuliaciją. Visa tai reiškia, kad simbolinė interpretacija yra būtina, tačiau nepakankama sąlyga simptomo fenomeno pagavai: simptomo interpretacijoje analitikas ir pacientas pasiekia „finišą“, atsimušdami į neredukuojamo signifikanto (neprasmes) sieną, kuri negali būti toliau interpretuojama.

3.2.4. Hermeneutinė ir psichoanalitinė simptomo interpretacijos

Perėjimą nuo froidiško prie lakaniško simptomo modelio nauju profiliu išryškina Jürgeno Habermaso ir Žižeko polemika (Habermas 1972: 256–272; Žižek 1994: 95–100), leidžianti atskirti hermeneutinį ir psichoanalitinį požiūrius į simptomą ir jų ryšį su interpretacija. Habermaso atspirties taškas, aiškinant nesąmonybės darinių susiformavimą, yra viešos ir privačios kalbų skirtis: privati arba nesąmonybės kalba (nesuprantama nei pačiam pacientui, nei kitiems) atsiranda kasdienės (viešos) kalbos pertrūkiuose, kuriuos sukelia išstūmimo procesai. Tokiu požiūriu nesąmonybė yra sąmonybės ir reikšmės stoka, kuri gali būti užpildyta, individui atliekant savirefleksiją (Habermas 1972: 256–258), t. y. interpretuojant išstumtas patirtis, atpažįstant praeities motyvus ir pan. Savirefleksija arba nesąmonybės iškėlimas į sąmonybės šviesą yra kriterijus, užtikrinantis simptomų pašalinimą. Galima teigti, kad hermeneutiška simptomo interpretacijos procedūra operuoja vienu lygmeniu – simbole plotme³⁹. Komunikacijos terminais pasakant, tai reiškia, kad simptomas yra

³⁹ Tai negalioja Ricœuro hermeneutikos sampratai, atskiriančiai įtarumo (būdingą Freudui) ir prisiminimo hermeneutikas, iš kurių pastarosios skiriamasis bruožas yra simbolio ryšys su – kitaip nei paprastuose ženkluose, simboliuose veikia du

paciento gaunamas pažeistas triukšmo pranešimas, dėl to reikalaujanti interpretacinio-rekonstrukcinio darbo. Vis dėlto simptomų atsigaminimas, analizės nepabaigiamumas suponuoja kitokį išeities tašką: problema yra ne tai, kad Kito pranešimas ne visada pasiekia individą toks, koks buvo išsiųstas, bet klausimą kelia pats pranešimo deformacijos faktas. Šia prasme Kito pranešimo pasiekimas (artikuliuojamas neredukuojamo signifikanto) kartu žymi simptomo interpretacijos ribą (pamatinę negalimybę artikuliuoti neprasmes), taigi ir simbolinės plotmės nepakankamumą.

Sekdamas lakaniška psichoanalizės tradicija⁴⁰, Žižekas teigia, kad „reikšmė kaip tokia atsiranda iš tam tikro iškraipymo“ (Žižek 1994: 99). Iškraipymą čia reikia suprasti ne kaip tam tikrą santykį tarp simptomo išreikšto ir paslėpto turinių, o subjekto pirmapradiškai išstumtą „trauminį branduolį“ (Žižek 1994: 99). Trauminis branduolys priklauso tikrovės plotmei ir struktūriškai sutampa su neredukuojamu signifikantu: kaip signifikantas, taip ir trauminis branduolys susiformuoja vėlavimo principu – yra įsimbolinamas vėliau, nei yra išgyvenamas individo. To pavyzdžiu Žižekas laiko Vilkmogio tėvų seksualinę sceną: ši scena yra įrašoma į vienerių metų vaiko atmintį, tačiau įgyja trauminį statusą tada, kai po kelerių metų sapnuoja vilkus, o simbolinę reikšmę – seanso su Freudu metu. Čia svarbu fiksuoti ambivalentišką tikrovės pavidalą: tikrovė kaip simptomo reikšminio tinklo dalis pasirodo tik per įsimbolinimą, tačiau nėra jo redukuojama; trauminis branduolys užima privilegijuotą vietą tarp kitų signifikantų – tai galioja, ir anksčiau aptartiems Emos, ir pono E. atvejams, – skirtingai nei kiti signifikantai, patekdami į subjekto atmintį neįsimbolinti, dėl to, habermasiškai kalbant, neturintys save atitinkančio signifikanto viešojo kalboje. Taigi, kitaip nei hermeneutinę simptomo interpretacijos sampratą atstovaujantis Habermasas (taip pat ir Ricœur; žr. 40 išnašą), Žižekas ir anksčiau minėti lakanianistinės psichoanalizės atstovai (Verhaeghe ir Declercq) fiksuoja du simptomo lygmenis – tikrovės ir simbolinį. Šia prasme simptomo „triukšmas“ nėra tik pranešimo reikšmės nebuvimas, bet ir simptomo reikšmės ir interpretacijos susiformavimo sąlyga apskritai.

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad jau tam tikri Freudo teoriniai aspektai rodo, kad jam rūpi tiek simbolinė, tiek tikrovės plotmės. Tai atspindi reikšmės lygmeniui nepriklausantys simptomo

vieni į kitą neredukuojami ontologiniai lygmenys, – dvi viena į kitą neredukuojamos plotmės – žodžio ir objekto, antrinės ir pirminės reikšmės (Ricœur 1970: 29–32).

⁴⁰ Svarbu pastebėti, kad Žižekas ne tik seka Lacano psichoanalizę, bet ir peraiškina Freudą aprašytą sapno struktūrą: sapną sudaro ne du, bet trys elementai – išreikštas / paslėptas turiniai ir nesąmoningas noras – atitinkamai priklausančios simbolinei ir tikrovės plotmėms (Žižek 1989: 6–9; Žižek 1994: 99, 101, 102); ta pati struktūra galioja ne tik simptomo aiškinimui (čia nesąmoningą norą keičia trauminis branduolys), bet ir Marso gamybiniais santykiams konceptualizuoti. Žvelgiant plačiau, tokį Žižeko interpretacinį judesį galima laikyti ne intertekstualia kritika Ricœur bendrosios hermeneutikos modeliui, kuriame Freudas ir Marxas priskiriami įtarumo hermeneutikai, apsiribojančiai išreikštų/paslėptų turinių arba produkto vertės / darbo laiko interpretacija (Ricœur 1970: 32). Nors šiame darbe sapno (ir simptomo) kaip reikšminio darinio, struktūra buvo ankstesniuose skyriuose aprašyta kaip dvinarė simbolinė struktūra, vėliau buvo parodyta, kad kitas simptomo polius yra vara, neredukuojamas signifikantas ir kt. Dėl to su tokia Žižeko pozicija sutinkama tik iš dalies – freidiška simptomų interpretacija apsiriboja jų simboliu interpretavimu-gydytu, tačiau paliko atvirą problemą, kaip analitikas turėtų elgtis su paciento varomis, koku būdu santykiauja reikšmės ir neprasmes poliai.

aspektai (simptomo susikabinimas su vara, mėgavimasis simptomu ir kt.⁴¹). Nors ir viena, ir kita plotmės yra *expressis verbis* artikuliuojamos Freudu, tačiau jas konceptualiai sujungia ir (kaip neprasme) integruoja į reikšmės struktūrą Lacanas. Dėl to tiek Freudas, tiek Habermasas, interpretuodami simptomo reikšmę, sustoja simbolinėje plotmėje ties neprasmes riba. Kaip analitikas ir paciento interpretacija gali ištrūkti iš simptomo reikšmių determinuotumo (aktualizuoti simptomo neprasmes polių), gali būti atskleista retroaktyviai – į simptomą žvelgiant iš sintomo sampratos.

3.3. Sintomo „išradimas“

Sintomo kategorijos pasirodymas Lacano psichoanalizėje komplikuoja neurozės ir psichozės perskyrą. Ankstyvuosiuose darbuose (pvz., S III) Lacanas psichozei priskiria ne išstūmimo, o pašalinimo (*forclusion*) mechanizmą, kuris neleidžia įvykti Tėvo-Vardo įsteigimui. Tačiau, žvelgiant iš vėlyvojo Lacano perspektyvos, psichozė nebegali būti apibrėžiama kaip (neurotikui būdingo) Tėvo-Vardo nebuvimas, nes psichotikas gali sukurti jo funkciją atliekantį substitutą – sintomą. Tokiu požiūriu simptomas ir sintomas yra du atskiri fenomenai, atitinkamai priklausantys neurotikui ir psichotikui psichikos struktūroms (pvz., Leader 2020: 213–245). Visgi kitų mokslininkų darbai leidžia teigti, kad sintomo fenomenas yra universalus, dėl to suteikia naują perspektyvą simptomo permąstymui (Žižek 1989: 81, 82, 138, 139; Grigg 1999: 65, 66; Miller 2007: 6–8). Šiame skyriuje siekiama parodyti, kad sintomas leidžia atsakyti į klausimą, ką daryti tada, kai interpretacija išsemia simptomo reikšmę, tokiu būdu užplaukdama ant neprasmes „rifo“. Toliau siekiama pagrįsti, kad simptomas ir sintomas psichotikui ir neurotikui reiškiasi skirtingai – simptomas yra atrandamas, o sintomas sukuriamas, – tačiau abu dariniai gali tapti subjektų psichinę patirtį reguliuojančia ašimi. Šis skyrius pradedamas sintomo sampratos rekonstrukcija, nuo kurios atsispiriant keliamas klausimas, kaip sintomas leidžia išspręsti simptomo interpretacijoje kylančią neprasmes problemą.

3.3.1. Sintomo vieta subjekto psichikoje

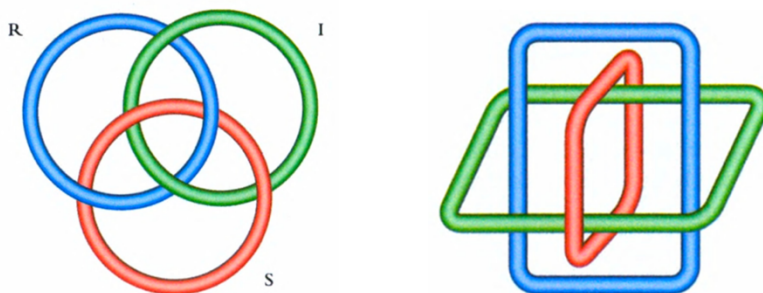
„Sintomas“ (*le sinthome*)⁴² yra daiktavardžio „simptomas“ forma, naudota XV a. prancūzų rašytinėje kalboje (*Dictionnaire étymologique de la langue française*, s.v. symptôme), dėl to sintomas

⁴¹ Žvelgiant plačiau, tikrovės užuomazgos Freudu mąstyme gali būti aptinkamas sapnų ir vaikų kalbėjimo analizėse: pastebima, kad kai kuriuose sapnuose atsiranda tokie paslėpti turiniai, kurie nesileidžia interpretuojami ir gali įgyti labai daug reikšmių, ir juos pavadina „sapno bambagysle“ (*dream's navel*) (SE 5.525); juokelių mechanizmų analizėje išryškėja vaikų burbuliavimo ir malonumo ryšys, atsirandantis „neprasmes“ (*nonsense*) elemente: maži vaikai, eksperimentuodami su kalba skleidžia garsus, kurie neturi jokios reikšmės, ir patiria malonumą (SE 8.125).

⁴² Žodis sintomas pasirenkamas neatsitiktinai – yra žongliuojama sąskambiais fonetinėje plotmėje su skirtingais žodžiais *symptôme* („simptomas“), *sin* („nuodėmė“), *saint homme* („šventas žmogus“), *Saint Thomas* (Tomas Akviniėtis) ir kt. Žodžių žaismas, viena vertus, yra atsikartojanti Lacano mąstymo ypatybė, kuri leidžia jį artinti prie Joyce'o kūrybos, kita vertus, visa tai jau ankstyvasis Lacanas sieja su pačiu simptomo fenomenu: „Jei nesąmonybė yra tokia, kaip ją aprašo Freudas, pats žodžių žaismas (*calembour*) galėtų būti ramstis, kuris laiko simptomą“ (S III.135).

– ne Lacano sukurtas naujadaras, kaip teigia kai kurie interpretuotojai (Žižek 1989: 81), o kalboje užmirštos grafinės formos reaktualizavimas, tampantis simptomo sampratos permąstymo akstinu. Toliau klausiama, kaip sintomą galima pozicionuoti tikrovės, simbolinės ir įsivaizduojamybės plotmių atžvilgiu, ir koks sintomo ir subjekto santykis.

Lacano dialogas su topologija, geometrines konfigūracijas tyrinėjanti matematika sritimi, prasideda jau 7-ajame XX a. dešimtmetyje, aprašant Mobijaus juostos, Kleino butelio, toro ir kitų geometrininių kūnų paradoksus. XXIII seminare (1975–1976 m.) „Sintomas“ (*Le sinthome*) yra susitelkiama į boromėjiško mazgo (*nœud borroméen*) modelį (jo pavadinimas yra susijęs su Boromėjų giminės herbu) jį siejant su tikrovės, simbolinės plotmės (S) ir įsivaizduojamybės (I) kategorijomis (3 pav.). Boromėjiško mazgo struktūrinė ypatybė atsiskleidžia tada, kai bandoma atsieti vieną iš trijų jį sudarančių elementų: atskyrus vieną mazgo dalį, likę elementai išyra (S XXIII.11). Tai reiškia, kad pašalinus kairės pusės viršuje (arba bet kurį iš trijų) esantį žiedą (R), tuo pat metu atsiskirtų jo dešinėje (I) ir po juo (S) esantys žiedai⁴³.

3 pav. Dvi boromėjiško mazgo figūros (žr. XXIII.11, 24)

Lacano teigimu, boromėjiškas mazgas gali atsilaisvinti ir prarasti savo ypatybę, dėl to ypač svarbus tampa ketvirto elemento pasirodymas – sintomas. Minėtame seminare boromėjiško mazgo iširimas aiškinamas remiantis *expressis verbis* neartikuliuota hipoteze, esą Joyce'as buvo psichotikas:

⁴³ Tarp trijų plotmių susidaro diferenciniai santykiai, t. y. kiekvienas boromėjiško mazgo elementas užima kitokią vietą kito elemento atžvilgiu. Tarkime, (3 pav.) dešinėje mėlynas stačiakampis gaubia raudoną ir yra gaubiamas žalio, tačiau žalias yra gaubiamas raudono. Tai reiškia, kad boromėjiško mazgo santykiai yra neredukuojami nei į opozicinius (gaubiančiojo / gaubiamojo, vidaus / išorės ir pan.), nei į hierarchinius santykius. Ryšio (ne)buvimą tarp bet kurių dviejų elementų užtikrina trečiasis narys. Vadovaujantis šiomis mazgo savybėmis išryškėja keli trijų plotmių aspektai. Pirmas, santykiai tarp plotmių nėra laikiniai. Sekant akstvyvoju Lacano tekstu „Veidrodžio stadija“ (*Le stade du miroir*), galėtų susidaryti įspūdis, kad iš pradžių susiformuoja įsivaizduojamybė (vaikas pradeda skirti savo kūną nuo motinos ir tapatinasi su vientisu savo kūno vaizdiniu), o tik po to vaikas išmoksta kalbėti, tokiu būdu patekdamas į simbolinę plotmę, kurioje įgyja tam tikrus vaidmenis ir pan. (E 93–100) Tačiau, kaip Lacanas patikslina vėlyvuosiuose seminaruose, šios dvi plotmės koegzistuoja – vos tik pramerkęs akis kūdikis yra kalbinamas suaugusiųjų, tad tarp vaiko ir jo vaizdinio įsiterpia Kitas (S VIII.353–354). Antra, tikrovė nėra ontologiškai viršesnė nei simbolinė plotmė ir įsivaizduojamybė. Tai jau buvo matyti svarstant traumos mechanizmą – ankstyvoji seksualinė patirtis tampa reikšminga tik tada, kai atsiduria simbolinėje plotmėje, artikuliuojamoje interpretuojant simptomą. Taigi, kitaip nei empirinė realybė, tikrovė (ankstyvoji seksualinė patirtis) yra neįsimbolinama subjekto.

„[Joyce’o] tėvas buvo nefunkcionuojantis (*failing*) tėvas [...] vardo sau pačiam noras buvo tai, ką Joyce’as pavertė kompensacija nefunkcionuojančiam tėviškumui. [...] Visgi aišku, kad Joyce’o kūryba yra kažkas tokio, kam simptomo sąvoka labai tinka.“ (S XXIII.77; tekstas laužtiniuose skliaustuose – BV)

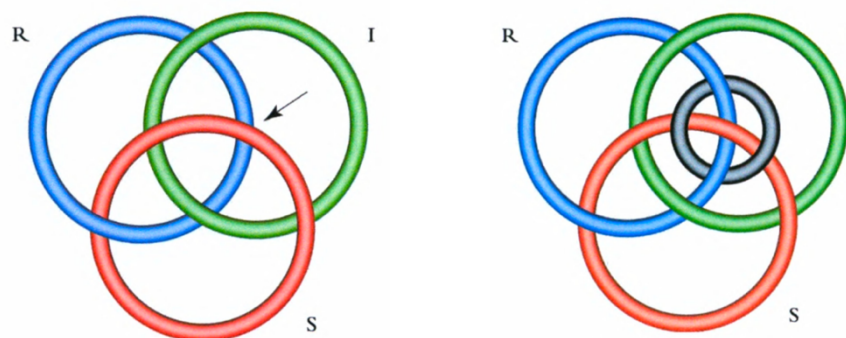
Šiame fragmente „nefunkcionuojantį tėvą“ galima įvardinti ir kaip Tėvo-Vardo nebuvimą, formuojantį atitinkamus subjekto ir simbolinės plotmės ryšius ir jo santykį su simptomais. Priešingai nei neurotikas, psichotikas ne įsteigia, o pašalina Tėvo-Vardą. Tai lemia simbolinės plotmės nestabilumą, kurią užtikrina Tėvo-Vardo signifikantas – Kitas. Bendresne prasme, Kitas atlieka simbolinio medijavimo funkciją, nepastebimai įsiterpdamas tarp subjekto ir pasaulio kaip trečias elementas. Tai, ką neurotikas savaime priima kaip simbolinės plotmės normą, psichotikas gali elgtis taip, tarsi šios normos nebūtų. Tarkime, į kasdienį kolegų pasisveikinimą „kaip sekasi?“ psichotikas atsakytų ne „gerai“ ir mechanškai paklaustų to paties, o pradėtų pasakoti apie savo buitines problemas, nepasitenkinimą politika ir pan.

Vienas iš psichotiką nuo neurotiko ryškiausiai atskiriančių aspektų – perdėtas priežastinių ryšių matymas, aiškumas, su kuriuo yra priimamas pasaulis (Leader 2020: 134–149). Pasak britų lakanisto Dariano Leaderio, tai pasireiškia ir simptomo atveju: „Mano ranka paralyžiuota, nes tai ta vieta, per kurią man tėvas suduodavo, kai buvau vaikas.“ (Leader 2020: 141). Kitaip nei neurotikui, psichotikui simptomų reikšmė nėra aiški tol, kol neįvyksta interpretacijos procedūra, – psichotikui simptomo ir jo nurodomo objekto jungtis yra skaidri. Psichotikas simptomo reikšmę redukuoja į simboliškai (Kito) nemedijuojamus priežastinius ryšius. Tokiu požiūriu simptomas pradeda veikti kaip indeksas – ta prasme, kuria jį supranta Peirce’as arba modernioji medicina, – dėl to atpažinus pasekmę galima nurodyti priežastį. Tai galima suprasti kaip bandymą kompensuoti Tėvo-Vardo nebuvimą, simbolinėje plotmėje atsivėrusią tuščią ertmę, kurią psichotikas siekia užpildyti reikšme.

Grįžtant prie Joyce’o, Lacanas „diagnozuoja“, kad rašytojo psichinėje struktūroje įsivaizduojamybė atsikabina nuo tikrovės ir simbolinės plotmių arba, kitais žodžiais pasakant, tikrovės ir simbolinė plotmė įgyja tiesioginį santykį, kuris nėra medijuojamas įsivaizduojamybės kaip trečio boromėjiško mazgo elemento (4 pav.). Tačiau šios plotmės neišyra, nes Joyce’as sukuria simptomą, tokiu būdu užmegzdamas naują santykį tarp tikrovės ir simbolinės plotmių bei įsivaizduojamybės⁴⁴. Joyce’o simptomu Lacanas laiko jo kūrybą, kuriai būdingas ypatingas ryšys su kalba, kartu ir nesąmone. Joyce’as savo gyvenime buvo kankinamas kalbos: jo galvoje skambėdavo balsai, jis girdėjo savo mirusį tėvą, kartodavo enigmatišką pokalbį su savo dėde ir pan. (Leader 2020: 230, 231) Kitaip tariant, kalba Joyce’o gyvenime buvo „invazinis“ elementas, tačiau jo kūryba leido transformuoti tokį santykį. Užuoat siekęs garsus galvoje pašalinti, atsiriboti nuo jų, rašytojas pasirinko

⁴⁴ Lakanininkas Philippe’as Dravers’as argumentuoja, kad įsivaizduojamybės atsiskyrimas nuo simbolinės ir tikrovės plotmių gali būti aprašomas per (*Menininko jaunų dienų portreto* herojaus) Stephano Dedalo vientiso kūno vaizdinio subyrėjimą, jo artikuliaciją kaip metaforos (Dravers 2005: 20).

priešingą variantą – savo kūryba Joyce’as kankinančią kalbą transformavo į poetinį objektą, tokiu būdu ją paversdamas savasties pagrindu⁴⁵. Būtų galima sakyti, kad sintomas sukuriamas tada, kai žmogų kankinantys patologiniai reiškiniai paverčiami jo atramos tašku, t. y. tuo, ką subjektas gali kontroliuoti. Funkciniu požiūriu sintomas yra panašus į Kitą, kuris organizuoja neurotiko patirtį. Tačiau sintomas žymi subjekto atskirtį nuo nesąmonybės ir santykio su *jouissance* įgijimą, perėjimą iš kalbos į „kakalbos“ lygmenį (*lalangue*)⁴⁶ (Lacan 2016: 144–146), dėl to negali būti tapatinamas su Kitu, veikiančiu neurotiko psichikoje.

4 pav. (Kairėje pusėje) Joyce’o iširęs boromėjiškas mazgas;
(dešinėje pusėje) Joyce’o sukurtas sintomas (žr. S XXIII.130, 131)

Leaderis sintomą priskiria stabilizuojančių psichiką mechanizmų grupei. Tai reiškia, kad sintomas tėra vienas iš būdų, kaip psichotikas gali stabilizuoti psichozės atvertą skylę simbolinėje plotmėje. Šia prasme net ir psichotikui susiformuojantys simptomai (kliedesiai, haliucinacijos ir kt.) gali būti laikomi jo psichikos bandymu įreikšminti pasaulį. Sintomas yra ypatingas tuo, kad surezga įsivaizduojamybės, simbolinės ir tikrovės plotmes tokiu būdu, kuris žymi subjekto individualumą (Leader 2020: 238). Kitaip nei tokie mechanizmai kaip, pavyzdžiui, idealo konstravimas arba „tartum“ identifikacija (pvz., savęs tapatinimas su aplinkiniais asmenimis, jų elgesio imitacija), sintomas aktyvuoja ne tik įsivaizduojamybės, o ir kitas dvi plotmes (Leader 2020: 216, 219). Šiuo požiūriu, Joyce’o sintomu negalėtų būti tapyba arba erdvinių objektų kūrimas, nes jo atveju psichozė

⁴⁵ Žvelgiant plačiau, būtų galima klausti, kodėl conceptualizuodamas sintomo sąvoką Lacanas pasirenka Joyce’ą, o garsųjį psichozės atvejį – Danielį Paulį Schreberį, vokiečių teisininką, kuris vieną dieną suprato, kad yra naujos rasės pradininkas. Schreberis savo patirtis įformino, parašydamas knygą „Nervų ligos memuarai“ (*Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*). Tačiau kitaip nei Joyce’as, Schreberis sau nekėlė tikslo sukurti literatūros kūrinio – tai patvirtina faktas, kad skirtingai nei Joyce’o tekstai, Schreberio memuarai neįsirašė į XX a. literatūros kanonus. Šis ir kiti argumentai (Podlejski 2009: 63–67), leidžia suprasti, kodėl Schreberio rašymas netapo jo psichiką stabilizuojančiu pagrindu – sintomu.

⁴⁶ *Lalangue* yra Lacano neologizmas sudarytas iš žymimojo artikelio *la* ir daiktavardžio *langue*. Šiame darbe *lalangue* toliau bus vėrčiama žodžiu „kakalba“: viena vertus, vengiant šio termino substancializavimo (pvz., „kalbiškumas“); kita vertus, išlaikant tarp priešdėlio ir šaknies atsirandantį skambesį originale; dėl to neseinama angliškų šio termino – *llanguage* („kakalba“) – vertimu (žr. S XX), kuris praranda Lacano naujadaro žaismingumą, paverčia jį dirbtiniu teoriniu terminu.

reiškėsi per kalbą. Sintomas tampa subjekto tapatybės pagrindu (Žižek 1989: 81), neredukuojamu į *ego* vaizdinį, priklausančią įsivaizduojamybės sričiai.

Sintomas nebūtinai turi būti žodinis konstruktas. Bruno Bettelheimo mokyklos paciento Joye'aus psichozė reiškėsi per tai, kad jis jautėsi valdomas elektros srovių, pavyzdžiui: Joye'us valgydamas įkišdavo pirštus į elektros lizdą, kad užtikrintų skrandžio virškinimo funkciją; terapijos laikotarpiu Joye'us sukūrė elektros tranzistorių. Žvelgiant iš elektriko perspektyvos, tranzistorius yra mechaninis konstruktas, leidžiantis perskirstyti elektros srautus, tačiau pačiam pacientui tai buvo jo simptomas, žymintis gebėjimą valdyti (įsivaizduojamas) per jo kūną tekančias sroves (Leader 2020: 225, 244).

Svarbu pažymėti, kad psichotiko simptomai negali būti interpretuojami-gydomi froidine prasme. Italų psichoanalitikas Eduardo Weissas liudija vieną iš tokių nesėkmingų Freudo gydymo atvejų: pacientas buvo išgydytas nuo fobijos ir jos simptomų, tačiau visa tai aktyvavo psichozės pasireiškimą; pacientas kitų analitikų buvo sugrąžintas į fobijos būseną tam, kad būtų stabilizuota jo psichika (Leader 2020: 244). Jei Joye'aus elektros srovės interpretuotume kaip simptomus-metaforas, tuomet tik dar labiau išjudintume jo patirties konstantą – per kūną tekančias sroves, – kurią sintomo išradimas paverčia subjekto simbolinėmis koordinatėmis. Užuoat psichotiką siekus pritaikyti pacientą prie „normalaus“ įsitraukimo į simbolinę plotmę (pvz., paaiškinti, kodėl per Joye'aus kūną negali tekėti elektros srovės), pašalinti jo patologinius darinius, sintomo samprata atveria galimybę psichotikui pačiam sukurti savo individualią vietą joje. Joyce'o kūryboje tai reiškėsi per naujų žodžių konstravimą, anglų kalbos mechanizmo laužymą, o Joye'us to pasiekė sukonstruodamas savo kūnui reguliuoti skirtą elektros mechanizmą.

Žvelgiant šiek tiek plačiau, sintomo fenomenas gali būti gretinamas su konceptualaus meno išryškinta problema, kaip tas pats objektas vienu metu nėra, o kitu metu staiga tampa meno objektu. Šį meno objekto tapsmo momentą išryškino amerikiečių filosofas Nelsonas Goodmanas klausimą, kas yra menas (ir kokios meno kūrinio savybės), pakeisdamas formuluote, kada yra menas (ir kokie simptomai leidžia atpažinti meną) (Goodman 1978: 57–69). Kitaip tariant, galima klausti, kas Marcelio Duchamp'o pisuarą paverčia meno galerijos eksponatu – „Fontanu“ (*Fontaine*). Akivaizdu, kad išeities taškas slypi ne pisuaro savybėse (medžiagoje, formoje, spalvose ir t. t.), o jų pasirodymas naujame kontekste. Analogiška transformacija įvyksta sintomo atveju: paciento kūną kankinančios elektros srovės, per santykį su tranzistoriumi, staiga virsta jo savasties dalimi. Tad simptomas įrėmina subjekto kūrybos aktą, kuris atlieka jo patologijos modalumų transformaciją iš /svetima/ į /sava/, tokiu būdu užtikrindamas tikrovės, simbolinės ir įsivaizduojamybės plotmių boromėjiškas sąveikas.

Šiame taške lieka kelios neišspręstos problemos: pirma, Lacano atlikta Joyce'o kūrybos analizė – per Joyce'o kūrybą prieinama prie jo psichikos struktūros – implikuoja, kad simptomas taip pat gali reikštis kaip diskursyvinis darinys; dėl to svarbu klausti, kuo simptomas kaip reikšminis darinys,

skiriasi nuo simptomo-metaforos; antra, kodėl sintomas negali būti tapatinamas su Kitu arba (simptomo atveju) neredukuojamu signifikantu, jei panašiai kaip ir sintomas atlieka Tėvo-Vardo funkciją.

3.3.2. Retroaktyvus žvilgsnis į simptomą: neprasms „interpretacija“

Neurotiko ir psichotiko simptomai, kaip ir sintomas, yra subjekto psichikos dalis: kaip kompromisas simptomas leidžia iš dalies pasirodyti geismui, o kliedesiai ir kiti simptomai atsiranda kaip psichotiko atsakas į (Tėvo-Vardo) stoką simbolinėje plotmėje. Tačiau sintomas nėra „natūrali“ psichikos reakcija, o iš subjekto kylantis kūrybinis aktas (Verhaeghe, Declercq 2002: 72; Leader 2020: 241), stabilizuojantis santykį tarp įsivaizduojamybės, simbolinės ir tikrovės plotmių ir su kalba įgyjantis ypatingą santykį, kurį Lacanas aprašo šitaip:

„[Joyce’as] nutraukė nesąmonybės abonimentą [...] Joyce’as išlaiko tam tikrą santykį su malonumu [*joy*], *jouissance* parašytas kakalba [...] yra vienintelis dalykas jo tekste, prie kurio galime prieiti.“ (Lacan 2016: 144–146; tekstas laužtiniuose skliaustuose – BV)

Čia svarbu fiksuoti du aspektus – sintomo ryšį su kakalba ir nesąmonybe. Vėlyvuosiuose seminaruose kalbos (*langue*) dalį, kuriai nebūdingas komunikacijos aspektas – komunikaciją suprantant plačiaja prasme, kaip reikšmės atsiradimą – Lacanas pavadino „kakalba“ (*lalangue*) (S XX. 138, 139). Paprasčiausiu kakalbos fenomenu būtų galima laikyti vaikų vapėjimą (Žižek 2004: 143, 144): vaikams būdinga skleisti garsus, nesuskaidytus atskirus signifikantus, tačiau vapėjimas negali būti laikomas vien nepavykusia komunikacijos forma – viena vertus, vaiko skleidžiami garsai yra tik potencialiai reikšmingi, dėl to gali būti siejami su simptomui būdingu neprasms poliumi; kita vertus, vapėjimas vaikui kelia malonumą, *jouissance*⁴⁷.

Danielis Bristow, Joyce’o ir Lacano tyrimus plėtojantis mokslininkas, kaip vieną iš sintomo raiškos simbolinėje plotmėje pavyzdžių nurodo Joyce’o naujadarą *jungerl*, atrandamą veikale „Finegano budynė“ (*Finnegans Wake*): *jungerl* vienu metu asocijuojasi su įvairiais anglų kalbos daiktavardžiais tokiais kaip *Jung*, *young*, *jungle*, *girl* (ir kt.); tačiau nei vienas iš šių signifikantų negali būti sukabintas su *jungerl* (Bristow 2017: 36). Sintomas priklauso kakalbos lygmeniui, dėl to čia nėra įsteigiama reikšmė, kurios atsiradimą simptomo atveju užtikrina paciento praeities patirčių prisiminimai⁴⁸.

⁴⁷ Nors anksčiau buvo minėta, kad *jouissance* žymi malonumo ir kančios polių viena laikį pasirodymą, šiame pavyzdyje dominuoja kitas *jouissance* modalumas – mėgavimasis tuo, kas nėra įsimbolinta, įreikšmintas.

⁴⁸ Viena vertus, *jungerl* ir kiti Bristow pateikiami pavyzdžiai (Bristow 2017: 36, 83) kvestionuoti dėl to, kad pateikiami fragmentai yra „iškerpami“ iš konkrečių teksto atkarpų, kurios galėtų būti analizuojamos, artikuluojant *jungerl* signifikantų grandines (reikšmę) platesniame kūrinio kontekste. Kita vertus, kitų autorių pateikiami, pavyzdžiai, tarkime,

Tokiu požiūriu skirtumas tarp simptomo ir sintomo išryškėja dviejų operacijų – dygsnio taško ir pjūvio (*the cut*) – fone: dygsnio taškas užtikrina konjunkciją, o pjūvis – disjunkciją tarp neredukuojamo signifikanto (S_1) ir signifikantų grandinių (S_2) (Miller 2007: 6–8)⁴⁹; konjunkcijos (interpretacijos) atveju sukuriami reikšmės, o disjunkcijos atveju iškyla neprasmiš aspektas. Konjunkcijos ir disjunkcijos procedūros šiame kontekste turėtų būti suprantamos per santykį su Kitu. Kaip jau minėta, Kitas užtikrina tam tikro pranešimo perskaitymą. Simptomo interpretacijos atveju tai reikštų neredukuojamo signifikanto įstatymą į signifikantų grandines. Tačiau tam, kad simptomas būtų interpretuojamas pacientas iš pradžių turi tikėti Kitu. Paprasčiau tariant, simptomas (pvz., atsikartojantis galvos skausmas) gali būti interpretuojamas ne tik psichoanalitiškai, bet ir iš medicinos arba psichologijos mokslų perspektyvos, dėl to iš pradžių pacientui reikia turėti presupoziciją, kad jo simptomas gali būti susijęs su praeities įvykiais, kurių galbūt net neprisimena. Tikėjimas Kitu yra būtina sąlyga simptomo interpretacijai atsirasti, tokiu būdu simptomą paverčiant dygsnio tašku, retroaktyviai sukabinančio neredukuojamą signifikantą su signifikantų grandinėmis.

Simptomo interpretacijos atžvilgiu Kitas užima ambivalentišką poziciją. Viena vertus, Kitas tėra „iluzija“, užtikrinančia konjunkciją tarp S_1 ir S_2 . Kita vertus, simptomo neprasmiš (S_1 be S_2 ; disjunkcija) gali būti pasiekiami tik per simptomo reikšmės interpretaciją (S_1 su S_2 ; konjunkcija). Būtent tokį Kito dvilypumą fiksuoja ir išardo lakoniškos simptomo gydymo procedūros tikslas – „fantazijos perskrodimas“ (*la traversée du fantasme*) (Žižek 1989: 148). Fantazijos funkcija yra užmaskuoti Kito iliuziškumą, skylę simbolinėje plotmėje (Žižek 1989: 136–139)⁵⁰. Fantazijos perskrodimą Žižekas susieja su simptomo virsmu sintomu, t. y. signifikantu, kuris užpildomas *jouissance*, o ne reikšmės (Žižek 1989: 81, 82). Svarbu pažymėti, kad čia apie sintomą kalbama kaip neurotiko atliekamą simptomo pavertimą sintomu. Skirtingai nei neurotikas bei perversas, lakoniškai kalbant, psichotikas nesukuria fantazijos. Todėl psichotiko problema yra Tėvo-Vardo įsteigimas, įvykstantis sukonstruojant sintomą, o neurotiko tikslas – įveikti Kito kuriamą simptomo reikšmės iliuziją.

Ulise pasirodančios mįslės ypatingos tuo, kad yra daugiaprasmiš, neturinčios vieno atsakymo (reikšmės), todėl gali būti suprantamos kaip *jouissance*, neprasmiš išraiška (Draviers 2002: 154, 155).

⁴⁹ Siekiant nedauginti lakoniškų sąvokų, toliau vienvietis arba pono signifikantas (S_1) ir dvivietis signifikantas (S_2) bus atitinkamai siejami su neredukuojamo signifikanto / signifikantų grandinių skirtimi: tokią homologiją grindžia tai, kad panašiai kaip pono signifikantas, neredukuojamas (grynas) signifikantas veikia kaip simbolinės plotmės pagrindas, kuris neturi apibrėžtos reikšmės, tačiau suteikia reikšmes kitiems signifikantams (pvz., S III.225, 226).

⁵⁰ Grįžtant prie simptomo medicininės sampratos, svarbu pastebėti, kad medicinos mokslo veikimas gali būti aprašomas pagal fantazijos principą: į empirinio žinojimo išsamumą (simbolinės plotmės pilnumą) pretenduojanti medicina teigtų, kad asimptomatikos fenomenas yra tik mokslinio progreso problema, t. y. jei žmogui liga pasirodo be simptomų / ženklų, tai gali reikšti du dalykus – arba medikas padarė klaidą (pvz., neištyrė duomenų, kurie leidžia pagrįsti ligos buvimą), arba medicinos mokslas dar neatrado visų ligos skiriamųjų požymių (simptomų / ženklų); abu pasirinkimai indikuoja, kad medicina kaip mokslas „gali paaiškinti viską“. Žvelgiant iš lakoniškos perspektyvos būtų galima galvoti, kad tiek medicinos, tiek kitų gamtos mokslų problema – neįtraukimas lakoniškos priežasties, taigi ir tikrovės, kategorijos. Gamtamokslio tikslas sukurti tokią žinojimo sistemą, kur kiekvienas reiškinys galėtų būti paaiškintas dėsniais, kur nėra vietos įvykti atsitiktinumams (Verhaeghe 2002: 121). Tačiau mokslinis žinojimas remiasi tam tikromis prielaidomis, kurios ne tik leidžia geriau pažinti tam tikrus dalykus, bet ir kartu sukuria savo „akląją zoną“ (tikrovę), kuri lieka nematoma.

Žvelgiant iš arčiau, simptomo fantazijos perskrodimą būtų galima suskaidyti į tris fazes: iš pradžių (patikėjus Kito) atliekama simptomo reikšmės interpretacija, po to įvyksta Kito „iliuziškumo“ (neprasmės) atpažinimas ir paskutinis etapas – atsidūrimas anapus fantazijos – Žižeko yra artikuluojamas dvejopai: viena vertus, tai leidžia subjektui įgyti santykį (identifikuotis) su „*jouissance* tikrove“, kita vertus, teigiama, kad „mėgavimosi [*jouissance*] ir signifikanto junkcija [konjunkcija] yra neįmanoma“ (Žižek 1989: 138, 139; tekstas laužtiniuose skliaustuose – BV). Kyla klausimas, kaip suprasti tokį subjekto ir *jouissance* santykį, medijuojamą simptomo neredukuojamo signifikanto⁵¹.

Šiame kontekste paranku atsižvelgti į šiuolaikinės lakanininkės Joanos Copjec išvalgą, kad „*jouissance* tarpsta tik ten, kur nėra validuota Kito“ (Copjec 2002: 167). Tokiu požiūriu galima teigti, kad subjekto *jouissance* atsiranda tada, kai yra išardomas neredukuojamo signifikanto (S_1) ir signifikantų grandinės (S_2) ryšys, užtikrinamas Kito. Simptomo interpretacijai pasiekus neredukuojamą signifikantą tampa įmanomi du pasirinkimai. Kaip jau minėta, sekant froidiškos psichoanalizės tradicija galima teigti, kad simptomo gydymas yra užbaigiamas tada, kada trauminis signifikantas yra perinterpretuojamas paties paciento (Laplanche 1996: 11, 12). Tačiau tiek Freudo požiūris, tiek jį pratęsianti Laplanche'o pozicija atsiduria toje pačioje aklavietėje, nes tokiu atveju sukuriamas naujas iliuzinis santykis tarp S_1 ir S_2 , neredukuojamam signifikantui vėl atsiduriant reikšmės lygmenyje. Paprasčiau tariant, atsakymas į klausimą, ką kažkas reiškia, numato atsiradimą Kito, validuojančio signifikantų grandinės reikšmę. Dėl to lakaniškos psichoanalizės išeitis simptomo gydyme gali būti suprantama kaip nusileidimas nuo kalbos į kakalbos, kartu ir *jouissance*, plotmę, kurioje nėra sukuriama reikšmė.

Remiantis Lacano sintomo koncepto formuojama alternatyva, galima teigti, kad simptomas yra neatskiriama paciento psichikos dalis, dėl to turi būti ne šalinamas (perinterpretuojamas), bet paverčiamas paciento savasties dalimi. Neurotiko sintomo įsteigimo metu atsirandantis santykis tarp subjekto ir *jouissance* gali būti suprantamas kaip santykio su simptomu pakeitimas. Panašiai kaip psichotikas transformuoja savo santykį su patologija, „išrasdamas“ sintomą, taip ir neurotiko identifikacijos su simptomu tikslas yra ne perinterpretuoti, o įgyti tokį atstumą (Verhaeghe, Declercq 2002: 75), kuris leistų įvykti subjekto kūrybiniam aktui, simptomą paverčiančiam savastimi. Simptomo problemą perartikuluojant trijų plotmių kategorijomis, galima teigti, kad simptomo neprasmės artikuliavimas išvengia simptomo interpretacijos metu atsirandančio simbolinės ir įsivaizduojamybės plotmių (fantazijos) dominavimo. Tačiau apsiribojimas neprasme kelia tikrovės

⁵¹ Kaip sintomo pavyzdį Žižekas pateikia Franzo Kafkos teksto „Kaimo gydytojas“ ištrauką, kurioje sintomo poziciją užima iš *jouissance* taško aprašoma žaizda (detali šleikštulį keliančios žaizdos deskripcija), ji negali būti pašalinta, marina aprašomo subjekto kūną, tačiau jo nenužudo (Žižek 1989: 82). Būtų galima teigti, kad Žižeko pasitelkta iliustracija labiau perteikia *jouissance* raišką (tiek stebėtojo, tiek stebimojo perspektyvų), tačiau nepagauna sintomu sukuriama stabilizacijos aspekto, kurį aprašo Leaderis.

destruktyvumo problemą. Kitaip tariant, identifikacija su simptomu negali būti suprantama kaip simptomo „liberalizavimas“, pavyzdžiui, pradėjimas plauti rankas šimtą kartų per dieną vietoj penkiasdešimties. Ankstesniuose skyriuose buvo parodyta, kad simptomas užima tarpinę poziciją ir gali būti lokalizuojamas tarp neprasmes ir reikšmės, tikrovės ir simbolinės plotmių. Žvelgiant iš sintomo koncepto perspektyvos, neurotiko siekis yra surasti tokį ryšį su simptomu, kuris nenusileistų nei į gryną santykį su neprasme-tikrove (destruktyvus *jouissance*), nei atsidurtų reikšmės-simbolinėje (fantazija) plotmėje („tai reiškia tą ir aną“), o iš naujo stabilizuotų santykį tarp trijų plotmių, tapdamas neįreikšminamu subjekto psichikos pagrindu.

IŠVADOS

(1) Atlikta medicininės simptomo sąvokos analizė ir jos recepcija ženklų teorijose leidžia išryškinti ne tik simptomo bendrąsias prielaidas, o ir ženklinius aspektus, tampančius medicininės ir psichoanalitinės perspektyvų lyginimo pagrindu:

(1.1) medicinai būdingas priežasties ir pasekmės ryšio (pagrįstų empirinėmis žiniomis) postulavimas tarp ligos ir simptomo; tai sudaro prielaidas atsirasti dviem požiūriams į simptomą; simptomo ryšys su liga gali būti atpažįstamas – remiantis iš anksto suformuotu medicininiu žinojimu (klasifikacijomis), kuris yra objektyvus (Peirce'as) arba simboliškai motyvuotas (Eco), – arba interpretuojamas, derinant išankstinį žinojimą ir simptomo raišką individualiu atveju (Barthes'as, Uexküllis, Ginzburgas);

(1.2) simptomo reikšmės nustatymas ir jo (fiksuotos ligos) gydymas yra dvi atskiros procedūros.

Tarp semiotinių medicininio simptomo konceptualizacijų išskirtinę vietą užima Uexküllio formuluojamas biosemiotinis modelis, kuris įtraukia ne tik biofiziologinį, o ir psichinį, sociokultūrinį simptomo lygmenį, dėl to teoriškai gali būti derinamas su psichoanalize.

(2) Freudo psichoanalizės teorijoje buvo nustatyti du neurotinio simptomo modeliai, žymintys laipsnišką psichoanalitinės simptomo sampratos atsiskyrimą nuo pirmame darbo skyriuje aprašytų medicininių simptomo modelių.

(2.1) Ankstyvoji psichoanalitinė (Breuerio ir Freudo) samprata skiriasi nuo medicininio aiškinimo tuo, kad numato ne simptomo ir ligos, o simptomo ir įvykio (kai buvo sustabdyta paciento psichinė reakcija į išorinį dirgiklį) santykį. Todėl psichoanalitinis simptomas negali būti laikomas nei diagnostine kategorija, nei biofiziologinio pokyčio kūne pasekme. Nors tai jau žymi svarbų skirtumą nuo medicinos – simptomo gydymas sutampa su jo interpretacija (įvykio atsiminimas pašalina simptomą), – Breuerio ir Freudo samprata išlaiko medicininei sampratai būdingą priežasties ir pasekmės ryšį tarp įvykio ir simptomo.

(2.2) Paties Freudo išvystoma samprata yra originali tuo, kad simptomą patalpina ne erdvėlaikio (priežasties / pasekmės), o atminties-nesąmonybės plotmėje. Taip pat Freudo pastebėjimu, simptomą sukelia bent tarp dviejų (paciento praeities) įvykių atsirandantis ryšys, o ne vienas įvykis. Tokia simptomo formavimosi (traumos) samprata darbe pavadinama santykinio priežastingumu, tokiu būdu ją atskiriant nuo medicininiams modeliams būdingo mechaninio priežastingumo. Tai keičia simptomo ryšį su interpretacijos procedūra: simptomo ir pirmo įvykio (ankstyvosios seksualinės patirties) ryšys gali būti nustatomas tik per nesąmonybės formuojamų asociacijų su kitomis patirtimis (perstūmimo ir sutirštinimo procedūros) interpretaciją, o ne pirmo įvykio atsiminimą. Taip sudaromos prielaidos simptomo asociacijų tinklą laikyti imanentiniu diskursu, kurio interpretacija apima asociacijų (re)konstrukcijos procedūras, ir kuris yra formuojamas per paciento ir analitiko dialogą.

(2.3) Psichoanalizėje įvyksta simptomo statuso pokytis: medicinoje simptomas yra patologijos ženklas, o psichoanalizėje – visiems individams susiformuojantis nesąmonybės darinys. Dėl to froidiškoje koncepcijoje simptomas gali įgyti pataloginį statusą tik konkretaus individo (*ego* funkcionavimo) atžvilgiu. Tokiu požiūriu tiek simptomo reikšmė, tiek patologiškumas formuojasi per santykį su individu.

(3.1) Lacanas perima froidišką simptomo sampratą, ją performuluodamas pagal metaforos mechanizmo principus. Nors tai sudaro sąlygas simptomą suprasti kaip poetinį tropą, aprašomą lingvistiniais terminais, šiame darbe atskleidžiama, kad simptomo sampratos raidoje lūžio tašką žymi ne šis, o kitas simptomo-metaforos aspektas – neprasme. Tyrimo metu paaiškėjo, kad Freudio teorijoje simptomo neprasmes aspektas pasirodo tam tikrų prielaidų lygmeniu – per simptomo ryšį su tuo, kas nepriklauso reikšmės plotmei (paciento mėgavimasis simptomu (*jouissance*), vara ir kt.), – kuris Lacano psichoanalizėje yra integruojamas į reikšmės struktūrą. Dėl to keičiasi lakaniškos simptomo sampratos ryšys su interpretacija. Žvelgiant froidiškai, simptomo asociacijų tinklas sudaro apibrėžtą reikšmę; mąstant lakaniškai, simptomas taip pat įgyja reikšmę, tačiau jo branduolys (neredukuojamas signifikantas) negali būti interpretuotas. Kalbant lakaniškais terminais, Freudas laikosi prielaidos, kad simbolinė plotmė yra pilna (tai užtikrina apibrėžtos reikšmės fiksavimą); Lacanui simbolinė plotmė yra stokojanti, sukabinta su tikrovės plotme, o tai lemia, kad simptomo reikšmė negali būti apibrėžta. Tad lakaniškas simptomo modelis pratęsia froidiškąjį ir nuo jo atsiskiria, atsidurdamas reikšmės ir neprasmes, simbolinės ir tikrovės plotmių sankirtoje.

(3.2) Neprasmes polius sudaro sąlygas lakanišką simptomo modelį permąstyti iš kito koncepto – sintomo – perspektyvos. Nepaisant to, kad sintomas yra psichotikams, o ne neurotikams būdingas fenomenas, darbe atskleidžiama, kad sintomo modelis leidžia atsakyti į klausimą, kaip simptomo neprasme gali būti „interpretuota“. Žvelgiant retrospektyviai, Freudio pasiūlomas išeities taškas – pacientui perinterpretuoti nesąmonybės suformuotą simptomo asociacijų tinklą – lieka aklavietėje, nes simptomo neprasme redukuoja į reikšmės polių. Galvojant retroaktyviai, Lacano simptomo kaip sintomo samprata siūlo ne perinterpretavimo aktą, o paciento naujo santykio su simptomu įgyjimą. Tai pacientui leidžia simptomą paversti savasties dalimi, kuri išlieka neprasmes lygmenyje, t. y. neturi apibrėžtos reikšmės.

Toks Lacano siūlomas požiūris į simptomą žymi ryškiausią medicinos ir psichoanalizės skirtumą simptomų gydyme: analizės tikslas – ne pašalinti simptomus, o sudaryti sąlygas paciento identifikacijai (naujo santykio įgyjimui) su simptomu, kartu perskrodžiant fantaziją. Tad simptomai-sintomas žymi ryšio tarp subjekto ir simptomo įsivaizduojamybės, simbolinės ir tikrovės plotmių perkūrimą. Kitaip tariant, sintomas nėra nei vien interpretuojamas reikšmės darinys, nei vien tapatinimosi (identifikacijos) su simptomu neprasme objektas (destruktyvus santykis su *jouissance*).

Tai subjekto savasties pagrindas, atsirandantis per subjekto santykio su simptomu pakeitimą, kuris stabilizuoja santykį tarp reikšmės ir neprasmes polių.

(4) Pirma, antra ir trečia šio darbo išvadų dalys leidžia teigti, kad psichoanalitinė simptomo samprata pasiūlo originalią ženkliskumo sampratą, kuri turi būti atskiriama nuo medicininio simptomo, taigi ir nuo Ginzburgo spėjimo paradigmos, ir svarstoma kaip autonomiškas ženklų tipas. Apie psichoanalitinę simptomo sampratą, svarstant interpretacijos teorijų (hermeneutikos) rėmuose, galima teigti, kad jos ryšys su interpretacija psichoanalizėje išlieka ambivalentiškas:

(4.1) Freudas sukuria prielaidas simptomą sieti ne tik su reikšmės, bet ir su neprasmes kategorija, tačiau jų santykio neišplėtoja, dėl to simptomo interpretaciją galima laikyti reikšmės stokos užpildymu, atrandant paslėptus turinius; šia prasme hermeneutinės teorijos (Habermasas) nuosekliai konceptualizuoja froidišką simptomo sampratą;

(4.2) Lacano atliekamas neprasmes integravimas į reikšmės struktūrą atskleidžia, kad simptomo santykis su interpretacija nėra vienabriaunis. Čia simptomo reikšmė ir neprasme yra du vienas į kitą neredukuojami poliai. Todėl simptomas ne tik numato interpretacijos procedūrą, bet ir nustato jos ribas, kurių peržengimas reikalauja pačiam subjektui atlikti kūrybinį aktą. Šitaip Lacanas novatoriškai permąsto Freudo simptomo sampratą.

(5) Darbe atlikta psichoanalitinės simptomo sampratos konceptualizacija suteikia pagrindą tolimesniems tyrimams klausiant, koks pokytis įvyksta, simptomo sąvoką pradedant taikyti už individualios psichikos ribų: kultūros (S. Žižekas), literatūros (J. Kristeva), vizualiniuose (G. Didi-Hubermanas) ir kituose tyrimuose. Dar daugiau ateityje galėtų būti aktualus psichoanalizės gretinimas su semiotiniais atminties tyrimais – siekiant atskleisti simptomo kategorijos naujumą, permąstant atminties / užmašties, resemantizacijos procesus ir pan. Taip pat galimas dialogas su biosemiotikos tyrimais, parodant, kaip psichoanalitinė simptomo samprata leidžia permąstyti gamtos / kultūros, kūno / psichikos skirtis, analitiko ir paciento santykį ir kt.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Bloch, O., von Wartburg, W. 1932. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Presses Universitaires de France.

Le Petit Robert. Išteklius internete: <https://dictionnaire.lerobert.com> Nuoroda paskutinį kartą tikrinta: 2025-04-02

Oxford English Dictionary. Išteklius internete: <https://oed.com> Nuoroda paskutinį kartą tikrinta: 2025-01-06

Literatūra

Alloa, E. 2021. *Looking Through Images: a Phenomenology of Visual Media*. Trans. Schott, N. F. New York: Columbia University Press.

Aristotle 1984. *Physics*. Trans. Hardie, R. P., Gaye R. K. In: *The Complete Works of Aristotle*, Ed. Barnes, J. Vol. 1. Princeton: Princeton University Press, 315–446.

Barthes, R. 1972. *Sémiologie et médecine*. In: eds. Baruk, H., Bastide, R., Morazé, C. *Les sciences de la folie*. Paris & La Haye: Mouton & Co, p. 37–46.

Benveniste, É. 1971. Remarks on the Function of Language in Freudian Theory. In: trans. Meek, M. E. *Problems in General Linguistics*. Miami: University of Miami Press, 65-78.

Boothby, R. 2001. *Freud as Philosopher: Metapsychology After Lacan*. London: Routledge.

Bristow, D. 2017. *Joyce and Lacan: Reading, Writing and Psychoanalysis*. London: Routledge.

Bruno, P. 2020. *Lacan and Marx: the Invention of the Symptom*. Trans. Holland, J. London: Routledge.

Caputo, J. 1987. *Radical hermeneutics*. Bloomington: Indiana University Press.

Carel, H. 2016. *Phenomenology of Illness*. Oxford: Oxford University Press.

Copjec, J. 2002. *Imagine There's No Woman: Ethics and Sublimation*. Cambridge: MIT Press

Deutsch, F. 1985. A Footnote to Freud's *Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria*. In: eds. Bernheime, C., Kahane C. *In Dora's Case: Freud - Hysteria – Feminism*. New York: Columbia University Press, 35–43.

- Dravers, P. 2002. In the Wake of Interpretation “The Letter! The Litter!”, or “Where in the Waste is the Wisdom” In: ed. Thurston, L. *Re-inventing the Symptom. Essays on the Final Lacan*. New York: Other Press, 141–175.
- Dravers, P. 2005. Joyce & the Sinthome: Aiming at the Fourth Term of the Knot. *Psychoanalytical Notebooks*, 13: 93–116.
- Eco, U. 1976. *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. 1980. The Sign Revisited. Trans. Re, L. *Philosophy and Social Criticism* 7(3–4): 262–297.
- Evans, D. 1996. *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Fink, B. 2002. Translator’s Endnotes. In: trans. Fink, B. *Écrits*, 759–766.
- Freud, S. 1953–1974. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. 24 vols. London: The Hogarth Press.
- Freud, S. 1966. Project for a Scientific Psychology. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 1. London: The Hogarth Press, 283–397.
- Breuer, J., Freud, S. 1955. Project for a Scientific Psychology. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 2. London: The Hogarth Press.
- Freud, S. 1962. The Aetiology of Hysteria. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 3. London: The Hogarth Press, 189–224.
- Freud, S. 1958. The Interpretation of Dreams I. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 4. London: The Hogarth Press.
- Freud, S. 1958. The Interpretation of Dreams II. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 5. London: The Hogarth Press.
- Freud, S. 1960. Jokes and Their Relation to the Unconscious. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 8. London: The Hogarth Press.

Freud, S. 1959. Psycho-analysis and the Establishment of the Facts in Legal Proceedings. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 9. London: The Hogarth Press, 97–114.

Freud, S. 1955. Notes Upon a Case of Obsessional Neurosis. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 10. London: The Hogarth Press, 153–318.

Freud, S. 1957. ‘Wild’ Psychoanalysis. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 11. London: The Hogarth Press, 219–227.

Freud, S. 1955. The Claims of Psycho-Analysis to Scientific Interest. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 13. London: The Hogarth Press, 165–192.

Freud, S. 1955. From the History of an Infantile Neurosis. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 17. London: The Hogarth Press, 3–122.

Freud, S. 1961. Civilization and Its Discontents. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 21. London: The Hogarth Press, 64–145.

Freud, S. 1964. Analysis Terminable and Interminable. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 23. London: The Hogarth Press, 209–254.

Freud, S. 1964. Constructions in Analysis. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. and trans. Strachey, J. Vol. 23. London: The Hogarth Press, 255–270.

Freud, S. 1985. *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887–1904*. Ed. and trans. Masson, J. M. Cambridge: Belknap Press of Harvard University.

Freud, S. 2009. *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. Vert. Merkevičiūtė, A. Vilnius: Vaga.

Freud, S. 2019a. Anapus malonumo principo. In: *Gedulas ir melancholija. Anapus malonumo principo. Ego ir id*. Vert. Gailius, A. Vilnius: Vaga, 31–106.

Freud, S. 2019b. Ego ir Id. In: *Gedulas ir melancholija. Anapus malonumo principo. Ego ir id*. Vert. Gailius, A. Vilnius: Vaga, 107–165.

- Garber, M. 1998. *The Symptoms of Culture*. London: Routledge
- Geniušas, S. 2021. *Kas yra skausmas? Deskriptyvi psichologija, transcendentalinė fenomenologija ir natūralizmas*. Vilnius: Phi knygos.
- Ginzburg, C. 1983. Clues: Morelli, Freud, and Sherlock Holmes. In: eds. Eco, U., Sebeok, T. A. *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*. Bloomington: Indiana University Press, 81–118.
- Ginzburg, C. 1989. *Clues, Myths and the Historical Method*. Trans. Tedeschi, J., Tedeschi, A. C. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Goodman, N. 1978. *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: Hackett.
- Greco, M. 1998. *Illness as a Work of Thought. A Foucauldian Perspective on Psychosomatics*. London: Routledge.
- Habermas, J. 1972. *Knowledge and Human Interests*. Trans., Shapiro, J. J. Boston: Beacon Press.
- Jakobson, R. 1956. Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances. In: *Fundamentals of Language*. The Hague: Mouton, 69–96.
- Jouanna, J. 1999. *Hippocrates*. Trans. DeBevoise, M. B. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Katkuvienė, J. 2012. *Kūniškumo aspektai XX amžiaus literatūros teorijoje: Roland'as Barthes'as ir Algirdas Julius Greimas* [daktaro disertacija]. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Keršytė, N. 2016. *Pasakojimo pramanai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- King, L. 1982. *Medical Thinking: A Historical Preface*. Princeton: Princeton University Press.
- Lacan, J. 1966. *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil.

Lacan, J. 1966. Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je. In: *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil, 93–100.

Lacan, J. 1966. La fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse. In: *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil, 237–322.

Lacan, J. 1966. L'instance de la lettre dans l'inconscient ou la raison depuis Freud. In: *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil, 493–530.

Lacan, J. 1966. La science et la vérité. In: *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil, 855–878.

Lacan, J. 1973–present. *The seminar of Jacques Lacan* Ed. Miller, J.-A. Multi-volume publication (New York: W. W. Norton & Company; Cambridge: Polity Press; Paris: Éditions du Seuil).

Lacan, J. 1981. *Les psychoses. Le séminaire de Jacques Lacan, livre III*. Éd. Miller, J.-A. Paris: Éditions du Seuil.

Lacan, J. 1998. *Les formations de l'inconscient. Le séminaire de Jacques Lacan, livre V*. Éd. Miller, J.-A. Paris: Éditions du Seuil.

Lacan, J. 1992. *The Ethics of Psychoanalysis. The Seminar of Jacques Lacan, Book VII*. Ed. Miller, J.-A. Trans. Porter, D. New York: W. W. Norton & Company.

Lacan, J. 2019. *Transference. The Seminar of Jacques Lacan, Book VIII*. Ed. Miller, J.-A. Trans. Fink, B. Cambridge: Polity Press.

Lacan, J. 1973. *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse. Le séminaire de Jacques Lacan, livre XI*. Éd. Miller, J.-A. Paris: Éditions du Seuil.

Lacan, J. 1998. *On Feminine Sexuality: The Limits of Love and Knowledge. The Seminar of Jacques Lacan, Book XX*. Ed. Miller, J.-A. Trans. Fink, B. New York: W. W. Norton & Company.

Lacan, J. 2016. *The Sinthome. The Seminar of Jacques Lacan, Book XXIII*. Ed. Miller, J.-A. Trans. Price, A. R. Cambridge: Polity Press.

Lacan, J. 1980. The Other is Missing. In: ed. Copjec, J., trans. Hollier, D., Krauss, R., Michelson, A. *Television/A Challenge to the Psychoanalytic Establishment*. New York: W. W. Norton & Company, 133–135.

Lacan, J. 2001. L'étourdit. In: *Autres écrits*. Paris: Éditions du Seuil.

Lacan, J. 2016. Joyce the Symptom. In: ed. Miller, J.-A., trans. Price, A. R. *The Sinthome. The Seminar of Jacques Lacan, Book XXIII*. Cambridge: Polity Press, 141–148.

- Laplanche, J., Leclaire, S. 1972. *The Unconscious: A Psychoanalytic Study*. Trans. Coleman, P. *Yale French Studies*, 48: 118–75.
- Laplanche, J. 1976. *Life & Death in Psychoanalysis*. Trans. Mehlman, J. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Laplanche, J., Pontalis, J.-B. 1973. *The Language of Psycho-analysis*. Trans. Nicholson-Smith, D. London: Karnac Books.
- Laplanche, J. 1996. Psychoanalysis as anti-hermeneutics. Trans. Thurston, L. *Radical Philosophy* 79: 7–12.
- Leader, D. 2020. *Kas yra pamišimas?* Vert. Davidavičius, M. Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
- Malabou, C. 2012. *The New Wounded. From Neurosis to Brain Damage*. Trans. Miller, S. New York: Fordham University Press.
- McWhinney, I. R. 2001. Focusing on Lived Experience: the Evolution of Clinical Method in Western Medicine. In: ed. Toombs, S. K. *Handbook of Phenomenology and Medicine*. Dordrecht: Springer Science+Business Media, 331–350.
- Melnikova, I. 2024. Charleso S. Peirce'o semiotikos tradicija ir skaitymas. In: *Semiotiniai skaitymo modeliai. Grimzdimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 15–136.
- Miller, J.-A. 2007. *Interpretation in Reverse*. In: ed. Voruz, V., Wolf, B. *The Later Lacan. An Introduction*. New York: State University of New York Press, 3–9.
- Pocius, K. 2024. *Mažoji politika: filosofinė socialinių judėjimų studija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Podlejski, J. 2009. Schreber et les appareils du symptôme. *Psychanalyse*, 15(2): 59–68.
- Ricœur, P. 1970. *Freud & Philosophy: An Essay on Interpretation*. New Haven: Yale University Press.
- Ricœur, 2003. *The Rule of Metaphor. The Creation of Meaning*. Trans. Czerny, R. with McLaughlin, K., Costello, J. London: Routledge.
- Saussure, F. 2014. *Bendrosios kalbotyros kursas*. Vert. Perkauskytė, L. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Sebeok, T. A. 1976. *Contributions to the Doctrine of Signs*. Lisse: de Ridder.

- Sireikis, A. 2025. *Struktūrinė literatūros psichoanalizė: diskursyvinis tapatinimasis* [daktaro disertacija]. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Spence, D. P. 1982. *Narrative Truth and Historical Truth: Meaning and Interpretation in Psychoanalysis*. New York: W. W. Norton & Company.
- Staiano, K.V. 1986. *Interpreting Signs of Illness*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Steiner, G. 1998. *Tikrosios esatys*. Vert. Jonušys, L. Vilnius: Aidai.
- Šapoka, K. 2020. *Psichopatologijos kvaziestetinė veikmė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Šerpitytė, R. 2019. *Tikrovės spektrai: Vakarų nihilizmas tarp diagnozės ir teorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Thurston, L. 1996. Sinthome. In: *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London: Routledge, 191–192.
- Toombs, S. K. 2001. Introduction: Phenomenology and Medicine. In: ed. Toombs, S. K. *Handbook of Phenomenology and Medicine*. Dordrecht: Springer Science+Business Media, 1–28.
- Uexküll, T. 1982. Semiotics and medicine. *Semiotica*, 38 (3/4): 205–215.
- Vachninas, B. 2023. (At)vaizdo statuso problema: E. Alloa simptomatologija. *Problemos* 104: 146–158.
- Vachninas, B. 2024. A Reinterpretation of CP 8.335: Indexicality and Symbolicity in Peirce’s Model of Symptom. In: ed. Wąsik, Z. *The Book of Abstracts from the 16th Word Congress of Semiotics, “Signs and Realities”, Warsaw, September 2–6 2024*. Warsaw: University of Warsaw
- Verhaeghe, P. 2002. Causality in science and psychoanalysis. In: eds. Glynos, J., Stavrakakis, Y. *Lacan and Science*. London, New York: Karnac Books, 119–146.

Verhaeghe, P., Declercq, F. 2002. Lacan's Analytic Goal: *Le Sinthome* or the Feminine Way. In: ed. Thurston, L. *Re-inventing the Symptom. Essays on the Final Lacan*. New York: Other Press, 59–82.

Žižek, S. 1989. *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.

Žižek, S. 1994. Is There a Cause of the Subject. In: ed. Copjec, J. *Supposing the Subject*. London: Verso, 84–105.

Žižek, S. 2004. *Organs Without Bodies: Deleuze and Consequences*. London: Routledge.

Žukauskaitė, A. 1999. „Realybės grimasos“ J. Lacano psichoanalizėje. *Problemos* 55: 52–67.

Žukauskaitė, A. 2001. *Anapus signifikanto principio*. Vilnius: Aidai.

SUMMARY

This study focuses on the transformations of the concept of the symptom in the works of Sigmund Freud and Jacques Lacan, and its relation with the interpretation. Within the humanities, the term psychoanalytic symptom is situated either within theories of signs or theories of interpretation. In the first case, the psychoanalytic symptom becomes a sign, comparable to the medical symptom and other signs of the conjectural paradigm (C. Ginzburg). In the second case, it becomes an object of interpretation, whose meaning can be deciphered (J. Habermas, P. Ricœur). The study aims to analyze the evolution of the psychoanalytic symptom in order to reexamine it within the frameworks of the theories of signs and the theories of interpretation.

The study distinguishes four models of the psychoanalytic symptom – the model of Joseph Breuer and Freud, Freud's own model, Lacan's early model, and Lacan's late model – and conceptualises their transformations in relation to the medical symptom. (i) The model of Breuer and Freud introduces a new approach to understanding and treating somatic symptoms. However, it retains cause/effect relations (the mechanic causality) inherent to the medical concept of the symptom. (ii) A division between medical and psychoanalytic concepts of the symptom becomes evident in Freud's model, which is characterized by relational causality, the interpretation of associations, and the convergence of interpretative and therapeutic procedures. (iii) The study demonstrates that Lacan's early model of symptom develops Freud's conception by distinguishing the symptom's relation with „non-sense“ (*non-sens*) and its integration into a structure of meaning. This allows not only to show a difference between the hermeneutic (J. Habermas) and the psychoanalytic (S. Žižek) approaches to interpretation, but also to rethink the symptom in light of Lacan's concept of „the sinthome“ (*le sinthome*). (iv) The study further shows that the concept of psychoanalytic symptom as sinthome offers an alternative to the Freud's solution to the problem of non-sense and treatment: following interpretation, analysand must alter his (her) relationship with the symptom as non-sense—rather than reinterpreting it—in order to integrate it as a part of the self.

The outcomes of the study unveil the characteristics of a psychoanalytic symptom as an autonomous type of sign, its ambiguous relation with interpretation in the development of Freudian and Lacanian psychoanalysis, and its broader context within medicine, theories of signs, and theories of interpretation. This study lays the groundwork for future research, particularly into what occurs when the concept of the psychoanalytic symptom is applied beyond the individual *psychē*, for example, in cultural studies (S. Žižek), literary theory (J. Kristeva), visual studies (G. Didi-Huberman), and other fields.